

Criza spiritului

„Sursa principală a ignoranței noastre se află în faptul că știința noastră nu poate fi decât limitată, în timp ce ignoranța noastră este în mod necesar nemărginită.”

Karl R. Popper

Cercetarea românească în științele sociale se află într-o capcană sinucigașă: acceptarea prevalenței preceptelor politice în demersul analitic și ajustarea concluziilor în manieră oportunistă. Un semn îl constituie suspiciunea, aproape generală, că rațiunea politică și partizanatul oportun țin loc de substanță în cercetarea din științele sociale. Chiar și în legătură cu studiile de istorie se manifestă temerea că ele ținesc dincolo de dovezile irefutabile pentru a scoate în evidență interesul politic. Sociologia s-a ilustrat, pe aliniamentul ei empiric, ca universul manipulator preferat al politicii, sondajele de opinie fiind, între altele, acreditate drept instrumente confiscate politic. Politologia, în precaritatea ei teoretică, nici măcar nu a emis pretenții serioase pentru un certificat de non-combat politic. Antropologia, în raritatea personajelor care să o locuiască, a ajuns repede un teritoriu al improvizațiilor culturale. Etica s-a depopulat sub impactul rolului ideologic disproportionat jucat până la tranziție, ca apoi să intre în culoarul decadenței moralizatoare. Ceva asemănător a lovit și filosofia, cu diferența specifică a ruperii ei de agora, pulsând fără speranță în nihilismul botezat postmodernism.

Economia, înfrățită natural cu politicul după ambiția de a se despărți de etică și ruperea de gândirea socialului, a încercat experimentul matematic producând inginerie socială. Soluția unică și traseul predominant – ilustrate de planificare – a zădărnicit analiza problemelor, ca unică variantă de a întrevede necesitatea rezolvării lor. Economia și-a arogat funcția de știință exactă aplicată la o realitate subiectivă. Nevoile, interesele, așteptările, egoismul s-au

raționalizat. Viitorul devenise tangibil. Omul era singura necunoscută a ecuației economice care trebuia eliminată. Economia devenind calcul, soluția este inertială. Reconstrucția era astfel perfectă. Nu este întâmplător faptul că tranziția postcomunistă – între altele – nu s-a bazat pe o teorie economică. Rețetele nu fac teorie, ele indică tratamentul pentru ignoranți. Soluțiile preformate au făcut inutilă gândirea problemelor economice.

Situația nu pare să dea semne de schimbare. Economia, ca teorie, s-a retras în dicționare. Economia, ca practică, este consecința întâmplătoare a unor rețete politice. Analiza economiei evită concluzia cu valoare epistemologică, după cum soluția politică nu ține seama de constituția problemei economice. Fiecare teoretician preferă detaliul copacului, lăsând în întuneric coexistența vitală a pădurii și urgența salvării ei de la pârjolul favorizat de seceta viziunii sistemice. Strategiile au devenit neputințe patentate, iar politicile sunt decizii după ureche. Coerența decizională este dată la o parte de impresionismul televizat. Consistența rezultatelor este subminată de aldămașul electoral.

Mediul universitar nu încapă – nici el – într-un proiect de revitalizare a gândirii economice atât timp cât proiecțiile sociale sunt manipulate politic. Oferta universitară este inadecvată pentru o cerere pervertită. Nici nu poate fi vorba de un potențial nevalorificat, ci pur și simplu de unul abandonat. Cât timp politicul nu simte nevoia interioară pentru repere de corecție a metodelor specifice, economia bălțește ca teorie și se evaporă ca performanță materială.

Marin Dinu

Sumar/Contents

Argumente pentru studiul instituționalismului și reforma instituțională în România/Arguments for the Study of Institutionalism and Institutional Reform in Romania	
■ Ion Pohoată	3
Tranziția organizațională și rezistența la schimbări/Organizational Transition and Change Resistance	
■ Ovidu Nicolescu, Ciprian Nicolescu	9
Politica economică, între interesul individual și interesul public/Economic Politics, between Individual Interest and Public Interest	
■ Dorel Ailenei	17
Guvernanța întreprinderii, între clasicism și modernism/Corporate Governance, between Classicism and Modernism	
■ Nicolae Feleagă, Cristina Vasile	21
Dilemele modernității în mișcare/Dilemmas of Modernity in Change	
■ Sultana Sută-Selejan	31
Governarea economiei în era globalizării/The Economy Governing During Globalization Era	
■ Ion Bucur	51
România. Elemente pentru dezvoltarea sa durabilă/Romania. The Pillars for its Sustainable Development	
■ Mirela Roxana Chiriță, Emilian M. Dobrescu	59
Metoda standard-cost în varianta standard-cost unic, direcție de perfecționare a contabilității de gestiune și a calculației costurilor în industria de mașini și echipamente/Using Standard-Sole Cost Method for Performance Gestion Accounting and Calculation Cost in the Machine Building Industry	
■ Cleopatra Șendroi, Aureliana Geta Roman, Costantin Roman	81
Prevalența naturii umane în economia lui Adam Smith/The Prevailing of the Human Nature in the Economics of Adam Smith	
■ Mara Magda Maftei	85
Creștere și eficiență la nivel macroeconomic/Growth and Efficiency at the Macroeconomic Level	
■ Alexandrina Duță, Nicoleta Sirghi, Adina Popovici	93
Poluare și proprietate: cât mai rezistă teoria eșecurilor pieței?/Pollution and Property: Is Relevant Market Failure Theory?	
■ Radu Șimandan	97
O perspectivă mentală de valoare în teoria deciziei în condiții de risc/A Mental Value Perspective in Risk Decision Theory	
■ Roxana Davidescu, Alexandru Trifu	101

Notă: Autorii sunt responsabili de clarificarea dreptului de utilizare a informațiilor cuprinse în articole.

Revizie text: Gabriela Ochiană

Tehnoredactare computerizată: Nicoleta Bobocea

Grafică: Alexandru Ion

Abonamente: Irina Jerpel (021/312.22.48 – int. 24)

Difuzare: AGER-Economistul (021/312.22.48 – int. 24)

www.economieteoreticasiaplicata.ro; www.ectap.ro

Recepție texte: economia.ta@edeconomica.com

Argumente pentru studiul instituționalismului și reforma instituțională în România

Ion Pohoată

Profesor universitar doctor
Universitatea „A.I. Cuza” Iași

Abstract. *The study and comprehension of institutions – viewed as written and unwritten constraints (rules) initiated by people to create and improve human interaction – represents the key to understand the success (and failure) of contemporary economies and societies. The framework inspired by institutions to which people dedicated maximum energy and talent also explains the different levels of efficiency in modern times. The founders of institutionalism – in its old and new versions – explain, for example, that human endeavour for social improvement led to the appearance of Law, private ownership, contract and market. For Romania, such explanations are inspirational and of utmost necessity in presenting the real context and in finding the necessary measures and directions towards desired progress.*

Key words: institutions; rules; transactional costs; efficiency; contract; law; market; private ownership.

Referindu-se la importanța cunoașterii cadrului instituțional în procesul formării și devenirii societăților moderne, unul dintre corifeii instituționalismului, Douglas North, nota, întemeiat, că acesta „... este cheia succesului relativ al economiilor, atât în contemporaneitate, cât și de-a lungul timpului” (Douglas, 2003, p. 65).

De valabilitatea celor spuse de economistul american au luat act, și nu de acum, toți cei responsabili de managementul societăților care azi formează lumea civilizată. Amintim, în treacăt, că ideile eminentului economist la care am făcut trimitere se află în prelungirea firească a unor dezvoltări ce țin de granița dintre secolele XIX și XX și care s-au constituit în „instituționalismul american”⁽¹⁾, el însuși aflat sub puternica influență a școlii istorice germane, dar, cu deosebire, în continuarea gândurilor din tinerețe ale viitorului nobelizat Ronald Coase, teoreticianul „costurilor tranzacțiilor” și autorul faimosului articol care i-a adus celebritate despre „Natura firmei”

(Williamson, Winter, 1997) gânduri făcute publice la nivelul anilor 1930.

Am produs această paranteză pe istoria subiectului cu o singură intenție, aceea de a încerca să atenționăm că, în timp ce societatea liberă a conștientizat de acum un secol că sistemul instituțional joacă un rol fundamental în dezvoltare, în România preocupările pe temă se află, impardonabil, la faza de abecedar. În afara unor traduceri (minime relativ la generoasa reprezentativitate a cărților scrise pe această direcție) și a unor direcții de cercetare deschise de reputatul academician Aurel Iancu, am putea spune că problematica ce ține de instituții și instituționalism ocupă un loc nepermis de nesemnificativ în cercetarea economică românească. Și toate acestea în condițiile în care România nu a reușit să depășească în totalitate faza unei tranziții complexe și complicate spre lumea liberă. Tranziție care se vrea, nu printre altele, ci, în primul rând, una de schimbare de paradigmă, de

scadență istorică, de depășire a unui registru revolut și de construcție și acceptare a altuia nou, specific lumii la care vrem să ne raportăm și în baza căreia să dobândim dezvoltare.

Nu se știe oare (sau nu se știe de cei care ar trebui să știe) că miezul tare al matricei de valori în baza căreia dorim să construim o nouă economie și o nouă societate trimite la instituții? La instituții în accepțiunea oferită de părinții spiritali contemporani ai instituționalismului, și anume de sumă a *constrângerilor* inițiate de oameni (și modificabile de către oameni) pentru a face posibilă interacțiunea umană. Vorbim de interacțiune umană în general și, deci, de *reguli* care fac acceptabilă conviețuirea socială și reduc nesiguranța în toate compartimentele existenței și sub toate formele ei: economică, politică, juridică, socială. Vorbim, în alți termeni, de constrângeri care trimit la reguli prin care indivizii nu au voie să facă ceva sau care includ circumstanțele în care indivizii pot să îndeplinească anumite activități, de constrângeri *oficiale* (constituție, sistemul de legi, regulamente, contracte, drepturile de proprietate etc.) și de constrângeri *neoficiale*, menite să le fundamenteze sau să le suplimenteze pe cele scrise, oficiale, dar foarte numeroase și nu mai puțin importante (convenții, coduri de comportament, rutina, obiceiurile, tradiția etc.).

Dacă „constrângeri” este termenul-cheie folosit în încercarea de definire a ceea ce se vrea a fi o instituție, aceasta nu înseamnă că sistemul instituțional este „produsul răutăților noastre” și, deci, sinonimul guvernării din definiția lui Thomas Paine⁽²⁾. Nu, sistemul este gândit și durat de oameni spre a înlesni *comunicarea*, spre a face posibil ca jocul social să depășească perimetrul unui joc cu suma nulă; de a face posibilă promovarea fericirii unora fără a provoca, în „compensație”, nefericirea altora. El nu are nimic din nota limitativ-răzbunătoare a răului necesar ce ține de guvern și actul de guvernare. În schimb, el este o componentă (și un instrument) al aceluia management pe care Ronald Coase îl vedea ca pe o alternativă (și o dublură) la mecanismul coordonator al prețurilor libere (la „mâna invizibilă” a lui A. Smith). Sau, în propriii termeni, ca o componentă a acelor „arii de planificare, în cadrul unor organizații corespunzător dimensionate” (Coase, 1997, p. 251) fără de care el nu vedea posibilă existența unui sistem economic eficient, sistem mixt, se subînțelege „a cărui structură va fi determinată de concurență”. „Nivelul optim al planificării” de care vorbea R. Coase nu are nimic comun cu viitoarea planificare centralizată. Dimpotrivă, el ține de un sistem competitiv unde organizațiile, prin concurență, trebuie să-și armonizeze acțiunile pentru a reduce la minimum costurile tranzacționale.

Se înțelege, din context, că instituțiile se deosebesc de *organizații*, acestea din urmă fiind tocmai *jucătorii de pe*

terenul competiției economice, teren pe care trebuie să obțină dezvoltare prin exploatarea oportunităților create de instituții. Organizațiile pot fi economice, sociale sau educaționale. Între organizații și instituții există o puternică relație de interdependență. De cele mai multe ori, organizațiile servesc de agenți ai mutațiilor instituționale sau de factori fructificatori ai oportunităților create de instituții.

Importantă pentru „intrarea” în subiect este și cunoașterea sensului și semnificației *schimbării instituționale*. Proces dificil, adesea imperceptibil la o privire de suprafață, el presupune transformări structurale în interiorul matricei; de la cultură, cutume și convenții nescrise la norme de comportament, constituție etc. În interiorul matricei, constrângerile oficiale, pentru că țin de normativ, se pot modifica mai rapid (în bine sau în rău!) ca urmare a unor decizii politice sau juridice. Mai rezistente la schimbare sunt cele neoficiale. Obiceiurile, tradițiile, normele comportamentale etc. istoricește moștenite nu pot fi modificate printr-o ordonanță de urgență. E nevoie de timp pentru a învinge inerții vechi ce fac, prin exercițiu repetat, corp comun cu filosofia comportamentală individuală sau colectivă și percepută, ca urmare a acestui fapt, firească, normală.

Odată precizate aceste lucruri, considerăm că e posibilă înțelegerea *nevoii de a studia instituțiile* și sistemul instituțional, pe toată gama sa structurală.

Credem că, *întâi* de toate, deslușirea de facto a matricei instituționale *oferă șansa cunoașterii* intime a status – quo-ului, a *registriului de unde-și trag sorgintea stimulentele schimburilor interumane sau, dimpotrivă, a surselor de blocaj în calea evoluției*. Din perspectiva aceasta e tentantă similitudinea între istoria progresului economic și social, în general, și istoria evoluției instituționale, cunoașterea celei de-a doua oferind serioase repere în elucidarea determinărilor trendului dezvoltării. Strânsa intercondiționare dintre sistemul instituțional și dezvoltare poate induce generației mele și profesorilor generației mele ideea echivalenței dintre amintita interacțiune și schema relațiilor de concordanță (sau neconcordanță) dintre forțele și relațiile de producție din teoria marxistă în baza căreia autorul *Capitalului* a pretins că explică trecerea și evoluția de la un mod de producție la altul. Având de partea noastră șansa unei priviri retrospective, nu ne îndoim că față de posibilitățile oferite de teoria instituționalistă, generoasă și cu trimitere pe toate palierele existenței sociale, „jucăria marxistă” e reduționistă, tehnicist – mecanicistă și n-a ajutat la înțelegerea istoriei nici măcar pe epigonii maestrului socialismului științific.

Depășind acest perimetru de analiză, instituționalismul a reușit să explice nu numai evoluția, din interior, a unor sisteme economico-sociale diferite, dar și marile *diferențe*

de performanță ale unor economii de-a lungul timpului. Iar reușita, s-a demonstrat cu argumente, stă în *combinația inspirată de instituții* care a încercat să scoată din oameni maximum de energie și talent. Nu întâmplător, nobelizații North, Coase și Hayek, în momente diferite și aflați pe trasee particulare ale cercetării economice, au ajuns la concluzii asemănătoare în ceea ce privește locul instituțiilor în originea lumii civilizate de azi.

Astfel, în maniera-i cunoscută, Hayek încearcă să conștientizeze că societatea, în general, nu poate să funcționeze doar în baza elementului spontan, drept componentă de substanță a ordinii sociale (Hayek, 1980, p. 52). Nu, e nevoie și de elementul normativ pe care el, ultraliberalul, este nevoit să-l accepte pentru că „... anumite *reguli* vor fi urmate de toți indivizii unei societăți pentru că mediul în care trăiesc se reflectă în același fel în spiritul lor. Altele vor fi aplicate în mod spontan pentru că ele vor face parte din tradiția lor culturală comună. Dar există și alte reguli necesare a fi respectate, căci interesul fiecăruia, angajându-i în a le viola, *ordinea, care condiționează de altfel eficacitatea acțiunilor*, nu se va instaura decât dacă aceste reguli sunt în mod general respectate” (sublinierea noastră). Cu alte cuvinte, Hayek vrea să ne spună că:

- la baza eficacității acțiunilor umane stă ordinea;
- în afara regulilor spontane, există și reguli care țin de convențional, de normativ, altfel spus, *regulile de drept*, cu o „origine deliberată”;
- între cele două categorii de reguli nu e nevoie de frontiere net trasate;
- ar fi de dorit ca întreaga operă de echilibru să fie pusă pe seama spontanului individual, dar acest lucru, istoria a dovedit-o, nu-i posibil; sau, ar fi posibil numai dacă membrii Marii Societăți ar observa și ceea ce este neobservabil, și anume regulile generale care-i privesc pe toți, dar nu în mod special și pe fiecare în parte;
- în concluzie, Marea Societate nu poate exista decât sub forma *statului de drept*, unde un guvern își asumă sarcina „... de a face să fie observate regulile pe care ordinea spontană este stabilită ...”.

În dezvoltările ulterioare, atât în capodopera citată – *Drept, legislație și libertate* –, cât și în *Drumul către servitute*, Hayek va găsi argumentele convingătoare spre a lămuri originea drumului spre Marea Societate. Iar argumentele aparțin acelor națiuni care au reușit să deceleze și să stabilească proporția optimă dintre spontan și normativ; care au înțeles că „opera de echilibru” ține, esențialmente, de interesul personal, iar cu normativul se vine numai când respectarea regulilor generale scapă puterii de înțelegere a indivizilor. Dar și atunci, normativul, a cărui expresie considerată e însuși statul, se poate produce în limite și cu un statut clar precizate:

domnia statului nu poate fi decât domnia legii, lege care ea însăși trebuie să exprime esența umană; să apere valoarea ei supremă – libertatea.

În faimosul său articol *Natura firmei* (1937) Ronald Coase explică rațiunea de a fi a firmei, dar și a proprietății private prin „costul tranzacției”. În opinia sa nevoia de a reduce costurile informaționale și de a eficientiza activitatea umană a condus la apariția a *două instituții specializate* și de mare eficacitate socială: *firma și proprietatea privată*.

Pe aceeași filieră, Douglas North, în *Originile lumii occidentale* (1973), consideră, îndreptățit, că piața se manifestă și-si fructifică valențele-i cunoscute ca mecanism eficace de alocare a resurselor numai în condițiile *proprietății private* și pe fundalul asigurat de existența *statului de drept*. Iar statul de drept și *Legea* sunt necesare pentru a face ca schimbul și alocarea resurselor să se deruleze nu în anarhie, ci după anumite reguli. În felul acesta legea, statul și, cu deosebire, proprietatea privată sunt privite ca „inovații instituționale”, ca rezultat a unui proces îndelungat, dar evolutiv de „rentabilizare socială”. Și, dacă acest punct de vedere este acceptat, devine ușor de explicat că dezvoltarea economică și socială a amorsat mai rapid și a prins în cadență în acele țări care au înțeles necesitatea tranziției, în timp, de la un cadru esențialmente haotic, colectiv și al servituților comune la unul cu responsabilități clar definite (prin lege, proprietate privată și stat de drept), dar mare generator de motivație și eficient în alocarea și gestionarea resurselor.

În *al doilea rând*, dar pe același palier al analizei, cunoașterea teoriei instituționale *oferă indicii serioase despre evoluția pe trasee diferite* a unor țări chiar dacă, la start, au pornit de la baze instituționale relativ asemănătoare. E ușor constatabil că teoria convergenței sistemelor sociale ca și teoria neoclasică a schimburilor internaționale, ce țintesc spre asemănare și chiar omogenizare, fac palidă figură în fața paletelor atât de variate de evoluție, trecute și prezente. E de admis că în chiar interiorul lumii dezvoltate, unde elementele de civilizație materială par a fi respectat același tipar, ochiul fin și mintea analitică pot sesiza diferențieri observabile. Integrarea și globalizarea, ca fenomene manifeste la scară planetară, vor estompa aceste diferențe, dar nu le vor anula. D. North crede că explicația traseelor diferite și a deosebirilor de amplitudine pe scara dezvoltării se bazează pe „... diferențele dintre instituții și organizații, ca și pe interacțiunea dintre ele”. Credem îndeosebi că spectrul larg al *deosebirilor de interacțiune* dintre instituții și organizații poate explica cum e posibil ca țări dotate cu drepturi de proprietate și instituții menite să creeze un mediu propice creșterii productivității au obținut rezultate diferite pe linia prosperității.

În resorturile ei intime, o asemenea aserțiune conduce la cel puțin *două concluzii* și pune o *întrebare*.

Oprindu-ne la palierul *concluziilor*, considerăm că deosebirile de interacțiune pot să însemne că:

- organizațiile nu au știut să profite în egală măsură de oportunitățile oferite de un sistem instituțional inspirator și generos în a mobiliza energii și forțe creatoare;
- instituțiile și organizațiile au primit structura, configurația și fasonul consonante cu cerințele dezvoltării, dar cei care le dau însuflețire, în speță oamenii, prin nepregătire sau inadecvare pot converti sau perverti rezultatele așteptate.

Pentru a fi mai puțin labirintici, relativ la cea de-a doua concluzie, întregim gândul cu câteva remarci prozaice.

Întâi, ce s-ar întâmpla dacă un stat slab dezvoltat, oricare ar fi el, ar adopta, „peste noapte”, constituția și sistemul de legi americane? Ar intra în cadența proprie celui mai dezvoltat stat din lume? Ne îndoim!

Apoi, e verificat istoric că proprietatea privată conduce la performanțe net superioare în comparație cu cea publică. Dar aceasta nu oricând și nu în orice condiție. E nevoie ca aceia care gestionează obiectul material al acestei proprietăți private să fie și „cei chemați”, adecvați, adică, sub raportul pregătirii profesionale. Altfel, nu se obțin roadele scontate. Nu este deloc întâmplător faptul că acela ce ar da forma cea mai șlefuită doctrinei liberale clasice, îl numim pe J.S. Mill, și-a permis, în dauna paradigmei la care a lucrat și față de care s-a manifestat, finalmente, ca un eretic doctrinar, dar spre folosul și în tonul raționalității, să afirme răspicat că proprietatea privată nu este un drept natural, ci unul social. Poate fi, prin urmare, modificată pe calea legii. Iar legea, ca instituție importantă, este chemată să intervină atunci când factorii de producție (pământ, capital etc.) ajung pe mâini și minți nepricepute. Intervenția și chirurgia redistributivă de factori sunt socotite necesare și raționale pentru că factorii de producție sunt rari și, ca atare, niciunui membru al cetății nu-i poate fi indiferentă eficacitatea exploatării lor. Un urmaș în linie dreaptă a lui J.S. Mill pe filiațiune liberală va încerca să reamintească, la rândul-i, că proprietatea privată nu înseamnă dreptul „de a face ce vrei cu ceea ce ai” (Lepage, 1989, p. 12), tocmai spre a atenționa, odată în plus, că noțiunea de proprietate este inseparabilă de noțiunea de responsabilitate.

Întrebarea, necesară, de care aminteam vine tocmai pe fondul relației dintre misiunea și calitatea instituțiilor, pe de o parte, și calitatea celor care le dau viață, a oamenilor, pe de altă parte. Considerăm, deci, că e normal și necesar să ne întrebăm de ce nu se întâmplă nimic atunci când se constată (!) existența fie a unor instituții ineficiente, fie a unor conexiuni și interacțiuni improprii între instituții și organizații?

Un posibil răspuns se poate înscrie la cel puțin *două* rubrici.

Întâi, e de așteptat (J. Buchanan și R. Tollison vor demonstra că e și „firesc”) să *nu existe interes pentru conștientizarea disfuncțiilor* privitoare la instituții nici într-o societate capitalistă, liberală și, cu atât mai mult, nici într-un stat totalitar. Și e de așteptat, pentru că sistemul instituțional este, în cea mai mare parte, rezultatul pieței politice și reflectă balanța de forțe de pe această piață. De aici derivă faptul că schimbarea cadrului instituțional se produce numai atunci și în favoarea celor cu suficientă putere de negociere pentru a putea modifica regulile oficiale. Pare credibil ca actorii politici (de fapt, „întreprinzătorii” politici care nu sunt decât tot o specie a lui homo oeconomicus rațional care învață repede lecția generală a pieței: pricep că interesul personal primează celui colectiv) să-și dea seama de oportunitățile oferite de o structură a sistemului instituțional la care ei înșiși și-au adus contribuția. Tentația, firească (Buchanan, Tollison, 1972) va fi ca ei să profite cât mai mult și în folos personal de roadele acestei structuri. Într-o nouă legislatură nimeni nu garantează că tot ei vor fi puși în această situație favorabilă. Pe total, lipsa unor mecanisme de control (ar trebui create tocmai de cei care n-au niciun interes în a le crea) care să sancționeze astfel de apetituri are drept consecință proliferarea și favorizarea activităților redistributive în detrimentul celor de producție propriu-zise. În plus, apetitul întreprinzătorului politic îi consumă energia spre a crea monopol, nu concurență. Ca urmare, lista oportunităților se restrânge. Așa se explică severitatea concluziei cu valoare normativă pe care J. Buchanan (a cărui teorie a preferințelor publice, pentru care a primit premiul Nobel, se încadrează tot perimetrului larg al instituționalismului) o plasează la finalul analizei sale a pieței politice: transformarea omului politic într-un profitor al cărui țel este prădarea unui bun comun ține de firescul structurii și naturii umane și, că nu putem lupta împotriva acestui firesc decât prin *minimumul de stat*.

Al doilea: dacă factorii politici, de decizie, nu sunt „motivați” să întrepătrundă ceva pentru a schimba un sistem instituțional ineficient, de ce, într-o societate liberă, *presiunea concurenței* nu realizează această misiune? Credem că explicația este legată de împrejurarea că ceea ce numim concurență nu reprezintă, ca și în cazul statului și al întregului sistem instituțional, o entitate plasabilă dincolo de existența umană. Dimpotrivă, ca oricare altă instituție, concurența prinde viață și se manifestă prin voința oamenilor, în speță a agenților economici. Teoria neoclasică standard pleacă de la ipoteza că „forțele competitive” sesizează comportamentul agenților economici răsplătindu-i pe cei care s-au comportat rațional și sancționându-i pe cei a căror acțiune se plasează dincolo de schema raționalității. Literatura

critică, economică și socială, pe această temă, demonstrează cu argumente convingătoare că acțiunile și, în general, comportamentele agenților economici nu pot fi prinse în tușele raționalității. Dimpotrivă, ele se produc sub zodia relativității și a subiectivului; desfășurabile pe fondul prelucrării unor informații incomplete și uzând de un „laborator” (mintea omenească) care la rândul-i nu e construcție perfect rațională. Așadar, nu putem pretinde mutații și transformări instituționale raționale și radicale de la actori care-și „permit” rabat de la comportamentul rațional.

În *al treilea rând*, dar nu ca grad de importanță, *cunoașterea matricei instituționale oferă serioase indicii despre sursele inerțiilor și greutăților întâmpinate* atunci când componente ale sale se află în discordanță cu cerințele progresului. Iar pe noi ne ajută să înțelegem de ce schimbarea instituțională în România este un proces greoi și dificil de realizat (se pare, cel mai dificil) și oricât ar dori guvernele României (indiferent de culoare) să accelereze cadența mutațiilor instituționale spectacolul oferit este cel al unei lupte cu inerția; cu inerții dobândite de-a lungul a zeci de ani și care aparțin fie unui sistem revolut de care manifestăm serioase intenții să ne debarasăm, fie unor timpuri mai vechi, dar care au devenit componente ce țin de organica ființei noastre, pătrunzându-ne în ungherele minții, căpătând statutul de norme comportamentale și urmărindu-ne și atunci când formulăm întrebări și atunci când oferim răspunsuri legate de viitorul nostru.

Din moment ce matricea noastră instituțională conține și asemenea constrângeri, considerăm că merită a reține atenția următoarele două aspecte.

Întâi, ține deja de evidență că în procesul tranziției României constrângerile neoficiale moștenite și care dețin încă pondere în întregul codului nostru de conduită vor necesita un timp suficient de îndelungat pentru relativizarea importanței lor.

Al doilea, este important de știut că, în ceea ce privește constrângerile oficiale, șansa impunerii și generalizarea respectării lor ține de *recunoașterea lor generală, ca necesare și eficiente*. Iar recunoașterea are legătură cu matricea culturală moștenită. Din punctul acesta de vedere cazul României se circumscrie unui cerc vicios. Predispoziția de a nu respecta, de a eluda sau relativiza și generaliza reguli care țin de un concret ușor determinabil sunt de sorginte socialistă sau presocialistă. Terțul care, în

această perioadă de tranziție, trebuie să procedeze la o impunere forțată de reguli noi, în speță *statul*, nu are credibilitatea necesară pentru că dintr-o sumă de instituții corupte nu poate rezulta decât un stat corupt. Sunt puțini cei dispuși să creadă că atari instituții nu vor viola contractele părților față de care sunt terți și nu vor influența redistribuirea de bogăție în chiar folos personal. Și aceasta pentru că o pot face „oficial”, fără puțința tragerii la răspundere, fie prin modificarea regulilor, fie pe fondul unei ambiguități legislative și iresponsabilități comportamentale a agenților economici. Acesta este cazul doritului capitalism românesc. Caz în care *contractul* ca instituție și pilon-cheie al societății civilizate nu-și poate valorifica potențele-i echilibrante și creatoare de sistem nou pentru că însăși respectarea contractului nu e convenabilă. Și nu e convenabilă deoarece câștigurile prin înșelăciune, sustragerea de la obligații, furtul etc. sunt mai mari decât cele posibil de obținut printr-un comportament cooperant pe baze contractuale. În lipsa unui stat credibil și capabil să sancționeze dur orice nerespectare a constrângerilor oficiale și care, în compensație, „oficializează câștigul la negru”, reputația, loialitate, respectul legii etc. nu mai au nicio valoare. Într-un asemenea context apar disproporții flagrante între economia oficială și cea subterană, întreținute și motivate de o teorie pe măsură. Se găsesc, astfel, argumente credibile pentru a arăta că ceea ce se încalcă (reguli, legi, norme etc.) nu îmbracă haina infraționalității tocmai pentru că eludarea sau nerespectarea țin de normalitate, și nu invers. Dacă numărul celor care încalcă normele oficiale dețin ponderea cea mai mare, sectorul economic subteran pare a reprezenta normalitatea în timp ce guvernării, actorii procesului normativ trec în sfera eludatorilor. Economiceste vorbind, sectorul cenușiu apare ca un substitut la costuri tranzacționale mari: mită, timp pierdut, așteptare la rând, birocrație sufocantă etc.

Ce soluție se poate întrevădea pentru a sparge un atare cerc vicios? În lipsa unui terț responsabil de propria-i menire, să sperăm că prin integrarea dorită Uniunea Europeană va proceda, prin „impunere forțată”, la necesara noastră vaccinare. Atunci vom fi obligați să acceptăm că „prin noi înșine nu suntem capabili să ne manifestăm ca popor liber ca urmare a unor norme instituționale proprii. Nu, ne vom bucura de adevărata libertate ca rezultată a impunerii unor norme constituționale europene.

Note

⁽¹⁾ Meritorii sunt contribuțiile lui Thorsten Veblen, John Commons și Wesley Mitchell

⁽²⁾ Așa spunea Thomas Paine la 1776; în „Simțul comun”, traducere de Florin Popa, citat în *Liberalismul*, antologie de Cristian Preda, Editura Nemira, 2000

Referințe bibliografice

Buchanan, J., Tollison, T. (1972). *Theory of Public Choice. Political Applications of Economics*, The University of Michigan Press

Coase, R. (1997). *Structura instituțională a producției*, în Oliver E. Williamson și Sidney G. Winter (editori), lucr. cit.

Hayek, Fr. A., (1980). *Droit, legislation et liberte, vol. I, Regles et ordre*, PUF, Paris

Lepage, H. (1989). *La «nouvelle économie» industrielle*, Hachete, Paris

North, D. C. (2003). *Instituții, schimbare instituțională și performanță economică*, Editura Știința

Williamson, O. E., Winter, S. G. (editori) (1997). *Natura firmei. Origini, evoluție și dezvoltare*, Editura Sedona, Timișoara

Tranziția organizațională și rezistența la schimbări

■

Ovidiu Nicolescu

Profesor universitar doctor

Ciprian Nicolescu

Asistent universitar doctor

Academia de Studii Economice București

Abstract. *The paper focuses on the very important atopic of organizational transition and change resistance. It is divided in four parts. The first part deals with transition inevitability and its content in the change process. The second part of the paper refers to the change resistance. After a short presentation of a recent approach of this topic, elaborated by Rick Maurer, the authors present their point of view, identifying 14 main causes referring to the main factors involved in the organizational transition. In the third part, authors have formulated a set of key elements which should be taken into consideration in order to achieve a rapid and succesful organizational changes. These key elements are valable for any type of organization – entreprise, institution, locality, region, country a.s.a. The last part of the study deals with conflicts approach, which appear almost always during organizational transition. The conflicts are separated in three categories and for whom are presented the methodes recommended in order to solve them with good results.*

Key words: organisation transition; change resistance; transition phases; stakeholder; resistance change sources; change need; organisational conflict; change leader; change sustainability.

■

Introducere: Trecerea la economia bazată pe cunoștințe, integrarea României în Uniunea Europeană, construirea unei economii de piață moderne, compatibilă pe deplin cu economiile țărilor dezvoltate, induc numeroase și profunde schimbări în economia României. La toate nivelurile activității economice – macro, mezo și micro –, sunt inevitabile procesele de tranziție organizațională prin care se operează aceste schimbări. Practica națională și internațională, ca și literatura de specialitate, demonstrează că procesele de tranziție organizațională, însoțite întotdeauna de rezistența la schimbări, sunt deosebit de complexe și dificile. În prezentul studiu efectuăm o analiză a proceselor de tranziție organizațională și a rezistenței la schimbări, conținând în final un ansamblu de elemente-cheie, a căror cunoaștere și luare în considerare este deosebit de utilă tuturor organizațiilor în care se inițiază schimbări semnificative. Analizele pornesc de la

abordări majore pe plan mondial, la care autorii aduc completări, nuanțări și dezvoltări utile, atât din punct de vedere teoretico-științific, cât și metodologic-aplicativ.

1. Inevitabilitatea și conținutul tranziției în procesele schimbării

Oricărei schimbări organizaționale îi este asociată o perioadă de tranziție care-i condiționează rezultatele, eficacitatea și eficiența. Pentru a înțelege această relație de esență, apelăm la specialiștii americani William Bridges și Sussan Mitchel.

În opinia lor, *schimbarea organizațională este un proces extern, vizibil, care ia forma unor noi politici, structuri, practici manageriale etc. Tranziția, în schimb, este un proces intern, ce constă în reorientarea psihologică pe care trebuie să o parcurgă oamenii, componenții organizației înainte ca*

schimbarea să devină funcțională și să producă rezultatele. Marea dificultate rezidă în faptul că tranziția nu se produce de la sine, nu are loc pentru că pur și simplu se efectuează schimbări, așa cum cred numeroși manageri. Spre exemplu, faptul că într-o firmă se cumpără și instalează calculatoare pe birourile fiecărui salariat nu înseamnă că aceștia vor începe imediat și integral să rezolve problemele curente folosind bazele de date integrate în sistem, așa cum prevede proiectul schimbării prin care se introduc calculatoare. Tranziția, această reorientare psihologică, necesită o perioadă mai mare, întrucât ea are o dinamică mai lentă, comparativ cu schimbarea propriu-zisă. În cadrul tranziției se pot delimita – așa cum se arată și în figura 1 – *trei faze majore*.

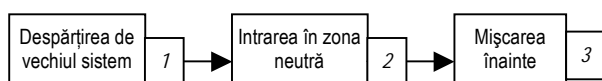

Figura 1. Fazele tranziției organizaționale

Faza 1. Despărțirea de vechiul sistem sau – cum au formulat-o specialiștii americani – „spunerea adio”

În această fază trebuie să se producă două procese majore:

- oamenii trebuie să renunțe, să părăsească, să abandoneze precedentele modalități de rezolvare a problemelor, în cadrul domeniilor lor de activitate
- oamenii trebuie să renunțe ei înșiși, în mod individual, la modul cum lucrau înainte.

Ambele procese sunt deosebit de dificile, ultimul fiind și cel mai dureros. Salariatul trebuie să părăsească modalitățile precedente de a decide și acționa, care i-au adus succese, care l-au făcut să ajungă la poziția și situația actuală. I se cere să renunțe la experiența anterioară, la modul în care percepea și „simțea anumite lucruri, într-un fel la propria identitate și chiar la o anumită realitate”.

Faza 2. Intrarea în zona neutră

După renunțare, după abandonarea modalităților de decizie și acțiune precedente, oamenii se află în situația de a nu fi capabili să înceapă să lucreze într-o manieră nouă. Ei sunt într-o așa-numită zonă sau perioadă neutră a tranziției, deosebit de dificilă. În această perioadă oamenii sunt cuprinși de incertitudine și de confuzie, care le solicită cea mai mare parte a energiei și atenției de care dispun. Perioada neutră este amplă și deosebit de dificilă în schimbările majore – cum ar fi fuziunea a două organizații sau preluarea unei firme de către o alta – „în care noile reguli” necesită o perioadă mai îndelungată până sunt precizate, iar conținutul lor este sensibil diferit de cel precedent, înțelegerea, asimilarea și operaționalizarea lor fiind mai complexe.

Zona neutră este neconfortabilă, neplăcută și, ca urmare, oamenii caută să iasă din ea. Unii încearcă să accelereze trecerea la noua stare – din păcate aceștia reprezintă, de regulă, o minoritate, în timp ce ceilalți, majoritatea, au tendința de a reveni la ceea ce au făcut înainte, la situația din perioada precedentă. Cu tot inconfortul său, perioada

neutră nu constituie o pierdere de timp. Ea reprezintă perioada în care se dezvoltă creativitatea, se conturează noile modalități de acțiune, în care oamenii găsesc energia necesară pentru schimbare și în care se produce de fapt transformarea internă a fiecărei persoane. Ca să se înțeleagă mai ușor conținutul acestei perioade, Bridges și Mitchell au făcut paralela cu perioada, relativ bine cunoscută din Biblie, de 20 de ani a rătăcirii evreilor în deșert, atunci când au fugit din Egipt. În această perioadă Moise a formulat cele 10 porunci, și nu când au ajuns pe pământul făgăduinței; în această perioadă evreii s-au transformat din sclavi în oameni liberi și puternici, cu un alt mod de a gândi, decide, acționa și comporta⁽¹⁾. Pe parcursul perioadei neutre, liderii, managerii este necesar să acționeze pentru a ajuta salariații să se transforme, să gândească și să simtă altfel, să găsească creativitatea și energia necesare pentru a trece la noi moduri de lucru, pentru a se schimba efectiv. Altminteri apare riscul, deja menționat, ca o mare parte dintre salariații să iasă din zona neutră prin revenirea la ceea ce a fost.

Faza 3. Mișcarea înainte

În cadrul său se produce trecerea la practicarea efectivă a noilor moduri de acțiune, reprezentând faza finală a tranziției oamenilor în procesele schimbării. În această fază devin operaționale și eficiente schimbările preconizate. Realizarea „mișcării înainte” a salariaților continuă să fie un proces dificil, care este condiționat atât de străduința fiecărei persoane, valorificând recomandările din perioada neutră, cât și de intervenția permanentă și calificată a managerilor, a liderilor schimbării. De reținut că nu toți salariații reușesc să facă această mișcare înainte. Unii se sperie, alții își văd interesele periclitate, câțiva nu au forța internă necesară practicării noilor schimbări etc. Atunci când managerii și consultanții au condus bine precedentele faze, se diminuează substanțial numărul și procentul persoanelor ce nu fac mișcarea înainte și care nu operaționalizează efectiv schimbările preconizate. Problema majoră care trebuie depășită pe parcursul celor trei faze ale tranziției este *rezistența la schimbare*, căreia specialiștii îi acordă o atenție deosebită, generată de necesitățile practicii sociale.

2. Rezistența la schimbare

Din cele prezentate în paragraful precedent rezultă că *rezistența la schimbare din partea personalului organizației și a altor stakeholderi este tot atât de inevitabilă ca și tranziția însăși*. Pentru a putea depăși rezistența la schimbare este necesar să dăm răspuns la cel puțin două întrebări: care sunt cauzele rezistenței la schimbări și cum putem să acționăm asupra acestor cauze pentru a le elimina sau diminua substanțial?

Înainte de a încerca să răspundem la aceste întrebări, considerăm util să prezentăm opinia lui Rick Maurer, autorul lucrării „Beyond the Wall of Resistance”. Potrivit acesteia, *la baza rezistenței se află două seturi de elemente ce reprezintă două niveluri distincte*:

- nivelul 1, de natură informațional-logică, vizibil, pe care oamenii nu-l ascund, relativ mai ușor de perceput și contracarat;
- nivelul 2, de natură personală și afectivă, pe care adesea oamenii nu-l etalează, care trebuie descoperit, evaluat și abordat cu mijloace specifice.

O abordare analitică, bazată pe consultarea a numeroase lucrări de specialitate, a permis identificarea celor mai frecvente surse ale rezistenței la schimbare, care se referă atât la persoanele implicate în mod nemijlocit în schimbare, cât și la contextul schimbării. În figura 2 prezentăm principalele surse ale rezistenței la schimbare.

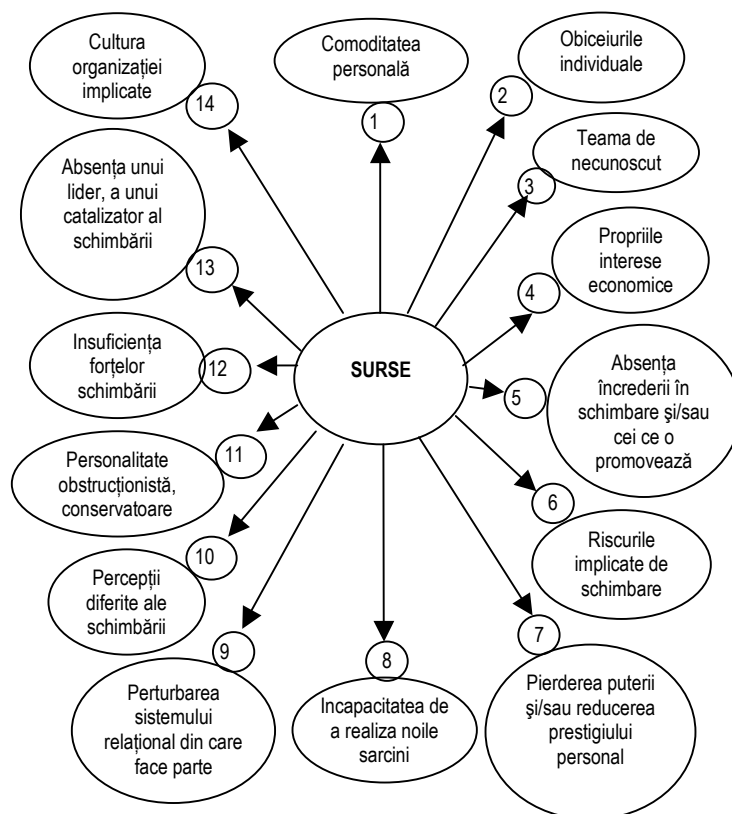

Figura 2. Principalele surse ale rezistenței personalului la schimbare

■ *Obiceiurile individuale.* În decursul timpului, fiecare persoană și-a format anumite obiceiuri, rezultate din specificul personalității sale și din condițiile contextului implicat. Există tendința de a nu renunța la obiceiurile noastre, iar schimbările organizaționale în care suntem implicați afectează întotdeauna unele dintre obiceiurile noastre.

■ *Teama de necunoscut.* Indiferent cât de puternică psihologic este o persoană, câtă încredere are în sine și în cei din jurul său, în schimbare și în promotorii săi, întotdeauna apare și un sentiment de neliniște, de teamă. Cu cât acesta este mai puternic, cu atât rezistența la schimbare este mai intensă.

■ *Propriile interese economice.* Uneori schimbările preconizate pot determina o diminuare a satisfacerii intereselor noastre economice în cadrul organizației –

Fără să insistăm în mod deosebit, în continuare explicităm succint în ce constă fiecare sursă potențială de rezistență la schimbare:

■ *Comoditatea personală* este un factor ce se întâlnește într-o anumită proporție la fiecare persoană. La nivelul fiecăruia dintre noi se manifestă cu o anumită intensitate tendința de a economisi forțele de care dispunem, de a nu le folosi întotdeauna pentru a face ceva nou, mulțumindu-ne cu ceea ce avem, cu situațiile actuale, chiar dacă nu sunt cele mai bune sau favorabile pentru noi. Expresia consacrată a acestei situații este „merge și așa”.

salariu, prime, bonusuri, accesul la mașini, spații de protocol etc. Asemenea situații reprezintă puternice motivații pentru ca persoanele în cauză să se opună, să „reziste” schimbărilor.

■ *Absența încrederii în schimbare și/sau în cei care o promovează.* Întotdeauna când o persoană implicată în procesul de schimbare nu are încredere în cei ce o promovează sau nu crede în reușita sa, aceasta va manifesta, conștient sau inconștient, o anumită rezistență. O bună pregătire a schimbării și promovarea sa de persoane cu prestigiu și care posedă capacitatea de a schimba contribuie la eliminarea acestui inhibitor al schimbării.

■ *Riscurile implicate în schimbare.* Atunci când o persoană asociază schimbării preconizate și anumite riscuri personale, de grup sau organizaționale, chiar dacă are încredere în promotorii săi și în rezultatul final, persoana

va manifesta o anumită reținere sau chiar opoziție în a se implica în schimbare.

- *Pierderea puterii și/sau reducerea prestigiului personal.* O astfel de motivație pentru a rezista schimbării se manifestă îndeosebi la manageri și specialiști, persoane la care puterea formală sau informală și prestigiul sunt componente intrinseci ale muncii lor. În mod firesc, când văd că schimbarea avută în vedere le va diminua puterea și prestigiul lor, aceștia vor fi tentați să blocheze schimbarea respectivă.

- *Incapacitatea de a realiza noile sarcini.* Schimbările organizaționale determină întotdeauna schimbări, în diferite proporții, în sarcinile salariaților și modul de realizare. În situațiile în care salariații nu posedă cunoștințele necesare pentru a le putea realiza, este foarte probabil ca să caute să evite respectivele schimbări sau să le reducă cât mai mult.

- *Perturbarea sistemului relațional al persoanei în cadrul organizației.* Fiecare salariat este integrat într-un microsistem social în cadrul organizației, fiind în anumite raporturi de muncă și personale cu alte persoane. Atunci când salariatul este satisfăcut de aceasta, iar schimbarea va afecta acest context relațional și poziția sa în cadrul său, el va tinde să nu se implice și să nu favorizeze schimbarea respectivă.

- *Percepții diferite asupra schimbării.* Prezentarea de către manageri a schimbării ce urmează a se realiza nu este percepută întotdeauna în maniera preconizată de către ei. La salariații la care apar percepții diferite asupra obiectivelor, conținutului, implicațiilor și efectelor schimbării, este probabil să nu se genereze aceeași motivație în favoarea schimbării, uneori să apară chiar motivații antischimbare, generatoare de pasivitate sau chiar rezistență la implementarea lor.

- *Personalitate conservatoare, obstructionistă.* O proporție a populației, în orice țară, se caracterizează nativ prin tendințe de a evita noul, de a-l bloca, cantonându-se excesiv în trecut și prezent. Capacitatea de a-și asuma riscuri, toleranța la ambiguitatea inerentă inovării, rezistența la stres sunt reduse. Salariații care fac parte din această categorie – și aceștia nu sunt puțini – vor tinde întotdeauna să blocheze schimbările sau cel puțin să nu se implice în operaționalizarea lor. Aceștia trebuie să li se aplice un tratament special, mai ales în cazul schimbărilor strategice, de mare anvergură.

- *Insuficiența forțelor schimbării.* Așa cum am arătat, în orice organizație există forțe care se opun schimbării, generate de factorii precedenți. Contracurarea lor la nivel organizațional se face prin generarea și încurajarea de forțe ce promovează schimbarea, superioare primelor. Dacă nu se realizează această superioritate, percepută de salariați și de ceilalți stakeholderi, rezistența acestora la schimbare va fi mai intensă.

- *Absența unui lider, a unui catalizator eficace al schimbării.* Multiplele surse interne, intrinseci, ale rezistenței

la schimbare, pe care le-am enumerat, pot fi eliminate și/sau substanțial diminuate când asupra persoanelor respective își manifestă impactul un lider puternic, influent, promotor consecvent al înnoirilor. Ori de câte ori un asemenea lider nu există, salariații vor manifesta insuficiență receptivitate, pasivitate și chiar rezistență la schimbările preconizate. Liderul reprezintă o forță determinantă pentru succesul schimbării.

- *Cultura organizației implicate.* Deși este un factor extern în raport cu persoanele implicate în schimbare, cultura organizațională le influențează puternic atitudinea față de schimbare. Firmele care posedă culturi organizaționale centrate pe inovare, pe efort, spirit de echipă, obținere de performanțe vor induce la salariați o atitudine favorabilă schimbării, contribuind semnificativ la diminuarea rezistenței explicite și implicite la schimbări. Firește, factorii prezentați nu sunt exhaustivi, ci doar o selecție a celor mai intensi și mai frecvenți, întâlniți în firme, în general, inclusiv în cele din România.

3. Elementele-cheie ale tranziției organizaționale și efectuării de schimbări eficace

În continuare, pe baza analizelor efectuate, formulăm un *set de elemente-cheie* ce trebuie avute în vedere în tranziția organizațională, în efectuarea schimbărilor, pentru a obține maximum de performanță.

- *Înțelegerea sistemului supus schimbării și a nevoii de schimbare*

Deși poate să pară paradoxal, foarte multe persoane, inclusiv manageri, nu înțeleg suficient organizația, sistemul în care lucrează. Se manifestă așa cum arată specialistul Berry Oshrey „orbirea față de sistemele în care ne aflăm, ceea ce ne determină să fim la mâna lor”. Într-o analiză aprofundată asupra acestor aspecte, nord-americanca Sue Patersen identifică la nivelul organizației patru tipuri de orbire: spațială, temporală, relațională și de proces. Trebuie evitată frecvența greșală ce se manifestă la nivel individual și de grup, ce constă în a crede că „lumea ta” este lumea reală. Este esențial să învățăm să examinăm organizația în care suntem și să-i înțelegem punctele slabe și punctele forte. În acest context trebuie identificată cât mai exact nevoia de schimbare, având în vedere atât propriul sistem, cât și mediul din care face parte.

- *Focalizarea asupra activităților ce compun lanțul valorii firmei*

În cadrul unei organizații, îndeosebi de dimensiuni mari, se derulează numeroase și complexe activități. Schimbarea strategiei este necesar să fie cantonată în activitățile ce alcătuiesc lanțul valorii, adică asupra celor ce contribuie nemijlocit la crearea de valoare adăugată, la susținerea avantajului competitiv al firmei. Celelalte, în măsura în care este posibil, se recomandă să fie externalizate.

- *Acutizarea nevoii de schimbare*

Pentru a construi un fundament uman solid pentru schimbare, este necesar ca necesitățile de schimbare

identificate să fie amplificate și actualizate. Dificultățile majore manifestate în această perioadă au un suport esențial în această privință. Aceasta contribuie la conștientizarea lor de majoritatea persoanelor implicate, ceea ce reprezintă punctul de pornire uman în demararea schimbării. Credința că schimbarea este necesară, la nivelul persoanelor implicate, nu poate fi înlocuită de niciun element.

■ *Identificarea forțelor care sprijină și a forțelor care se opun schimbării*

Întotdeauna, în orice organizație și în orice zonă a sa, se manifestă concomitent atât forțe favorizante schimbării, cât și forțe care se opun schimbării. Ambelor categorii trebuie să li se acorde o mare atenție, sub aspectul identificării și evaluării capacității lor de impact. Aceste forțe sunt, în primul rând, de natură umană (persoane, grupuri), dar și economică (fonduri, venituri, costuri), organizațională (structuri, mecanisme și reguli de funcționare) etc.

■ *Crearea viziunii asupra schimbării*

Primul element prospectiv al schimbării îl reprezintă conturarea obiectivelor abordării și configurației schimbării. Acestea îmbracă forma viziunii schimbării, ce are un rol esențial în direcționarea schimbării și în motivarea participanților la derularea sa. Ea trebuie să fie succintă și convingătoare.

■ *Prezentarea mesajului schimbării*

Comunicarea viziunii asupra schimbării se efectuează prin intermediul mesajului adresat salariaților și celorlalți stakeholderi implicați. Este esențial ca acest mesaj să asigure concomitent atât înțelegerea necesității, conținutului și utilității schimbării preconizate, cât și motivarea puternică a participanților. Aceasta se realizează printr-un conținut informațional bine selecționat și printr-un mod de prezentare care se adresează prioritar laturii afective a stakeholderilor implicați.

■ *Făurirea coaliției strategice pentru schimbare*

În orice schimbare organizațională majoră există un număr relativ redus de stakeholderi-cheie ce trebuie implicați. Cel mai adesea aceștia provin din rândul proprietarilor, managerilor de vârf, liderilor informali, clienților și bancherilor. Încrederea și participarea lor intensă la schimbare trebuie câștigate, orchestrându-se un mod de colaborare, de acțiune în comun, în etapele cheie ale tranziției organizaționale. Cu alte cuvinte, se realizează coaliția strategică a schimbării, care prin capacitatea de impact poate influența decisiv finalizarea performantă a schimbării.

■ *Selectarea și promovarea liderilor și leadershipului schimbării*

Întrucât liderii schimbării au rol permanent și esențial, ei trebuie să posede, în primul rând, talent de lideri, potențat cu alte abilități și cunoștințe manageriale generale și specifice proceselor de schimbare. Selectarea unor lideri cu aceste calități și situarea lor în prim-planul proceselor de schimbare condiționează în mare măsură eficacitatea acțiunilor prin care acestea se operaționalizează. Pe lângă unul sau doi lideri performanți, la nivelul întregii organizații,

sunt necesari lideri de mai mică anvergură, la nivelul principalelor subdiviziuni organizatorice ale firmei.

■ *Construirea echipelor schimbării*

În marile organizații, schimbarea nu poate fi operaționalizată cu succes doar prin contribuția coaliției strategice și a liderilor de la nivelul firmei. Practica întreprinderilor competitive relevă că sunt necesare echipe ale schimbării în cadrul fiecărei subdiviziuni organizatorice ce conține peste 8-10 persoane. Firește, obiectivele, eșalonarea acțiunilor și maniera de lucru a fiecărei echipe a schimbării trebuie armonizate pe verticală și pe orizontala organizației, acționând de sus în jos, perpendicular și oblic.

■ *Informare și training cvasipermanente a participanților la schimbare*

Materia primă în orice proces de schimbare o reprezintă informațiile. Pentru ca o persoană sau un grup să dorească și să poată participa eficace la efectuarea schimbărilor, este necesar să primească numeroase informații privind procesele schimbării și contextul derulării lor și, desigur, la rândul lor să transmită informații celorlalți participanți la transformarea organizațională. Mai mult decât atât, în procesele schimbării sunt necesare adesea pe lângă informații și cunoștințe noi, de diverse naturi: tehnologice, economice, informatice, manageriale, juridice etc. Satisfacerea acestei necesități se poate realiza numai prin organizarea de programe de training special concepute, în funcție de schimbările preconizate, în cadrul și/sau în afara organizației.

■ *Construirea încrederii în vederea implementării schimbării organizaționale*

Combustibilul intern al anihilării surselor de rezistență la schimbare și al depunerii eforturilor necesare derulării schimbării îl reprezintă încrederea stakeholderilor implicați în rezultatele schimbării și în abordarea utilizată în acest scop. Încrederea nu se câștigă ușor, ci necesită eforturi și competențe deosebite din partea liderilor schimbării și managerilor de la toate nivelurile organizației. Specialiștii au formulat mai multe principii „cardinale” ale obținerii încrederii, prezentate în tabelul următor.

Tabelul 1

Nr. crt.	Principii	Conținut
1	Încrederea nu este „oarbă”	Încrederea se acordă numai persoanelor cunoscute de-a lungul unei anumite perioade și ale cărei obiective și mobiluri sunt știute
2	Încrederea necesită „granițe”	Încredere într-o persoană sau într-un grup nu poate fi nelimitată, granițele manifestării sale trebuie precizate
3	Încrederea se bazează pe învățare	Încrederea urmărește, în final, obținerea de performanțe, ca urmare a schimbării, ce nu pot fi realizate fără un continuu proces de învățare
4	Încrederea cere fermitate	Atunci când persoanele implicate greșesc, ele vor fi schimbate
5	Încrederea necesită curaj și interacțiune	Încrederea se acordă fiecărei persoane și ea generează inter-acțiuni semnificative
6	Încrederea necesită contacte umane	Încrederea se construiește prin participarea la aceleași activități profesionale și distractive
7	Încrederea implică lideri	În procesele complexe, repartizarea rolurilor și exercitarea lor se face cu contribuția liderilor

■ *Liderii și managerii implicați în schimbare trebuie să aloce acesteia o parte apreciabilă din bugetul și timpul lor*

Complexitatea ridicată a proceselor de schimbare, multiplele sarcini conexe implicate nu pot fi dirijate eficace dacă managerii nu le rezervă o parte semnificativă din timpul de muncă. Ca atare, în programarea muncii lor trebuie prevăzute câteva ore zilnic pentru procesele de schimbare. Pentru a putea realiza aceasta, se recomandă ca managerii implicați să utilizeze intens metodele delegării și redistribuirii de sarcini între posturi.

■ *Marcarea de către liderii proceselor de schimbare că nu există cale de întoarcere la precedentă situație*

Când apar dificultăți în procesele schimbării, o parte a personalului, mai ales în primele faze, tinde să încerce să revină la situația precedentă. Pentru a contracara această tendință este esențial ca de la începutul schimbării liderii să accentueze explicit și convingător că nu există decât calea implementării schimbării. O asemenea abordare contribuie la concentrarea energiilor și abilităților personalului asupra efectuării cu succes a schimbărilor preconizate și la izolarea opozanților.

■ *Comunicarea intensă între participanții la schimbare*

Fără nicio îndoială, una dintre cheile realizării unor schimbări intense o constituie realizarea unei comunicări intense între toate persoanele și grupurile implicate, subordonată dezvoltării de soluții creative, armonizării deciziilor și acțiunilor și derulării proceselor de schimbare potrivit eșalonării prestabilite. Comunicarea este necesar să fie atât formală, cât și informală, efectuându-se însă cu bunăvoință și având drept obiect obiectivele, deciziile și acțiunile esențiale. Completitudinea și rapiditatea comunicării orale, scrise și audiovizuale sunt esențiale.

■ *Crearea și difuzarea de istorioare, eroi, mituri etc., favorizante schimbării*

O modalitate eficace de a dezvolta valori, așteptări și atitudini favorizante schimbării o constituie introducerea în folclorul organizației respective de istorioare, mituri etc., purtătoare de simboluri și valori aferente noilor schimbări. Prin aceasta se contribuie substanțial la remodelarea culturii organizaționale, conferindu-i valențele de creativitate, flexibilitate, eficacitate cerute de elementele noi rezultate din schimbare.

■ *Utilizarea exemplului personal al liderilor și managerilor ca element de eficientizare a schimbărilor*

Numai comunicarea, cât ar fi de intensă și plină de conținut, nu-i suficientă. Persoanele implicate în procesele schimbării au în vedere tot timpul ce fac cei ce conduc. Modul lor concret de a decide, acționa și comporta este preluat integral sau parțial de o bună parte dintre participanții la procesele de schimbare. În consecință, modalități raționale și eficace de acțiune și comportament ale liderilor constituie exemple personale pozitive, cu un amplu efect benefic asupra proceselor și rezultatelor schimbării. Și viceversa.

■ *Implicarea intensă și participarea persoanelor din sectoarele supuse schimbării la operaționalizarea proceselor aferente*

Viziunea modernă asupra schimbărilor consideră – așa cum am punctat de mai multe ori – o implicare și participare cât mai intensă la deciziile și acțiunile implicate. Prin aceasta, se asigură o diminuare substanțială a rezistenței la schimbare și o creștere a calității deciziilor și soluțiilor de realizare a schimbării, depunerea unor eforturi superioare, accelerarea ritmului de derulare a fazelor schimbării etc. Promovarea unui leadership de tip participativ și construirea de echipe de schimbare s-au dovedit deosebit de eficace și din acest punct de vedere.

■ *Izolarea și/sau îndepărtarea persoanelor care obstrucționează procesele schimbării sau se opun derulării lor*

În orice organizație există persoane care, cu toate eforturile de informare, atragere, convingere etc., depuse de manageri, nu participă la schimbare, având atitudini și acțiuni explicite și implicite de blocare a proceselor de schimbare. În asemenea situații, managerii, în funcție de intensitatea efectului negativ al acțiunilor și comportamentelor acestor persoane și de contextul implicat, trebuie să ia măsuri de statuare a lor. Modalitățile pot fi multiple: atribuirea altor sarcini, mutarea în alt sector, schimbarea postului, transferul la altă firmă, concedierea etc. Dacă nu se acționează eficace asupra acestor puncte de rezistență la schimbare, există riscul ca să se multiplice, mai ales dacă intervin și anumite disfuncționalități.

■ *Manifestarea unei corectitudini depline în relațiile cu stakeholderii implicați*

Managerii, în procesele schimbării, intră în multiple relații cu persoanele și grupurile implicate în cadrul unor situații complexe, adesea fluide sau chiar contradictorii. Este esențial ca aceștia să utilizeze întotdeauna aceleași criterii de conduită și aceleași unități de măsură pentru toate persoanele participante la procesele schimbării. Cerința aceasta, deși aparent suplă, este dificil de aplicat, dată fiind natura subiectivă a oamenilor. Stabilirea unor reguli clare de conduită, cunoscute de toți cei din jur, însoțite de un permanent autocontrol, sunt cele mai bune mijloace de realizare a corectitudinii liderilor schimbării și a celorlalte persoane implicate.

■ *Încurajarea creativității personalului*

Cea mai mare parte din schimbările organizaționale strategice au un pronunțat caracter inovativ. În consecință, pentru a concepe și operaționaliza procese de schimbare performante, este necesară contribuția creativă a cât mai multe persoane. Din nou, liderii, motivațiile și cultura organizațională au cel mai mare rol în stimularea creativității personalului și a celorlalți stakeholderi.

■ *Monitorizarea discretă, dar eficace, a derulării proceselor de schimbare*

Complexitatea, noutatea și efectele majore ale schimbărilor impun ca liderii care conduc demersurile

respective să cunoască permanent realitățile implicate. De aceea, pe lângă elementele anunțate anterior, se recomandă ca aceștia să monitorizeze prin mijloace directe și indirecte derularea schimbării. Monitorizarea trebuie să fie permanentă, pentru a sesiza din timp apariția unor situații neprevăzute și a lua deciziile care se impun. Această monitorizare trebuie să fie discretă, pentru a nu perturba activitatea persoanelor participante la schimbare, pentru a nu le diminua spiritul de inițiativă, creativitatea și încrederea în sine.

- *Recunoașterea și recompensarea noilor comportamente și a rezultatelor deosebite.*

Procesele de schimbare semnifică întotdeauna și comportamente noi din partea persoanelor implicate, care nu sunt ușor de realizat. De aceea se recomandă ca, în primele stadii ale schimbării, comportamentele noi, cu impact major asupra derulării și rezultatelor schimbării, să fie identificate, recompensate și mediatizate, pentru a impulsiona proliferarea lor. În mod similar se procedează și cu performanțele deosebite și autorii lor.

- *Efectuarea periodică de evaluări ale stadiului și rezultatelor schimbării*

În cazul schimbărilor ample și de durată se recomandă ca la anumite intervale, care marchează încheierea realizării unor sarcini sau abordarea unor elemente deosebit de importante, conducătorii proceselor de schimbare să întreprindă acțiuni speciale de evaluare. Întotdeauna, evaluarea trebuie să se facă comparativ cu previziunile și cu accent asupra descoperirii cauzelor care au generat abateri semnificative. Evaluările se finalizează cu feedback decizional și acțional față de participanții la schimbare.

- *Operarea de corecții și perfecționări pe parcursul realizării schimbărilor*

Cât ar fi de temeinic proiectată o schimbare organizațională, nu se poate prevedea totul și, ca atare, apare necesitatea unor modificări pe parcurs. Unele sunt de natură corectivă, pentru a elimina erori de concepere și/sau de operaționalizare a schimbării. Altele sunt de natură prospectivă și profilactică. Pe baze reliefării unor noi elemente, se aduc perfecționări de natură constructivă și/sau funcțională schimbărilor proiectate. Se amplifică astfel eficacitatea și eficiența proceselor de schimbare organizațională.

- *Construirea sustenabilității schimbării*

Pentru organizație este esențial ca schimbările implementate să nu se oprească după faza experimentală sau după obținerea primelor rezultate. Sustenabilitatea se asigură prin multiple mijloace. Formalizarea noilor mecanisme, statuarea regulilor de funcționare, construirea de noi structuri, implementarea unor mecanisme de monitorizare și evaluare viabile, alocarea resurselor necesare derulării în continuare a proceselor de muncă implicate, motivarea personalului și a celorlalți stakeholderi etc.

Din cele prezentate rezultă sfera cuprinzătoare a elementelor majore ce condiționează depășirea

rezistențelor și eficacitatea schimbărilor. Ele trebuie cunoscute pentru a aprofunda înțelegerea complexelor mecanisme ale transformării organizaționale și pentru a le utiliza adaptându-le la fiecare context concret al schimbării.

4. Abordarea și soluționarea conflictelor în cadrul proceselor de schimbare organizațională

Fără niciun fel de îndoială, cât de bine ar fi pregătite schimbările și de profesioniști liderii și managerii implicați, apariția conflictelor pe parcursul proceselor de schimbare este inevitabilă. Mai mult decât atât, modul lor de abordare și soluționare are un impact intens și pe multiple planuri asupra derulării și rezultatelor schimbării organizaționale. Iată de ce am considerat necesar să abordăm, fie și succint, conflictele în procesele schimbării.

Potrivit literaturii de specialitate, în derularea proceselor de schimbare pot apărea *trei tipuri de conflicte*:

- *individual*, la nivelul unei persoane, când aceasta este confruntată cu decizii contradictorii sau când ceea ce i se cere sau trebuie să facă ceva care intră în contradicție cu propriile valori, credințe, aspirații etc. Aceste conflicte uneori devin vizibile pentru celelalte persoane, altelei rămân interiorizate la nivelul individului respectiv, dar cu anumite consecințe ulterioare pentru el și ceilalți;
- *interpersonale*, ce se manifestă între o persoană și o alta, sau între o persoană și alte grupuri;
- *intergrupuri organizaționale*, care se manifestă între două sau mai multe grupuri din firmă, de regulă fiecare lucrând în diferite subdiviziuni organizatorice primare.

Cauzele ultimelor două tipuri de conflicte pot fi deosebit de diverse: insuficiente resurse alocate, percepții diferite ale situațiilor implicate, comunicare deficitară, decizii manageriale contradictorii, sisteme de valori și norme de comportament opuse etc.

Pentru rezolvarea conflictelor care apar în procesele schimbării organizaționale, de altfel ca și a altor conflicte din firmă, s-au conturat în decursul timpului *numeroase tehnici, metode și abordări* care se divid, în funcție de natura mijloacelor utilizate, în două mari categorii: structurale și interpersonale. În tabelul următor prezentăm succint cele mai frecvent utilizate *metode structurale și interpersonale, recomandabile pentru soluționarea conflictelor ce apar pe parcursul proceselor de schimbare organizațională*.

Soluționarea conflictelor apărute în procesele schimbării organizaționale depinde de capacitatea managerilor și liderilor schimbării de a apela la abordarea sau metoda care se potrivește cel mai bine în contextul respectiv și, firește, la posedarea abilităților necesare utilizării lor în mod eficace. Practica firmelor competitive pe plan internațional demonstrează că cele mai bune

rezultate în schimbările organizaționale dau metodele și tehnicile bazate pe înțelegere reciprocă, pe comunicare și nu cele în care una dintre părți sau o altă forță ierarhică superioară sau neutră impune o soluție pentru a stopa conflictul.

Firește, în operaționalizarea schimbărilor pot apărea și situații conflictuale a căror depășire nu este posibilă decât prin impunerea – sub o formă sau alta – a unei soluții. Dacă schimbarea managerială este pregătită și operaționalizată în mod profesionist, asemenea situații sunt foarte rare sau chiar lipsesc.

Abordări, metode și tehnici de soluționare a conflictelor

Tabelul 2

Nr. crt.	Categoria de metode	Denumire abordare, metodă etc.	Conținut
1	Structurale	Schimbarea procedurilor de muncă	Se modifică succesiunea sarcinilor de muncă – în legătură cu care au apărut conflicte – sau modul de combinare și realizare a lor, la nivelul aceluiași posturi
		Transferarea organizațională	Uneia sau mai multora dintre persoanele implicate în conflict li se atribuie un alt post în cadrul aceluiași compartiment sau în afara sa
		Schimbarea de structură a posturilor	Se redimensionează sarcinile, competențele și responsabilitățile posturilor exercitate de persoanele aflate în conflict, când cauza acestuia se află în repartizarea și interacțiunea respectivelor sarcini
		Reamplasarea persoanelor în cadrul compartimentului	Se reorganizează spațiile din compartimentul persoanelor aflate în conflict și se reamplasează acestea în cadrul biroului respectiv
2	Interpersonale	Redimensionarea și/sau realocarea de resurse	Se amplifică și/sau se redistribuie resursele financiare, tehnico-materiale, umane sau informale în raport cu care s-a iscat conflictul
		Fortărea ierarhică a opririi conflictului	Autoritatea managerului ierarhic superior persoanelor aflate în conflict este utilizată pentru a impune stoparea sa, fără a modifica elementele structurale sau procesele implicate
		Aplanarea amiabilă	Managerul sau liderul schimbării discută cu persoanele aflate în conflict, încercând să-i convingă că nu sunt cauze reale pentru dispută și să determine stoparea conflictului
		Evitarea contactelor personale directe	Se recomandă persoanelor care intră în stare conflictuală și ori de câte ori se întâlnesc să evite întâlnirile directe, problemele de rezolvat în comun fiind abordate într-o altă manieră
		Realizarea compromisului	Fiecare din părțile aflate în conflict renunță la o parte din ceea ce solicită, modalitate care duce la stoparea conflictului și continuarea colaborării sau cooperării
		Medierea	O a treia parte neutră, neimplicată în conflict, discută cu cei în cauză, căutând să-i facă să înțeleagă rațiunile comportamentului celeilalte părți, precum și consecințele negative ale propriului comportament, determinându-i astfel să-și modifice comportamentul și să elimine conflictul
		Arbitrarea	O a treia parte stabilește o soluție pentru cei în conflict, pe care aceștia sunt obligați să o accepte
		Acceptarea unui obiectiv comun de nivel superior	Părțile în conflict îl încetează în vederea realizării unui obiectiv foarte important, care corespunde unor interese majore ale ambelor părți (de ex. obținerea anumitor resurse)
		Regula majorității	Conflictul încetează, ca urmare a aplicării unei soluții stabilite prin votul majorității celor implicați
		Confruntarea	Persoanele aflate în conflict își prezintă în mod deschis, față în față, punctele de vedere și argumentele, pe baza cărora se ajunge la o soluție a conflictului, acceptată de ambele părți
		Integrarea	Părțile aflate în dispută încearcă să găsească prin eforturi comune o soluție în care să se regăsească dorințele lor, bazată pe principiul win-win (câștigă fiecare)
		Consensul	Prin eforturile comune ale părților, utilizând argumente logice și apeluri afective se conturează o nouă soluție acceptabilă pentru toate părțile implicate
Eludarea sursei conflictului	Problema care generează conflictul se dă spre rezolvare altei părți, eliminându-se astfel cauza disputei și, implicit, conflictul		

În final, o ultimă remarcă. Derularea cu succes a schimbărilor organizaționale este adesea condiționată și

de capacitatea celor ce asigură leadershipul, de a soluționa rapid și eficace situațiile conflictuale care apar pe parcurs.

Note

⁽¹⁾ Tocmai de aceea Moise a făcut ca „rătăcirea” în deșert să dureze 20 de ani, deși Pământul Făgăduinței – Palestina – se afla la câteva sute de km, fiind relativ ușor de găsit.

Referințe bibliografice

Bridges, W., Mitchell, Susan, „Leading Transition, A New Model for Change”, in *Leader to Leader*, vol.16, nr. 3, 2000
Dessler, G., Sharke, F., Cyr, D. (2001). *Management*, Prentice Hall, Toronto, pp. 462-463

Nicolescu, C. (2006). *Strategii intreprenoriale*, Editura Olimp, București
Maurer, R. (2000). *Beyond the Wall of Resistance*, HBS Press, Boston
Ohrey, B., (2001). *Seing Systems Unlocking the Mysteries of Organizational Life*, Prentice Hall, Toronto

Politica economică, între interesul individual și interesul public

Dorel Ailenei

Profesor universitar doctor

Academia de Studii Economice București

Abstract. *According with A. Smith “by pursuing his own interest individual frequently promotes that of society more effectually than when he really intends to promote it.” But what is the passing way from individual interest to public interest? If there is such a way then there is a strong base for economic policy. We intent to analyse the modality of passing from individual interest to group interest and forward to public interest. But, what is the nature of public interest?*

Key words: individual interest; public interest; economic policy; pressure groups.

Într-o economie de piață, urmărirea propriului interes este considerată principalul motor al activității economice. După cum afirmă și Adam Smith, individul: „nici nu intenționează să promoveze interesul public, nici nu știe cât de mult îl promovează. El este preocupat doar de propria siguranță, doar de propriul lui câștig. Dar în acest fel el este condus de o mână invizibilă pentru a promova un scop care nu făcea parte din intenția sa. Prin urmărirea propriului interes el promovează frecvent pe cel al societății mult mai efectiv decât intenționează să o facă.” (Smith, citat de Samuelson, 1992). Pe de altă parte politicienii vorbesc adesea de importanța interesului public, despre sacrificiile pe care trebuie să le facă indivizii pentru patrie sau națiune. Cuvintele lui Winston Churchill: *nu te întreba ce poate face țara pentru tine, întreabă-te ce poți face tu pentru țară*, au fost reluate ulterior de mulți politicieni, printre care John F. Kennedy reprezintă un exemplu celebru.

Dacă individul urmărește doar propriul interes, cum ajunge el să promoveze interesul public? Este oare politica acea mână invizibilă care deturneză intențiile individului?

Abordările tradiționale ale științei economice se bazează în mare parte pe un *individualism metodologic* evident. Pilonii de bază în microeconomie sunt studiul comportamentului consumatorului, respectiv al producătorului. Chiar și atunci când se deduc curbele cererii și ofertei din modelele de optimizare individuală ale consumatorului, respectiv ale producătorului, avem de-a face cu mulțimi necorelate de indivizi, care nu se consultă între ei pentru luarea deciziilor. Majoritatea comportându-se rațional, rezultă în mod logic curbe normale ale cererii și ofertei. Curios este faptul că chiar și atunci când se demonstrează că poate fi dedusă o curbă a cererii din comportamente individuale iraționale avem de-a face cu indivizi care acționează de aceeași manieră necoordonată. Avem aici doar interese individuale și nimic mai mult (Becker, 1994).

Statuând relativa independență a macroeconomiei față de microeconomie, John Maynard Keynes creează celebra *ruptură* (falie) metodologică micro-macro. Problema este că în această falie dispare individul: oamenii consumă, economisesc, investesc, iar rezultatele acțiunilor lor devin *consum, economisire, investiții, venit național etc.* Se poate spune foarte simplu că într-o economie națională:

se consumă, se investește, se creează un anumit PIB ș.a.m.d. Într-un cadru de analiză macroeconomic s-ar putea vorbi de interes public, dar nu ar mai fi loc pentru interesul individual. Și totuși, acolo jos la nivel microeconomic, interesul individual există.

Deși au reușit în mod remarcabil să rezolve problema rupturii micro-macro deducând fenomenele macroeconomice pe baze microeconomice, noii economiști clasici nu lămuresc în mod direct problema raportului dintre interesul individual și cel public. Totuși, aducând interesul individual în cadrul de analiză macroeconomic lansează o interesantă provocare.

La o privire mai atentă asupra realității economice vom observa că adeseori deciziile se iau în cadrul unor grupuri, și nu în mod individual. Cazul cel mai evident este al societăților pe acțiuni în care *consiliul de administrație* decide în privința acțiunilor importante. Chiar și în cazul acțiunilor de consum studiile de marketing evidențiază uneori consumul de grup (în familie, de exemplu). Știința economică arată că individul ia în calcul apartenența la un grup atunci când beneficiile scontate sunt mai mari decât eforturile (costurile) generate de acea apartenență. Considerând libertatea de exprimare ca regulă de funcționare a unui grup și dreptul fiecărui individ de a participa la procesul decizional apare problema corelării intereselor individuale. Altfel spus, a modalității de agregare a preferințelor individuale în preferințe de grup. Dacă se realizează această agregare putem vorbi de apariția unui *interes de grup*. Deși Kent Arrow demonstrează că nu există regulă de decizie la nivel de grup care să respecte simultan un set de criterii logice minimale, realitatea arată că de multe ori grupurile își pot manifesta foarte clar interesele (cazul corporațiilor este evident). Astfel, la nivel de grup are sens să introducem conceptul de *politică economică*, de exemplu politica economică a firmei. Dar, conform lui Max Weber: *politică este domeniul puterii, este ansamblul modalităților prin care un grup de indivizi reușește să-și impună voința în raport cu alți membri ai societății*. Aceasta înseamnă că politica economică a firmei reprezintă un ansamblu de măsuri prin care grupul de conducere își impune interesele în raport cu ceilalți membri ai firmei și cu mediul de afaceri. O astfel de viziune asupra politicii economice la nivel de grup pare să reiasă și din celebra *teoremă a lui Arrow: dacă se exclude posibilitatea comparațiilor de utilitate interpersonală, atunci singura metodă de trecere de la gusturile individuale la preferințe sociale care va fi definită pe o gamă largă de mulțimi de relații de ordine individuale este fie impusă fie dictatorială* (Arrow, 1963).

Este oare politica economică expresia unui interes de grup restrâns în raport interesele membrilor unui grup mai mare?

Înainte de a încerca să găsim răspuns la această întrebare trebuie să remarcăm câteva aspecte:

- După cum au demonstrat F. De Meyer și C. Plott (De Meyer, Plott, 1970), probabilitatea apariției unui blocaj decizional de tip *paradox Condorcet*, tinde să scadă spre 0,09 atunci când există cel puțin trei alternative, iar numărul decidenților este mare. Aceasta înseamnă că teorema lui Arrow reflectă mai mult un blocaj logic decât unul real. Altfel spus, blocajele decizionale sunt destul de rare dacă există mulți decidenți și mai mult de trei alternative;
- Introducerea în analiză a unui grup restrâns cu atitudini dictatoriale nu rezolvă problema raportului interes individual/interes de grup, deoarece rămâne problema corelării intereselor individuale în acel microgrup;
- Totuși, după cum a arătat David Hume (Hume, 1840), în cazul unui grup restrâns există mai multe șanse de a se ajunge la un consens. Aceasta deoarece procesul decizional în grupurile puțin numeroase incumbă costuri de tranzacție reduse;
- Modalitățile de depășire ale impasului dat de teorema lui Arrow sugerează proceduri efective de corelare a intereselor individuale, fiind mai aproape de mecanismele politice reale.

Politica economică definită ca *ansamblul măsurilor guvernamentale care au drept scop influențarea mediului economic* este plasată într-un cadru de analiză între economic și politic, iar utilizarea unui cadru de analiză în care apar multiple interese de grup pare mult mai potrivită decât acela al unei mulțimi de interese individuale.

Deoarece politica economică la nivel guvernamental este rezultatul unui echilibru de forțe politice, considerăm interesante anumite aspecte ce rezultă din modalitățile de depășire a impasului teoremei lui Arrow.

Soluția indicată de Duncan Black privind rearanjarea acelor ordonări individuale ale preferințelor astfel încât să se obțină grafice cu un singur vârf (punct de maxim) încalcă principiul *domeniului nerestricționat*, formulat de Arrow. Acel principiu cere ca regula de decizie la nivel de grup trebuie să fie astfel formulată încât să fie luate în calcul toate ordonările individuale ale preferințelor. Dar dacă sunt eliminate ordonările individuale ale preferințelor care au reprezentări grafice cu mai multe vârfuri, rezultă că anumite preferințe individuale pot fi sacrificate pentru a se obține un rezultat agregat stabil la nivelul grupului. În politică este cunoscută abordarea *conflictualistă a interesului public*, prin care se susține că rolul organizațiilor politice constă în modificarea convenabilă a preferințelor individuale astfel încât să se obțină un consens. Este

evident că un consens sau măcar o majoritate confortabilă asigură adesea succesul unor politici economice. Consensul poate fi realizat printr-o cale dictatorială, dar ar fi de preferat ca acesta să fie rezultatul unor dezbateri democratice, după cum remarcă și Joseph Stiglitz: „*Democrațiile pot să aibă succes numai dacă există o dezbatere publică serioasă asupra problemelor cotidiene de politică publică centrală. De prea multe ori, în prea multe țări, politici bune eșuează datorită blocajului înțelegerii pe scară largă a problemelor economice de bază.*” (Stiglitz, 2000)

Modalitatea *intensității preferințelor*, prin care se acordă un anumit număr de puncte alternativelor votate, este frecvent utilizată în managementul firmelor (metoda scorurilor), dar nu și la nivel politic, unde ar însemna încălcarea principiului *un om – un vot*. Din perspectiva politicilor economice, aceasta înseamnă o slăbire a poziției experților, respectiv a studiilor de fundamentare a măsurilor de politică economică, din moment ce un vot nefundamentat este egal cu unul oarecum fundamentat, respectiv cu unul foarte bine fundamentat din punct de vedere al analizei economice.

Modalitatea *negocierii (rulării) voturilor* relevă clar o anumită asimetrie a dispunerii intereselor în cadrul unui grup. Ca procedeu să poată funcționa este necesară asimetria în distribuția beneficiilor și costurilor asociate alternativelor votate, respectiv o pronunțată preponderență pentru o alternativă în raport cu cealaltă (Ailenei, 2002). Prin urmare politica economică este rezultatul unor negocieri de interese de grup (oarecum asimetric distribuite).

Modalitatea manipularii voturilor (votării nesincere) este oarecum șocantă pentru definirea politicii economice dacă ținem cont de teorema Gibbard-Satterthwhite: dacă avem mai mult de două alternative, atunci fiecare procedură de votare nondictatorială este manipulabilă (Gibbard, 1973). Aceasta înseamnă că în confruntarea intereselor de grup care precede votarea unor măsuri de politică economică, situațiile de manipulari de voturi, respectiv de relevare incorectă a preferințelor sunt foarte frecvente.

Am constatat că între interesul individual și cel public există interesul de grup, mult mai propice pentru definirea politicii economice. Cum se trece de la interesul de grup la cel public? Altfel spus, ce este interesul public?

Politicienii vor spune că *interesul public* reprezintă *rezultatul voinței populare* sau expresia *coeziunii organice* care există în mod necesar între membrii societății. Din perspectiva economiștilor avem cel mult interese de grup, la care indivizii aderă dacă beneficiile apartenenței sunt mai mari decât costurile. Dacă se poate

identifica o cale de trecere de la interesele de grup la interesul public, înseamnă că politica economică guvernamentală are un fundament stabil. Perspectiva economiștilor nu pare să fie foarte încurajatoare în această privință, după cum remarcă James Buchanan: „*Poate că cel mai clar răspuns a fost oferit... de dl Bane...nu există interes public, în sensul că acesta reprezintă întregul public. Există numai interese particulare... Grupul nu a acceptat această soluție și dl Bane nu a apărut-o.*”

...Dl Larsen a întrebat dacă nu este adevărat că mijloacele obținerii obiectivelor, mai degrabă decât obiectivele însele, au constituit problema... Poate că procesul, căile de compromis și acord sunt, ele însele, o mare parte a interesului public (Buchanan, Tullock, 1995).

Aceasta înseamnă că interesul public reprezintă cel mult un echilibru al intereselor diferitelor grupuri existente într-o economie, respectiv tocmai procesul obținerii acordului între aceste interese.

Un punct de vedere asemănător este exprimat de un alt laureat al premiului Nobel pentru economie, Ludwig von Mises: „numai un singur lucru nu este reprezentat în legislatură: națiunea ca un întreg. Există doar puțini indivizi care iau partea națiunii ca un întreg. Dar toate problemele, chiar și acele ale politicii externe, sunt văzute din punctul de vedere al intereselor grupurilor speciale de presiune.” (von Mises, 1995)

Dar rămâne întrebarea: unde este interesul general, interesul public, interesul național?

Este necesar să remarcăm existența unui echilibru de forțe între interesele diferite ale grupurilor de presiune, care oferă fundalul apariției interesului public: „*trebuie să subliniem că la nivelul operațional obișnuit al deciziei, în cadrul unor reguli constituționale determinate, conflictele dintre grupurile de presiune sunt, pe deplin, compatibile cu procesul democratic.*” (Buchanan, Tullock, 1995).

Rezultatul acestui echilibru ar putea fi considerat interes național?

Și totuși, o țară întreagă nu poate fi redusă la câteva grupuri de presiune, după cum o economie națională nu se rezumă la câteva mari companii ori la o minoritate de structuri de agenți economici. Momentele de criză sau etapele istorice importante au evidențiat o coeziune excepțională la nivel social. Manifestările remarcabile ale națiunilor importante s-au constituit în acțiuni atât de bine coordonate încât au părut a fi expresia unui interes național.

Dincolo de dezbaterile pro sau contra existenței unui interes al întregului public, este evident faptul că România parcurge o etapă crucială a dezvoltării sale: *integrarea europeană*. Oricât de epigoni ar fi politicienii

și economiștii români, aceștia nu pot rata șansa *rezonanței* cu interesele milioaneilor de oameni din această țară, care dincolo de marea diversitate converg spre cerința unui trai mai bun. Aceasta înseamnă că dincolo de conflictele

unor grupuri de interese, deciziile de politică economică vor tinde spre o coeziune strategică ce le va plasa pe orbita unui orizont istoric excepțional: *al interesului public (general)*.

Bibliografie

- Ailenei, D. (2002). *Economia sectorului public*, Editura Bren
- Arrow, K. L. (1963). *Social Choice and Individual Values*, Yale University Press
- Becker, G. S. (1994). *Comportamentul uman – o abordare economică*, Editura All
- Gibbard, A., „Manipulation for voting schemes”, *Econometrica*, nr. 41, 1973
- Hume, D. (1840). *Treatise of Human Nature*
- „Major Economic Groups and National Policy”, The American Round Table, *Digest Report*, după Buchanan, J. Gordon, M., Tullock (1995). *Calculul consensului – fundamente logice ale democrației constituționale*, Editura Expert, București
- De Meyer, F., Plott, C. R., „The probability of cyclical majority”, *Econometrica*, March, 1970
- von Mises, L. (1995). *Economic Policy. Thoughts for today and tomorrow*, Free Market Books
- Satterhwaite, M. „Strategy proofness and Arrow’s condition: existence and correspondence theorem”, *Journal of Economic Theory*, nr. 10, 1975
- Smith, A., „The Wealth of Nations, după Paul Samuelson”, *Economics*, 14th edition, McGraw-Hill, 1992
- Stiglitz, J. (2000). *Economics of the Public Sector*, W.W. Norton & Company

Guvernanța întreprinderii, între clasicism și modernism

Niculae Feleagă

Profesor universitar doctor

Cristina Vasile

Doctorand

Academia de Studii Economice București

Abstract. *Corporate governance represents a complex concept, being an assembly of mechanisms used to set order into company leaders' decisions. The rules of corporate governance are the ones keeping the score between the economic entity's leaders and the third parties who invest their resources in the business. The corporate governance issue did not appear by hazard, but it resulted from the necessity to reconcile many business interests within a company (sometimes contradictory issues), especially the ones between the shareholders and the business leaders. The Anglo-Saxon view, in which the business power is given to the Equity items, is traditionally opposing the European (continental) vision, where focus is being made on the Stakeholders' interests. Within a world dominated by globalization issues, and where the financial markets evolve on an exponential curve, the two above mentioned corporate governance models ought to interact one with another in a constructive manner. Even if the corporate governance concept has developed recently, mainly during the last 25 years, its origins are rooted way back into the world history. Corporate governance is organically linked to the capitalist society and economy. After the 11 September attacks, many of the contemporary authors had the tendency to declare this date as the beginning of the XXIst century. If the 'Twin Towers' had hosted companies like: Tyco, Enron, Xerox, Wordcom and many other Stock Exchange-quoted businesses, it is likely that the financial crisis from 2000-2002 would have been differently perceived, and corporate governance had developed slightly different evolutionary mechanisms. A scientific article, based on the comparison between the classical and modern corporate governance experiences, would therefore suit the Romanian business environment.*

Key words: conceptual frameworks and corporate governance mechanisms; the principals and the agents, within the 'agency theory'; the governance of the governance; the free cash flow; shareholders' value.

1. Introducere

Studiul guvernanței întreprinderii poate fi plasat într-o perspectivă de lungă durată, în contextul istoriei capitalismului. Guvernanța întreprinderii este considerată, în mod fundamental, o problemă de natură sociopolitică, pentru înțelegerea și interpretarea căreia trebuie să facem apel la cunoștințe despre dreptul societăților, istoria economiilor naționale, sociologia organizațiilor, finanțele întreprinderii, piețele financiare și gestiunea portofoliilor

și contabilitate. A încerca să se răspundă asupra modului în care vor evolua, actualmente, sistemele de guvernanță a întreprinderii este o problemă de risc, în mod concret riscul de a fi dezmințit de o actualitate în plină schimbare în domeniul financiar. În acest context, perioada actuală poate fi analizată prin două judecăți de valoare: (i) conform unei prime judecăți, se impune a fi prezentată propagarea rapidă a modelului de guvernanță orientată spre acționari și criza

piețelor financiare care s-a declanșat la începutul prezentului secol; (ii) conform celei de-a doua judecăți, pot fi reperate încercările de experimentare a modelelor alternative de guvernare și perspectivele pe care acestea le oferă noilor soluții de reglare a societății capitaliste. În dorința de a-i da un statut științific cercetării, în acest domeniu, ne vom plasa, de multe ori, în lumea științelor de gestiune. Pe această undă, corpul teoretic al problemelor de guvernare a întreprinderii nu poate să fie bagatelizat. Se convine să-i înțelegem fundamentele, cu predilecție prin teoria agenției și aplicarea ei la diversele aspecte ridicate de practică. Printre altele, nu trebuie să neglijăm problemele implicate de asimetria informațională, consolidarea managerilor, procedurile ce se recomandă pentru a-i disciplina. Totodată, este necesar să se cunoască anumite instrumente de analiză financiară, folosite pentru a evalua performanțele entității, într-o optică de guvernare: finanțarea disponibilă (free cash flow), după ce s-au efectuat investițiile rentabile; opțiuni de cumpărare de acțiuni (stocks-options), distribuite conducătorilor și salariaților unei întreprinderi; valoarea adăugată economică: EVA (economic value added), calculată pe bază de date financiare; valoarea justă (fair value), valoarea contabilă estimată la prețul de piață. Pe plan instituțional, este necesar și este de dorit să se cunoască principalele recomandări care au fost prezentate în sistemele naționale de guvernare a întreprinderii în diferite perioade și în diferite țări. S-ar putea constata măsura în care aceste sisteme se apropie sau se îndepărtează de modelul nord-american, considerat astăzi de unii specialiști ca fiind universal. În planul manifestărilor prin care diverși actori ai guvernării se exteriorizează în viața psihică, trebuie analizate comportamentele conducătorilor întreprinderii, cât și al altor părți implicate, în special în instituțiile financiare partenere și cele însărcinate cu misiuni de control și de reglementare.

În contextul reflexiei solicitate de guvernare rămâne ca un factor definitoriu cel de natură culturală. Diferențele pot să fie respinse sau nu, plecând de la importanța care se acordă concurenței și rolului pieței, dispersiei capitalului societății, salariaților societății etc. Studiul guvernării nu este numai cel al mecanismelor și regulilor. El trebuie să integreze, de asemenea, o dimensiune etică și să țină cont de ansamblul componentelor entității în cauză. Concepția bazată pe patrimonialitatea acționarului, care domină de un deceniu, a avut darul să impună conducătorilor să ia în considerație interesul investitorilor și să creeze mai multă transparență. Totuși, toate elementele societății au un rol de jucat și de aceea este necesar să se prefigureze principii și o structură care să permită generarea interacțiunilor între manageri, acționari și alte componente

ale întreprinderii, de a ancora puternic relații durabile și care să aducă după sine multă încredere.

Deși modelul nord-american de guvernare a întreprinderii pare să se impună în multe țări și în numeroase întreprinderi, nu trebuie neglijate nici limitele și criticile pe care acesta le suscită. Argumentele se dezvoltă, în principal, pe două planuri complementare: problema dezvoltării pe termen lung confruntată cu riscul de financiarizare (globalizare excesivă a piețelor financiare) și de supralicitare a gestiunii pe termen scurt; problema tuturor părților participante (stakeholders) și a externalizărilor (outsourcing): o atare problemă se confruntă cu abordarea care privilegiază excesiv de mult acționarii (shareholders).

Ideile de mai sus schițează mai multe orientări, în mod aprioric diferite, în jurul cărora se situează dezbaterile contemporane privind guvernarea întreprinderii și viitorul ei: pe de o parte, teza convergenței sistemelor de guvernare, reprezentată de puterea financiară nord-americană și adaptările progresive ale dispozitivelor și comportamentelor celorlalte țări; pe de altă parte, teza de repunere în cauză a acestei prime teze, ținând cont de excesele sale și de convulsiile generate, precum și de criza bursieră de la frontiera prezentului secol cu cel precedent, criză care anticipează aceste orientări; în sfârșit, teza reformei în sistemele de guvernare, plecând de la critica internă, în special în Statele Unite, fapt ce a condus la instalarea de noi reguli, și continuând cu apariția de noi comportamente, precum cele cunoscute sub sintagma de „socialmente responsabile”.

Tema performanței se situează în centrul problematicei contemporane a guvernării întreprinderii. Ideea-far a acestei problematicei este relativ simplă: o structură și mecanisme de guvernare bine concepute și articulate, care funcționează de manieră eficace, trebuie să conducă la un nivel ridicat de rentabilitate pentru entitate, generând astfel performanțe economice semnificative. Astfel de performanțe pot să garanteze un nivel înalt de randament financiar și o valoare bursieră a titlurilor apreciabilă pentru acționari. Atât pe plan teoretic, cât și la nivel empiric, legătura între guvernare a întreprinderii și performanță pare complexă, chiar problematică. Guvernare a întreprinderii și performanța sunt două concepte puse în relație, care au contururi și un conținut ce sunt departe de a fi în mod clar circumscrise. Guvernare a poate să fie variabilă în întindere, caracteristici și finalități, în funcție de perspectiva de analiză vizată. Este vorba numai de guvernare a pentru întreprinderile mari sau mature sau, de asemenea, de întreprinderi noi, în general în sectorul noilor tehnologii (start-up)? Concepția unui model de guvernare a trebuie să fie vizată de manieră stabilă, universală sau este vorba, mai degrabă, de a defini o structură și mecanisme specifice,

în funcție de țară, sector de activitate, tip de întreprindere și evolutive? Care ar putea atunci să fie impactul mediului instituțional, economic, financiar, concurențial și tehnologic asupra modelelor de guvernanta care predomină, la un moment dat, într-o anumită țară sau un anumit sector? Pe de altă parte, în amonte de articularea între guvernanta și performanță, se pune problema concepției firmei în cauză. Este vorba despre o viziune pur contractuală sau juridică, bazată în special pe drepturile de proprietate aferente diferitelor părți participante care sunt aporoare de capitaluri? Sau este vorba despre o manieră mai deschisă, de o viziune care ține cont de dimensiunea organizațională și cea evolutivă a întreprinderii? Este vorba numai despre aportorii de fonduri (acționari și creditori) și de conducători ai întreprinderii sau și de alți agenți și parteneri a căror acțiune poate să influențeze semnificativ asupra performanței entității?

Începând cu analiza fondatoare realizată de Berle și Means (1932), procesele de guvernanta a întreprinderii sunt concepute ca sisteme de reglementare a comportamentului managerilor entității și de definire a regulilor jocului managerial (Charreaux, 2004). În această optică, sistemul de guvernanta a întreprinderii corespunde, la modul general, ansamblului mecanismelor (organizaționale și/sau instituționale) care permit să mențină, să apere sau să restaureze interesele acționarilor, limitând puterile, forțând deciziile, definind sau redefinind latitudinea conducătorilor întreprinderii (Charreaux, 1997, pp. 471-493). Sistemele de guvernanta trebuie concepute și orientate pentru a disciplina diferitele părți participante astfel încât să se maximizeze eficiența, performanța sau valoarea întreprinderii. În acest cadru se înscriu abordările contractuale ale entității și guvernantei ei.

Noțiunea de profit în teoria neoclasică a întreprinderii a suscitat numeroase rezerve. O atare teorie și înțelesurile ei sunt depășite de teoria financiară care reține noțiunea de bogăție a acționarilor, interpretată ca valoare bursieră a ansamblului acțiunilor societății, cu alte cuvinte capitalizarea sa bursieră. Sub ipotezele de formă puternică de eficiență, de raționalitate și de simetrie a informării, această bogăție este egală, de asemenea, cu valoarea actuală a ansamblului dividendelor pe care acționarii le vor primi în viitor. Conform aceluiași ipoteze, maximizarea valorii fundamentale a entității pentru acționari corespunde maximizării valorii acțiunilor întreprinderii. Prin maximizarea bogăției acționarilor, teoria financiară menține argumentele macroeconomice acordate profitului, eliminând problemele controversate implicate de folosirea convențiilor contabile, a factorului timp și a factorilor risc. Poate să fie cu certitudine dificilă forma funcției „bogăție a acționarilor”, dar este relativ ușor să o măsoare la un moment dat.

Indisociabil creării valorii, guvernanta întreprinderii este o pârghie de neocolit într-o politică de maximizare a bogăției acționarilor.

Impactul structurii capitalului asupra performanței întreprinderii poate să fie analizat din două perspective. Prima constă în măsurarea performanței în funcție de gradul de concentrare a întreprinderii. Cea de-a doua revine în a studia impactul controlului exercitat de diferiți acționari (interni și externi) asupra performanței. De la analizele efectuate de Berle și Means (1932), raportul între concentrarea capitalului și performanța întreprinderii a făcut obiectul a numeroase lucrări teoretice și empirice. Pentru cei doi autori, atomizarea structurii capitalului, în marile întreprinderi, este la originea atât a divorțului între proprietatea și controlul acestor entități, cât și a creșterii în putere structurală a forței manageriale în cadrul acestora și, plecând de aici, a scăderii performanței în timp.

În această perspectivă, o diluare a capitalului între un număr important de acționari (mai mult sau mai puțin anonimi) are atunci tendința să permită înrădăcinarea sau consolidarea (entrenchment) managerilor (Shleifer, Vishny, 1989, pp. 123-139), în măsura în care acționarii acestor întreprinderi nu pot, în general (sau nu doresc), să suporte costul de control (sau costul de agenție) al conducătorilor. Dimpotrivă, o concentrare ridicată a capitalului în mâinile unui număr redus și identificat de acționari permite, de obicei, să controleze mai mult conducătorii, reducând astfel costurile de agenție generate de conflictele de interese potențiale dintre aceștia și, în modul acesta, să amelioreze performanța întreprinderilor pe care ei o conduc (Shleifer, Vishny, 1986, pp. 461-488, 1997, pp. 337-783).

În țările pentru care structura acționariatului este, în mod tradițional, dispersat (Statele Unite, Marea Britanie, Japonia etc.), concentrarea capitalului are un efect fie pozitiv, fie negativ, asupra performanței. În mod contrar, în țările dominate de o cultură de tip „părți participante” (stakeholders), ca de exemplu în Germania, Italia, Franța etc., concentrarea capitalului pare a avea un efect relativ negativ asupra performanței. Dincolo de studiile bazate pe legături presupuse între o structură națională dominată de acționariatul întreprinderilor și performanța lor, alte studii se focalizează mai mult chiar pe natura acționarilor. Numeroase studii consacrate problemei guvernantei întreprinderii caută să măsoare calitatea controlului exercitat de acționari asupra întreprinderii (Charreaux, 1995, pp. 135-172; Merle, 2000). La modul general, este vorba de a evalua rolul acționarilor majoritari asupra performanței întreprinderilor. În alte cercetări, este vorba de a măsura, în termeni de performanță, impactul controlului extern, în funcție de natura financiară sau nu a acționariatului.

Mecanismele interne de control acoperă, în mod tradițional, ansamblul mecanismelor instituționale instalate intenționat de către părțile participante (printre care, acționarii) sau de legiuitor, pentru a prezerva, a apăra sau a restaura interesele lor.

Mecanismele externe de control acoperă instrumentele de control generate de funcționarea spontană a piețelor. Este vorba, în mod esențial, de piața fuziunilor-achizițiilor și piața resurselor umane reprezentate de conducătorii de întreprinderi.

Ambele tipuri de mecanisme sunt într-o legătură organică cu performanța întreprinderilor.

2. Definiție și câteva repere istorice referitoare la guvernanta întreprinderii

Într-o accepție largă, se obișnuiește să se definească guvernanta întreprinderii ca un ansamblu coerent de dispozitive și de practici instituționale ale unei entități care permit să se facă legitime funcțiile de autoritate exercitate în mod direct de conducătorii și delegații ierarhici.

În societățile de capitaluri, dispozitivele cuprind, în zilele noastre: (i) organe de reprezentare, precum adunările generale ale acționarilor; (ii) organele executive ca, de exemplu, consiliul de administrație (CA) și președintele său, directoratul (Directory) și directorul general (DG); (iii) organele de control precum consiliul de supraveghere și comitetele de audit.

Coerența se realizează între, pe de o parte, procesele care procură autoritatea legitimă a conducerii și, pe de altă parte, procesele dezvoltate de entitate, procese care determină, în definitiv, performanța acesteia.

O întreprindere poate să fie ineficace, fie pentru că performanțele ei productive sunt scăzute, fie pentru că sistemul său de guvernanta este inadecvat (absența controlului managerilor, care conduc cu incompetență sau în mod corupt, pune în cauză permanent legitimitatea conducerii sau ierarhiei). Pentru descrierea unei întreprinderi, trebuie să distingem două niveluri:

a) guvernanta sa, adică mecanismele care fac legitime rolul conducerii și controlul ei, precum și, în consecință, puterea deciziei delegate conducătorului și adjuncților săi; indiferent că este scris sau cutumiar, este vorba de dreptul „constituțional” al întreprinderilor;

b) managementul său, adică exercitarea efectivă a puterii, luarea deciziilor de gestiune, cu consecințele lor asupra performanței finale; într-o anumită măsură, va fi vorba despre „politica economică” a întreprinderilor.

Dacă la primul nivel de descriere întreprinderea este văzută ca o instituție, la cel de-al doilea ea este considerată o organizație.

Guvernanta sau guvernarea întreprinderilor?

Expresia utilizată în lumea anglo-saxonă de guvernanta întreprinderii (corporate governance) a fost cel mai adesea tradusă în mediul academic francez prin guvernarea întreprinderii (gouvernement d'entreprise). Este și traducerea acceptată de unii specialiști români.

Chiar dacă, după cum știm, „utilizarea determină limbajul”, nu putem să recurgem la această modă; în același timp, pentru motive lingvistice evidente, cuvântul englezesc governance este distinct de cuvântul government, și din motive de fond: guvernanta vizează un dispozitiv care implică în același timp instituții, relații, reguli și comportamente, adică mai mult decât structura reprezentată de cuvântul guvernare (Pérez, 2003). Această distincție, catalogată la nivelul entității, este credibilă la nivelul unei națiuni. Guvernanta publică nu conduce la guvernare, chiar dacă este normal să raționăm că aceasta din urmă este un proces al primului termen.

Traducerea cuvântului anglo-saxon corporate poate, de asemenea, să fie discutată. Contextul american face implicit referință la „public corporates”, adică la societățile care fac apel la economisirea publică, în mod clar, la marile societăți cotate la bursă (Pérez, 2003).

Ca atare, vom accepta că traducerea cea mai apropiată de realitate a sintagmei corporate governance este guvernanta întreprinderii și că analiza lingvistică a lui Pérez este justificată.

Geneza și evoluția guvernantei întreprinderii: un studiu al clasicismului în guvernanta

Practicile de guvernanta a întreprinderii sunt strâns legate de conceptul de întreprindere, din momentul în care apare separarea între părțile care participă la procesul în cauză, deținătoare de drepturi asupra unei entități, și mandatarii sociali însărcinați să conducă operațiile acesteia. Istoria economică este plină de exemple reprezentative:

(i) Comerțul din timpuri străvechi și guvernanta întreprinderilor comerciale

Un atare comerț, indiferent că se realiza pe calea terestră (caravanele) sau pe cea maritimă (navele), constituia prin excelență domeniul disocierii între deținătorii de drepturi și operatori. În mod tradițional, din motive legate concomitent de perioadele solicitate de astfel de operații comerciale, de sumele angajate, de riscurile asumate, la modul general responsabilul operațional al expediției nu era nici proprietarul mărfurilor escortate și nici vectorul folosit pentru transportul mărfurilor.

Dreptul caravanier, în măsura în care a rămas majoritatea timpului cutumă (deci, nescriș), aborda astfel de probleme de responsabilitate și, ca atare, de guvernanta.

În mod progresiv, dreptul comercial maritim, elaborat în cursul secolelor, era foarte explicit în legătură cu aceste

probleme, cu elemente și nuanțe sensibil diferite de la un cadru național la altul, chiar dacă era vorba despre un domeniu în care, prin excelență, conectarea acestor concepții și emergența regulilor internaționale au lăsat de dorit. În pofida acestor eforturi, de clarificare, problemele de guvernanta întreprinderii au rămas complexe, așa după cum s-a putut constata, în acești ultimi ani, în contextul litigiilor implicate de o serie de dezastru precum cel care reprezintă cazul Erika.

Comerțul din timpuri străvechi cu mărfuri a implicat, inevitabil, probleme de guvernanta. Totuși, ele nu își vor găsi răspunsuri adecvate decât prin intermediul instrumentelor situate la etajele superioare ale schimbului, așa cum sunt bursele, creditul și începuturile societăților de capitaluri (Braudel, 1985, p.38). Într-adevăr, dacă Renașterea a marcat importanța marilor porturi italiene (Veneția, Genova), într-o economie foarte mediteraneană, marile descoperiri au permis porturilor din Europa de Nord (Amsterdam și Londra) să afirme la rândul lor supremația unor noi instituții precum Compania Indiilor. Această din urmă societate engleză trafica mărfuri în Indiile occidentale. Incorporarea ei se realizează în 1600. Organizația se diversifică rapid, în jurul anului 1615 intrând în funcțiune două instanțe: Curtea proprietarilor, înzestrată cu putere reglementară și de orientare, și Curtea directorilor, formată din membri aleși de Curtea proprietarilor și însărcinată cu puterea executivă a companiei (Thiveaud, 1994, pp. 243-276). Pe o linie de progres, separarea între aportorii de capitaluri și responsabilii însărcinați cu operațiile de teren era remarcabilă, făcând din guvernanta întreprinderii o problemă majoră a acestei epoci.

(ii) Proprietarii funciari și guvernanta întreprinderilor agricole

Proprietatea funciară și conducerea în entitățile agricole reprezenta al doilea curent fondator al practicilor de guvernanta. El este la fel de consolidat în istorie ca și precedentul. Acest curent a căpătat forme diverse conform concepției referitoare la terenuri și la însușirea lor. În unele civilizații o atare concepție era de neacceptat în contextul sistemului social în vigoare. Astfel, feudalitatea și drepturile senioriale derivau dintr-o logică implicată de regalitate, și nu din principii de guvernanta în întreprinderii. În schimb, aceste principii se regăsesc în situația clasică a relațiilor între proprietarii funciari, pe de o parte, fermierii lor, intendenții, regizorii (vechilii) și alți agenți locali, pe de altă parte. Astfel de relații au făcut obiectul a numeroase reglementări și legi, constituind codurile rurale, modul de punere a lor în aplicare, conflictele inevitabile ce au dat naștere la o jurisprudență abundentă, care face parte din guvernanta întreprinderilor agricole, sursă alimentată din practicile tradiționale de guvernanta.

(iii) Revoluțiile industriale și creșterea exponențială a guvernantei întreprinderii

Revoluțiile industriale își găsesc epoca de desfășurare la sfârșitul secolului al XVIII-lea și secolul al XIX-lea. Ele au constituit un factor decisiv pentru dezvoltarea capitalismului occidental și i-au dat, în mod progresiv, caracteristicile ce îl caracterizează în bună măsură și astăzi. Nevoile de capitaluri pentru a face față investițiilor industriale au fost de dimensiuni uriașe și au putut să fie satisfăcute prin generalizarea unor instrumente instituționale care făcuseră loc experimentării în vremea capitalismului comercial: băncile, societățile de capitaluri și bursele de valori. Aceste instrumente poartă în sine elemente ale separării între deținătorii de drepturi patrimoniale și responsabilii manageriali, starea constituind fundamentul guvernantei acestui tip de întreprinderi.

Dreptul comercial și, în special, dreptul societăților au prevăzut, în mod explicit, aceste situații și au recurs la reglarea efectelor. Astfel, chiar conceptul de societăți în comandită se bazează pe distincția între cei doi actori majori ai guvernantei întreprinderii: aportorul de capitaluri (comanditarul) și antreprenorul, numit și gestionar (comanditul). Dispozițiile referitoare la societățile anonime încearcă să orienteze conflictele potențiale între cele două categorii principale de actori precizând, atât cât este posibil, prerogativele fiecăruia, prin intermediul dispozitivelor instituționale ale guvernantei întreprinderii. Dimpotrivă, aceste dispozitive instituționale nu puteau să fixeze competențele, cu excepția reamintirii unor principii generale. Să semnalăm că această perioadă istorică, acest mare secol al XIX-lea și cele două decenii care îl încadrează au reprezentat atât o creștere excepțională a economiilor occidentale, cât și un interval de crize de diferite naturi și intensități, inclusiv o aprofundare a modelelor de guvernanta a întreprinderii.

Două motive principale explică de ce „Cercetări asupra naturii și cauzele bogăției națiunilor”, lucrare scrisă de Adam Smith, pentru care prima ediție datează din 1776, a fost considerată drept text fondator al gândirii economice clasice.

Primul motiv ține de amploarea lucrărilor care abordează de o manieră sistematică ansamblul problemelor relative la economia politică, așa cum se prezintă ele la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Această sinteză de idei vechi și noi a contribuit pe larg nu numai la succesul lui Smith, deoarece mai multe ediții s-au succedat în cursul vieții sale, dar ea s-a constituit în lucrare de referință pentru toți economiștii ulteriori, atât din Marea Britanie, cât și de pe continentul european.

Al doilea motiv, care nu este străin primului, constă în a patra parte a lucrării. Smith operează aici o grupare de

analize anterioare lui în două principale curente, pe care le califică prin denumirile de sistemul mercantil și sistemul agriculturii, supuse criticilor sale. Primului curent, reunind analizele autorilor pe care îi plasăm astăzi în curentul mercantilist, el îi reproșează că face o confuzie a bogăției cu abundența de metale prețioase și că face din comerțul exterior singura sursă de îmbogățire a națiunilor. Celui de-al doilea curent, corespunzător fiziocraților, el îi reproșează că limitează bogăția națională numai la produsele din agricultură și că ține să considere clasa meșteșugarilor, manufacturierilor și comercianților ca integral sterilă, adică neproducătoare de bogăție.

În câmpul de reflecție al guvernantei, să semnalăm neîncrederea lui Adam Smith față de directori. El remarca „Directorii acestor tipuri de companii fiind regizorii banilor care aparțin altora decât lor, nu putem deloc să ne așteptăm ca ei să aducă această vigilență exactă și grijulie pe care asociații o aduc adesea în mânuirea fondurilor lor.” (Smith, 1776, p. 401).

Remarcă: Această frază, adesea citată de Berle și Means (1932), a fost plasată ca explicație la articolul lui Jensen și Meckling (1976), pentru a sublinia continuitatea propozițiilor acestora din urmă. Premisele teoriei agenției sunt, într-adevăr, conținute în această observație și se va remarca referirea la statutul funciar (utilizarea termenului „regizor”).

Pe continentul european, gândirea economică clasică s-a demarcat de omologul ei britanic prin grija sa constantă de a defini obiectul și domeniul economiei politice. O problemă reprezentativă este furnizată de Jean – Baptiste Say, în 1803, cu prima ediție a Tratatului (său) de economie politică a cărui ambiție era să întemeieze „știința nouă” a economiei politice, pentru a face din aceasta o știință experimentală, pe aceeași undă cu celelalte științe ale naturii. În această perspectivă, el opune *politica* propriu-zisă, adică știința organizării societăților, *economiei politice*, care învață cum se formează, se distribuie și se consumă bogățiile. Aceste două domenii nu pot să fie confundate pentru că bogățiile sunt în mod esențial independente de organizarea politică.

Fondatori ai economiei politice, Adam Smith și J. B. Say au conceptualizat o reprezentare a întreprinderii puternic îndepărtată de teoriile actuale, netratând-o ca o organizație, ci considerând în mod concret antreprenorul, agent activ, pentru care tocmai activitatea creează entitatea. Acest agent, antreprenorul, vinde un produs pe piața sa și, pentru a produce această marfă, cumpără mijloace de producție, pe piețele acestor resurse.

Antreprenorul este în același timp șef de întreprindere și întreprinderea însăși. Conceptul de părți participante (stakeholders), în sensul actual al termenului, nu era conceptualizat încă, în acea epocă.

Punând antreprenorul ca formă canonică a întreprinderii, Smith și Say aduceau noi tușe sensului de guvernantă a întreprinderii. În acest sens, Say (1803) remarca „Antreprenorii din industrie nu sunt, pentru a ne exprima altfel, decât intermediari care reclamă serviciile productive necesare pentru un produs, în proporția cererii ce se face din acest bun. Cultivatorul, manufacturierul și negociatorul compară, în mod continuu, prețul pe care consumatorul vrea și poate să-l ofere pentru o marfă sau alta cu cheltuielile care vor fi necesare pentru ca aceasta să fie produsă”.

Un studiu al contemporaneității în guvernantă

Produs de răspândirea lucrărilor referitoare la valoarea acționarială (shareholder value) (Rappaport, 1987) și traducerea lor de cabinetele de consultanță, modelul bursier de guvernantă a întreprinderii a cunoscut un succes extraordinar, mai întâi în Statele Unite, apoi în celelalte țări ale lumii, cu predilecție în cursul ultimului deceniu al secolului trecut.

În privința Statelor Unite, ele reprezintă leagănul și piața cea mai importantă a guvernantei întreprinderii orientate spre acționari, denumirea sistemului fiind legată de modelul bursier. Acesta a fost cu atât mai mult agreat cu cât această țară este cea care cunoaște cea mai mare răspândire a portofoliilor de acțiuni în rândul populației (aproximativ 40 de milioane de acționari), ea având, totodată, cultura bursieră cea mai pronunțată. Gospodăriile americane depind nu numai de nivelul cursurilor, pentru a garanta pensiile lor prin capitalizare, ci, de asemenea, pentru unele dintre ele, o parte din veniturile lor curente.

Cea mai bună stare de sănătate a piețelor financiare, pe parcursul perioadei, le-a determinat adesea să se îndatoreze, în vederea cumpărării mai multor acțiuni, pentru a beneficia atât de creșterea cursurilor, cât și de efectul de levier.

Numeroșii actori ai scenei financiare erau reprezentați de: (i) gestionarii fondurilor de economisire (mutual funds), care câștigau atât clienți pentru produsele din ce în ce mai sofisticate, cât și marje alimentate, în special, de plusurile de valoare bursiere realizate; (ii) responsabilii fondurilor de pensii, care erau într-o situație comparabilă, la care se adaugă perspectiva acoperirii, în fiecare an, a celor mai bune dintre angajamentele lor vizavi de aderenți; (iii) băncile de orice natură, fie comerciale, fie de investiții, care vedeau evoluția afacerilor dezvoltându-se concomitent cu cea a piețelor financiare; (iv) analiștii financiari, brokerii, adesea legați de categoriile precedente, care erau satisfăcuți, în mod evident, de evoluțiile în curs de care ei beneficiau cu predilecție.

În contextul logicii unui sistem de guvernantă orientată spre acționari, conducătorii ar trebui să fie cei ce pierd

dintr-o atare evoluție. De fapt, situația a fost modificată din motive de utilizare în proporții uriașe a instrumentelor incitative, în special opțiunile pentru cumpărarea de acțiuni (stock-options).

Pentru noile întreprinderi (start-up), în plină expansiune, formula opțiunilor de cumpărare a titlurilor este adecvată situației coantreprenorilor dinamici, dar fără capitaluri. Ea le permite să-și constituie un capital, uneori semnificativ, în câțiva ani.

Pentru conducătorii marilor întreprinderi, a fost utilizată o formulă similară, dar care reprezenta, de data aceasta, renunțarea la privilegiile de odinioară. Nivelurile recompensei fiind foarte ridicate, succesul era astfel garantat.

Finanțele întreprinderii și teoria microeconomică ne indică faptul că primul obiectiv financiar este maximizarea bogăției acționarilor. Un atare obiectiv nu servește pur și simplu interesele proprietarilor. În mod complementar, regulile vor permite să se asigure că resursele limitate, de orice natură, sunt alocate, gestionate și folosite de manieră pe cât posibil de eficace, ceea ce se traduce prin maximizarea bogăției în sensul larg.

Dacă are meritul clarității și dacă permite degajarea unui indicator simplu și operațional de eficacitate a întreprinderilor, modul de prezentare a teoriei firmei ignoră, de manieră virtuală, numeroase alte componente (stakeholders) ale entității și, în special, salariații.

Teoria agenției ține cont, în mod cert, de lipsa de completitudine a contractelor întreprinderii, solicitând instalarea de mecanisme susceptibile să controleze oportunitismul managerilor, altfel spus capacitatea lor de a-și însuși o parte din renta organizației, în detrimentul acționarilor. În schimb, teoria agenției nu trage aceleași concluzii pentru alte contracte, cu toate că întreprinderea este considerată ca un nod de contracte.

3. De la disocierea proprietate-putere și construirea unei teorii manageriale a întreprinderii la teoria agenției în serviciul întoarcerii acționarului

Dezvoltarea mării industrii s-a realizat prin crearea societăților ce fac apel la economisirea publică. Ea s-a afirmat, începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, în Europa ca și în Statele Unite și a condus la o separare din ce în ce mai marcantă între conducătorii acestor mari entități și un acționariat dispersat.

Amploarea acestei disocieri a fost relevată de mai multe lucrări, unele dintre cele mai reprezentative fiind evocate de noi anterior. Să nu pierdem din vedere și lucrarea lui Marris (1964). În încercarea sa de teoretizare a capitalismului managerial, Robin Marris se interoghează

asupra motivațiilor strategice ale conducătorilor marilor societăți cotate și asupra relațiilor lor cu acționarii. El formalizează funcția obiectivă a acestora printr-o funcție de utilitate lexicografică, a cărei expresie simplificată este de tipul $U = U(v, g)$, în care:

v reprezintă rata de evaluare a acțiunilor pe piața financiară, adică raportul market value/book value (cunoscut, în mod esențial, sub numele de rata lui Tobin);

g reprezintă rata de creștere a firmei, exprimată prin intermediul unui indicator reprezentativ (de exemplu, cifra de afaceri).

Mecanismul acestei funcții de utilitate lexicografică este următorul: atât timp cât v este mai mic decât o valoare v^* considerată ca satisfăcătoare, ținând cont, de exemplu, de riscul unei oferte publice de cumpărare (OPC), conducătorii încearcă să releve o astfel de rată și funcția lor obiectivă de tipul $U = U(v)$. În schimb, atunci când v atinge sau depășește v^* , conducătorii, debarasați de restricția de valorizare (creșterea firmei pe care ei o conduc), funcția lor devine de tipul $U = U(g)$. În pofida simplismului său, acest model exprimă cât se poate de clar un mod de guvernanta a întreprinderii centrat pe manageri și rareori controlul exercitat de acționari.

Pentru autorii care încearcă să construiască o teorie managerială a firmei, întreprinderea tinde să devină o entitate specifică, distinctă de proprietarii săi. Prin aceasta, problemele guvernantei întreprinderii se plasează la nivelul întregii lor semnificații. Conducătorii ei pot în mod legitim să dezvolte o strategie ale cărei obiective nu se identifică, sau se identifică numai în parte, cu cele ale acționarilor. Aceștia din urmă tind să devină, printre altele, furnizori de resurse ale întreprinderii sau de restricții mai mult sau mai puțin rigide, de care trebuie să se țină cont. Modelul propus de Marris ilustrează bine această concepție.

În fața succesului abordărilor manageriale ale entității, populația acționarilor nu putea să rămână indiferentă și trebuia să caute o ripostă adecvată. În plus, de la inițiativele provenind de la acționarii individuali sau grupați în asociații și de la cele care sunt generate de instituțiile de economii precum fondurile de pensii, trebuiau să se reconstruiască argumente teoretice care să legitimeze aceste inițiative. Teoria agenției a răspuns la această provocare. În 1976, Jensen și Meckling defineau relația de agenție ca reprezentând un contract în care una sau mai multe persoane recurgeau la serviciile unei alte persoane, pentru a îndeplini în numele lor o anume sarcină, fapt ce implica o delegare de natură decizională. Această teorie, care s-a manifestat, la mijlocul anilor 1970, prin mai multe contribuții majore, reprezintă mai multe curente de cercetare: lucrările școlii de la Chicago, în finanțele de piață (în special, opera lui Jensen, Fama); cele ale analizei organizațiilor (Alchian, Demsets); cele legate de înnoirea analizei drepturilor de

proprietate (Furubotn, Pejovich) și, în sfârșit, primele lucrări referitoare la agenție (Ross). Inovația principală a lui Jensen și Meckling este de a fi apropiat aceste curente cunoscute, dar până atunci foarte distincte, pentru a construi o nouă paradigmă, pe care literatura de specialitate o numește a finanței organizaționale.

Întreprinderea nu este aici reprezentată ca în forma ei canonică. Ea este un nod de contracte. Diferitele părți participante (aportorii de capitaluri, salariații, clienții, furnizorii etc.) sunt legate de un atare nod de contracte, grație ficțiunii juridice pe care dreptul comercial a autorizat-o creând aceste „persoane juridice”, numite societăți. Pentru fiecare parte, termenii contractului specifică, mai mult sau mai puțin în detaliu (de unde caracterul incomplet al contractelor), drepturile și obligațiile reciproce.

Două categorii de părți participante ocupă o poziție particulară:

- pe de o parte, acționarii, deoarece drepturile lor patrimoniale nu se exercită decât ca ultim resort, după ce toți ceilalți și-au putut manifesta și valorifica creanțele lor;
- pe de altă parte, conducătorii, deoarece ei dispun de o informare privilegiată prin poziția lor în organizație. Ei sunt insiders și pot să fie tentați să profite pentru a-și acorda avantaje particulare sau pentru a conduce firma într-o direcție care le este favorabilă.

Totuși, în relația între cele două categorii se manifestă o primordialitate a acționarilor. În ultimii zeci de ani, teoria agenției și autorii ei au adus la rampă o serie de elemente novatoare:

(i) conceptul de costuri de agenție (agency costs), relative la cheltuielile care trebuie să accepte să le angajeze acționarii, pentru a putea să controleze conducătorii;

(ii) conceptul de piață a controlului întreprinderilor (market of corporate control), prin intermediul ofertelor publice de cumpărare (OPC), ofertelor publice de schimb (OPS) și altor operații de luare în control;

(iii) piața managerilor, asupra căreia conducătorii se apreciază sau se depreciază, în funcție de performanțele lor;

(iv) conceptul de flux de trezorerie disponibil (free cash flow), indicator care permite să se aprecieze marjele discreționare de care dispun conducătorii, grad de libertate care se va conveni să se reducă.

4. Reflecții finale: între restabilirea încrederii investitorilor și interesele tuturor părților participante la mecanismele guvernantei întreprinderii

Multă vreme, studiile academice și practicile au fost focalizate pe o guvernanta a întreprinderii „orientată spre acționari” care a constituit modelul de referință în direcția

căruia au tins diferitele sisteme, cel puțin până la criza financiară a anilor 2000-2002.

Sistemul de guvernanta orientată spre acționari este, în fapt, bazat pe un model bursier, evoluția cursului acțiunii unei societăți cotate fiind socotită că sintetizează ansamblul performanțelor acestei societăți și că permite astfel tuturor actorilor vizați, în primul rând acționarilor și managerilor, să optimizeze deciziile și comportamentele lor.

În cursul ultimilor 10-15 ani, acest model s-a dezvoltat după o curbă exponențială. Totuși, el a suportat o criză declanșată la cumpăna dintre milenii (bula speculativă izbucnește în martie 2000, iar afacerea Enron, în octombrie 2001), criză majoră care a atins și modelele derivate din el.

Dacă procedăm la o analiză a modelului de guvernanta orientată spre acționar, suntem obligați să ne concentrăm asupra unor indicatori sau unor instrumente de gestiune caracteristice, majoritatea concepute în Statele Unite, dar a căror utilizare a devenit internațională:

- un indicator de finanțare, fluxul de lichiditate disponibil (free cash flow);
- un indicator de performanță, crearea de valoare bursieră sau valoare pentru acționar (shareholder value);
- un principiu de măsurare contabil, valoarea justă (fair value);
- un instrument incitativ, atribuirile de opțiuni de cumpărare de acțiuni (stocks options);
- un mecanism de disciplinare, ofertele publice de cumpărare – ofertele publice de schimb.

Statele Unite reprezintă țara cea mai atinsă de criza financiară de la începutul acestui secol. Congresul american a creat o comisie de anchetă asupra afacerii Enron, al cărui raport a fost remis în iulie 2002. Legea Sarbannes-Oxley, promulgată în aceeași lună, este destinată întăririi măsurilor de control. Prin aplicarea ei s-a încercat să se restabilească un climat de încredere față de conturile societăților cotate. Principalele dispoziții prevăzute au mers în următoarele direcții: (i) conducătorii sunt aduși să certifice personal conturile întreprinderii lor; (ii) auditorii financiari sunt ei înșiși controlați și supuși unei autorități de supraveghere; (iii) pedepsele suportate de cei ce au comis fraude (criminalitatea cu gulere albe) sunt agravante.

În forma ei cea mai simplă, teoria agenției se limita la dezbaterile referitoare la guvernanta întreprinderii ca o relație între acționar și manager, primul jucând rolul de principal, iar al doilea de agent, în pura tradiție de regizor al banilor altcuiva, formulă evocată de Adam Smith. O atare imagine pare un pic caricaturală și a făcut obiectul a numeroase critici. Cea mai mare parte dintre ele se fundamentau pe următorul argument: acționarii, dincolo de conducători, nu sunt singurii actori implicați în evoluția entității. Ceilalți actori sunt „părți participante”, fie prin

relații contractuale (bancheri și alți creditori, salariați, parteneri comerciali etc.), fie, la modul simplu, prin impactul activităților întreprinderii asupra mediului său.

Argumentul major al riscului asumat în cazul afacerilor defectuoase, care poate să antreneze falimentul entității, trebuie să facă el însuși obiectul reevaluării. De netăgăduit, dacă acționarii își asumă riscul de a-și pierde miza, alte părți participante, de asemenea, sunt susceptibile să suporte prejudicii mai mult sau mai puțin semnificative: (i) bancherul, în funcția sa de furnizor de credite, asupra rezultatelor și trezoreriei sale; (ii) salariații, asupra postului sau pensiei lor; (iii) furnizorii, asupra rezultatelor lor din exploatare sau asupra trezoreriei, în cazul semnalării de creanțe irecuperabile; (iv) colectivitățile publice, în special pe plan local, asupra veniturilor legate de zonele lor de activitate (taxe fiscale și parafiscale) etc. Din treaptă în treaptă, după mărirea întreprinderii și a mediului în care ea își realizează activitățile sale, practic întreaga economie a unei localități, a unei regiuni sau a unei țări poate să fie afectată.

Economiștii care au avut conștiința existenței unei multitudini de părți participante au opus o abordare pluralistă, *stakeholders theory*, concepției moniste a guvernantei întreprinderii.

Seminarul cu tema „Perspective de dezvoltare în dreptul românesc a sistemului de guvernantei corporative a societăților comerciale”, desfășurat la 12 octombrie 2005, la Institutul Național al Magistraturii, a avut loc în contextul unui proiect al Ministerului Justiției, sprijinit de Banca Mondială și CHF International, a urmărit identificarea de soluții pentru integrarea conceptului de guvernanta în dreptul comercial românesc.

ROSC (Reports on the Observance of Standards and Codes) privind evaluarea guvernantei corporative pentru România (prin prisma principiilor OCDE), formulând o analiză în aprilie 2004, la care s-au adăugat analizele ulterioare, a pus în evidență o serie de recomandări.

Un studiu sumar al stadiului de asimilare a principiilor, noilor cadre conceptuale, modelelor și practicilor de guvernanta întreprinderii, în țara noastră, generează pentru

noi următoarele concluzii, pe care le lansăm în acest articol, ca o continuare firească a unor puncte de vedere expuse anterior (Feleagă, 2006, pp. 11-12):

- mediul academic se situează într-o stare incipientă de asimilare a teoriei și practicii de guvernanta; predarea și formarea în spiritul modelelor de guvernanta și studiile de caz aferente nu realizează în rândul studenților decât cunoștințe sumare, lipsite de fundamentări;
- reforma cadrului de guvernanta în mediul economic și juridic românesc rămâne o problemă cantonată la cadrul legislativ și reglementar; nu am putea realiza o adevărată reformă dacă această problemă rămâne doar o sarcină a juriștilor;
- nu este evident modelul de guvernanta pentru care optează întreprinderile românești; vor opta societățile cotate în bursă pentru un model de guvernanta orientat spre acționari? Și dacă da, care este dispozitivul instituțional și instrumentele operaționale utilizate? Care sunt aspectele guvernamentale, la nivelul diverselor categorii de actori implicați în mecanismul de guvernanta?
- împărtășim punctul de vedere că, în țara noastră, într-o economie cu o piață financiară nesemnificativă, modelul de guvernanta mai adecvat este cel fundamentat de implicarea tuturor părților participante (stakeholders);
- modelul sau modelele aplicat(e) în economia României trebuie să asimileze procesul de convergență a sistemelor naționale de guvernanta la nivelul Uniunii Europene;
- se impune o analiză a consecințelor dezastrelor din economia românească, după 1990, în contextul lipsei practicilor de guvernanta întreprinderii;
- se impune un studiu fundamentat al guvernantei, la nivelul învățământului economic din țara noastră, cu implicații majore pentru absolvenții facultăților de profil economic (studiu în care să fie vizate, în egală măsură, aspectele conceptuale și cele practice).

Bibliografie

- Berle, A., Means, G. (1932). *The Modern Corporation and Private Property*, MacMillan, New York
- Braudel, F. (1985). *La Dinamyque du Capitalisme*, Paris, Flammarion, „Champs”
- Charreaux, G., „Modes de contrôle des dirigeants et performance des firmes”, *Revue d'Economie Industrielle*, Numéro spécial *Economie industrielle: Développements récents*, 1995
- Charreaux, G., „Le gouvernement des entreprises, dans *Encyclopédie des ressources humaines*”, Vuibert, Paris, 2003
- Charreaux, G., „Le statut du dirigeant dans la recherche sur le gouvernement des entreprises”, en *Le gouvernement des Entreprises*, Editions Economica, 1997
- Feleagă, N., „Proba europeană a guvernății întreprinderii românești”, *Revista de economie teoretică și aplicată*, serie nouă, Anul XIII, nr. 2 (497), aprilie, 2006
- Jensen, M. C., Meckling, W. H., „Theory of the Firm: Managerial Behaviour, Agency Costs and Capital Structure”, *Journal of Financial Economics*, vol. 3, October, (1976)
- Marris, R. (1964). *The Economic Theory of Managerial Capitalism*, MacMillan, New York
- Merle, I. (2000). *Gouvernance d'entreprises et performance: Une revue de la littérature empirique*, Commissariat Générale au Plan, Paris
- Pérez, R. (2003). *La gouvernance de l'entreprise*, Edition La Découverte, Paris
- Rappaport, A. (1987). *Creating Shareholder Value: the New Standard for Business Performance*, The Free Press, New York
- Say, J. B. (1803). *Traité d'économie politique*, Paris, p. 53
- Shleifer, A., Vishny, R. W. (1997). „A Survey of Corporate Governance”, *Journal of Finance*, vol. 52, no. 2
- Shleifer, A., Vishny, R. W. „Management Entrenchment: The Case of Manager Specific Investments”, *Journal of Financial Economics*, vol. 25, no. 1, 1989
- Shleifer, A., Vishny, R. W., „Large Shareholders and Corporate Control”, *Journal of Political Economy*, vol. 94, no. 3, 1986
- Smith, A. (1776). *Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations*, tr. fr., Paris
- Thiveaud, J. M., „De la gouvernance des grandes sociétés”, *Revue d'Économie Financière*, no. 31, 1994

Dilemele modernității în mișcare

■

Sultana Sută-Selejan

Profesor universitar doctor

Academia de Studii Economice București

Abstract. *The subject-matter of this paper is to try to find out some reference points in order to understand many dilemmas which accompanied modern society – its birth, evolution and spread throughout countries and centuries. The most frequent such dilemmas concerned the paramount criteria for choosing between individual or societal matters, between private propriety or public (state) one, between private or public interests, between market mechanism or government policy as basis of the best decisions in human actions and matters. While analyzing such inconsistencies and dilemmas we can better understand the real nature of modernity and liberalism, especially what some researchers call “postmodernity”.*

Key words: modernity; liberty; social justice; modern thinking (liberalism, democratism, utopism, socialism, communism); individualism; holism; universality.

■

Mutațiile care au avut loc în lume în ultima treime de secol pe plan tehnologic, economic și politic (răspândirea tehnicilor electronice de calcul și comunicare, globalizarea economică și disoluția blocului fostelor state comuniste), însoțite de persistența unor inegalități șocante în ce privește condiția umană în diferite zone ale globului pământesc, au alimentat intensificarea confruntărilor ideologice dintre diferite grupuri ale societății și dintre conducătorii diferitelor state.

Treptat s-au schimbat în mod sensibil orizontul și registrele desfășurării activității intelectuale și publicistice, s-au diversificat reperatele și prioritățile în funcție de care gânditorii din diferite straturi sociale și din diverse zone ale lumii apreciază natura și urmările diferitelor evenimente și procese sociale.

Vechi prejudecăți întreținute timp de secole continuă să se amestece cu progresele spectaculoase ale cunoașterii umanității, iar umbra războiului „rece” – care părea a se fi încheiat în anul 1989 –, precum și „scânteile” războaielor

calde, prezente încă în viața de toate zilele a unor popoare, continuă să întunece dreapta judecată a unor gânditori din zilele noastre.

Complexitatea și caracterul conflictual al majorității problemelor acute aflate la ordinea zilei pe agenda cercetătorilor și a analiștilor presupun eforturi deosebite, competență, discernământ și înțelepciune, dacă se dorește înțelegerea lor corectă, explicarea lor pentru marea public și, mai ales, rezolvarea lor în mod constructiv, în sprijinul progresului general.

Referindu-se la condiționarea complexă a problemelor sociale din ultimul timp, Thierry de Montbrial arată că „Marile conflicte din secolul XX au avut o puternică tentă ideologică și mai ales geopolitică..., ale căror surse intelectuale datează din secolul precedent. În perioada dintre cele două războaie mondiale, ideologia fascistă și aspirația spre controlul unor întinse teritorii bogate în resurse naturale și umane au călăuzit atât nazismul (*Drang nach Osten*, afirmarea superiorității „rasei ariene”), cât și

imperialismul japonez (*sfera de coprosperitate*). După cel de-al doilea război mondial, conflictul Est-Vest – încarnat de duopolul americano-sovietic – a fost dominat de opoziția între ideologia liberală, care a obținut în mod progresiv o poziție confortabilă datorită succeselor economice, sociale și culturale occidentale, și ideologia marxist-leninistă, foarte eficace în 1945, dar care a slăbit treptat, ca urmare a eșecurilor repetate în aceste trei domenii ale URSS și ale sateliților săi. Această opoziție ideologică a marcat puternic condițiile decolonizării și moștenirea sa. Precum vulcanii, conflictele pot fi latente și pot sta multă vreme în adormire. Ele pot, de asemenea, ca, pe perioade lungi, să bubuie, agitate de o furie stăpânită. Într-o bună zi, această furie izbucnește ca efect al unor cauze imediate mai mult sau mai puțin contingente” (Montbrial, 2003, pp. 88-89).

Revenirea impetuoasă a liberalismului în prim-planul mișcării intelectuale din ultimele decenii, inclusiv în transmisiunile mediatiche, mai ales sub forma lui extremă, absolutizantă a libertarismului și a „fundamentalismului de piață” (liberalismul globalizant), a readus în conștiința gânditorilor din zilele noastre *problema valorilor fundamentale pe care se bazează modernitatea* (libertate, democrație, egalitate, individualism, toleranță, drepturile omului și ale cetățeanului, suveranitatea poporului, suveranitatea statelor naționale etc.), precum și *problema cardinală a relației dintre democrație și liberalism*.

În acest climat intelectual efervescent, dar din păcate, lipsit, de multe ori, de claritate, copleșit de ambiguități conceptuale și însoțit de practici politice discutabile, care nu sunt susținute întotdeauna de argumente și dovezi pe măsura pretențiilor afișate, este firesc să sporească interogațiile în legătură cu *semnificația reală* a valorilor modernității și a principiilor liberalismului.

Pe marginea acestor probleme, încercăm, în continuare, să semnalăm câteva *dileme* cu care s-a confruntat modernitatea, precum și *unele particularități ale modului cum au fost percepute acestea*, din perspectiva unor grupuri de interese diferite. Nu este lipsit de interes, cu acest prilej, să observăm și distanța apreciabilă care există între criticile reciproce dure pe care și le aduc protagoniștii principalelor curente de gândire politică și social-economică și relevanța practică scăzută a acestora.

Privind lucrurile din perspectiva marelui public se creează adeseori impresia că există un raport invers proporțional între volumul în creștere al publicațiilor (inclusiv al emisiunilor media), pe marginea problemelor la care ne referim, și eficiența lor practică. Există, de asemenea, impresia că, pe măsură ce se accentuează forma

sofisticată în care sunt tratate problemele stringente ale timpului nostru, se amână și se restrâng soluțiile practice eficiente pentru acestea. Situația se aseamănă cu un eșafodaj înalt și complicat, construit pe o bază îngustă și lunecoasă, care poate pune în pericol întreaga construcție, chiar și temelia pe care a fost ridicată aceasta.

1. Dilemele modernității în raport cu societatea medievală și cu sine însăși

Timp de peste un mileniu, de la criza finală și disoluția imperiului roman și până în zorii epocii moderne (secolele al XIV-lea – al XVI-lea), viața zilnică a populației din Europa, îndeosebi din partea ei vestică și centrală, s-a desfășurat sub semnul unor *imperative profund contradictorii*, generatoare de frământări sociale fără de sfârșit.

Prin impactul lor pe termen lung, trei perechi dintre aceste imperative, aflate în opoziție, s-au dovedit a fi nu numai un izvor de suferință pentru masa largă a populației și de riscuri pentru minoritatea privilegiată, ci, în parte, și un vehicul al progresului general. Este vorba, în primul rând, despre opoziția dintre autoritatea spirituală a timpului (biserica) și autoritatea laică (stăpânii de pământ și monarhul – vârful piramidei feudale); în al doilea rând, despre contrastul dintre superstiții (datorate ignoranței majorității populației) și cunoașterea experimentală și, mai apoi, rațională (științele); în sfârșit, contradicția dintre obediența majorității populației față de dubla stăpânire a timpului (biserica și statul) și răzvrătirea unor reprezentanți mai luminați ai populației împotriva celor două stăpâniri, mai ales în legătură cu excesele insuportabile ale acestora și nedreptățile derivate din ele.

Împletirea dintre aceste imperative a dus la schimbări continue, uneori abia perceptibile, alteori furtunoase și de anvergură, marcând evoluția societăților din Europa, ca de altfel a întregii umanități, pe drumul atât de sinuos a ceea ce, cu un termen general și disputat, se numește progres. După anvergura și promotorii lor, după obiectivele urmărite și mijloacele folosite, pașii, respectiv etapele mai însemnate ale evoluției respectivelor societăți au purtat denumiri deosebite, printre care: reforme, răscoale, revoluții, războaie etc.

Comerțul între oameni și țări, dar mai ales *comerțul la mare distanță*, a avut contribuții însemnate la alimentarea preocupărilor de schimbare în viața și în activitatea popoarelor lumii, inclusiv a celor europene. Este vorba mai ales de două consecințe importante pe termen lung: facilitarea comunicării între popoare și țări, precum și

acumularea de avuții și cunoștințe, în proporții mai mari sau mai mici și în ritmuri diferite, de către operatorii din economie și de către statele de care depindeau aceștia.

Comerțul a contribuit nu numai la acumularea de resurse materiale și bănești (capitalul), care au susținut apoi alte activități în direcția schimbării (îndeosebi meșteșugurile și industria), ci și la *conturarea unei mentalități noi*, calificată cu atributul de „modernă”, prin contrast cu gândirea și stilul de viață tradiționale, motive pentru care unii istorici au considerat *comerțul ca un factor revoluționar*.

Printre *caracteristicile mentalității moderne* se numără calculul economic rațional (bazat pe compararea cheltuielilor și a câștigurilor), prețuirea muncii fizice și intelectuale sistematice și ordonate, spiritul de economie, inovația tehnică și managerială, concurența dintre operatori pe piață pentru a vinde cât mai mult și a obține profituri cât mai mari. Mentalitatea modernă contrasta puternic cu mentalitatea tradițională, bazată pe obicei sau cutumă, preocupată de autosatisfacerea nevoilor proprii și recurgând la comerț numai în cazuri excepționale (pentru vânzarea surplusului de produse peste nevoile proprii, dar mai ales pentru nevoia de lux a vârfurilor privilegiate ale societății medievale).

Spiritul de inovație, inerent mentalității moderne, implica, de asemenea, *un puternic spirit critic* față de realitatea social-economică din acel timp, justificat și benefic pentru progresul umanității, cu atât mai mult cu cât instituțiile și activitățile tradiționale s-au împotmolit adesea în excese și practici iraționale, dublate, nu rareori, de violență (inchiziția și războaiele). Dar acestea aduceau atingere demnității umane și eficienței activităților individuale și sociale, perturbând starea de normalitate a societății.

Mentalitatea modernă a deschis câmp larg și orizonturi noi, atât pentru demnitatea și activitatea indivizilor, care luptau să se elibereze de sub povara numeroaselor restricții spirituale și servituți materiale, în care s-a osificat societatea medievală, cât și pentru diferitele forme de comunități umane, în căutarea unui făgaș nou de manifestare și a unor forme noi de organizare (îndeosebi comunitățile orășenești, iar la nivel național – „starea a treia”).

Din perspectiva celei mai lucrative îndeletniciri a timpului (comerțul), *o dublă ruptură* marca societatea tradițională:

- *sub aspectul condiției umane*, era vorba de numeroasele *privilegii* de care se bucura minoritatea dominantă formată din primele două „stări” ale societății (nobilii și clerul), având drept corespondent o multitudine de *servituți* pe care le

datora poporul simplu (partea covârșitoare a „stării a treia”) minorității privilegiate, inclusiv statului;

- *sub aspect administrativ și politic*, era vorba de o excesivă *fărâmițare teritorială* și de o multitudine de *taxe* care trebuiau plătite autorităților locale pentru a intra și a parcurge teritoriul supus jurisdicției lor.

Vârfurile „stării a treia” (negustori, bancheri și industriași) au știut să-și negocieze avantajele materiale (bogăția și câștigurile excepționale) în raport cu deținătorii puterii politice din perioada finală a feudalismului (monarhul și nobilii). Ei au făcut un compromis cu puterea politică, obținând anumite concesiuni economice. Practic, ei și-au cumpărat anumite privilegii în schimbul unui sprijin financiar acordat celor puternici din societatea medievală, puternic șubrezită.

Politica economică externă protecționistă, practică de statele naționale la granița dintre evul mediu și epoca modernă, reprezenta unul dintre cele mai elocvente exemple de împletire a intereselor burgheziei în ascensiune cu interesele statului din acea vreme. Ulterior s-a constatat că această *politică, bazată pe privilegii* (ce-i drept, într-un anumit fel, „cumpărate”), s-a dovedit a fi un dublu instrument în lupta „stării a treia”, îndeosebi a burgheziei pentru emancipare și prosperitate: pe de o parte, ea a subminat privilegiile tradiționale ale deținătorilor de pământ, limitând, totodată, și concurența negustorilor din alte țări, dar, pe de altă parte, ea a construit un pilon solid pentru *un viitor privilegiu economic în propriul ei avantaj*. Este vorba despre un privilegiu mai greu perceptibil, la prima vedere, întrucât temelia lui se situa în afara politicului, pe terenul mai vast și mai difuz al economiei. Pe termen lung, după ce acesta s-a maturizat și s-a consolidat, *el a îmbrăcat forma avantajului absolut și a avantajului relativ în comerțul internațional*. Acest *dublă avantaj* izvora din *superioritatea productivității muncii* în țările în care operatorii din economie au știut, de la început, să construiască în mod deliberat pârgھیile tehnico-economice (în special, progresul tehnic) care declanșau și amplificau sporirea masivă a bogăției.

„Spiritul modern” (burghez), care, pe măsură ce se va maturiza și se va consolida, va recurge la rafinarea și șlefuirea imaginii sale publice, va fi conceptualizat, în cele din urmă, sub denumirea de „*liberalism*”.

Ca filozofie politică și ca ideologie, liberalismul a fost o componentă esențială a alianței sociale care a luptat împotriva privilegiilor medievale, îndeosebi împotriva celor politice. Din păcate, promotorii liberalismului au avut *o atitudine ambiguă* față de privilegiile existente la

începuturile epocii moderne: au dorit și au urmărit nu atât să le desființeze, ci mai ales să *acceadă la aceste privilegii*. Dovada acestui *orizont limitat al liberalismului și al liberalilor* în problema privilegiilor politice din acel timp o constituie linia lor tactică și strategică:

- inițial, accesul la vot al „stării a treia” a fost condiționat de averea membrilor ei (votul cenșar), ceea ce înseamnă că s-a creat un nou clivaj între bogați și săraci în ceea ce privește participarea efectivă a acestora la viața politică a țării lor;
- sub aspect strategic, liberalii erau conștienți de deosebirea dintre „guvernare” și „putere”;
- având acces la prima, ca urmare a desființării privilegiilor feudale, și-au concentrat atenția în direcția multiplicării pârghiilor care le puteau spori puterea, îndeosebi puterea economică.

Pentru omul modern, al cărui prototip era burghezul, avuția materială (banii, capitalul etc.) era supremul privilegiu întrucât îi permitea să-și consolideze statutul social. Ca exponent al mentalității lucrative a oamenilor de afaceri, liberalismul a criticat și a respins privilegiile ereditare, prezente în vechiul regim, opunându-le, drept criteriu de legitimare în fața opiniei publice, meritul personal. În acest context se susține că oamenii de afaceri aduc servicii societății, chiar și atunci când nu-și propun acest lucru în mod deliberat, că beneficiarii acestor servicii sunt, în primul rând, cumpărătorii, respectiv consumatorii, iar mecanismul prin intermediul căruia sunt furnizate aceste servicii este piața concurențială.

Rămâne, evident, de demonstrat, cu ajutorul unor argumente concrete, dacă „meritul” pe care îl au în vedere liberalii este real, dacă acesta înseamnă, într-adevăr, servicii efective făcute consumatorilor (cumpărătorilor) de către operatorii moderni din economie (comercianți, industriași, bancheri etc.) sau dacă, nu cumva, este vorba mai degrabă de o abilitate deosebită de a-i convinge pe cei dintâi că prețul plătit de ei pentru respectivele servicii este pe deplin justificat. În realitate, există destule îndoieli împotriva acestei pretenții formulate de către liberali, care izvorăsc atât din experiența zilnică a oamenilor obișnuiți (masa largă a consumatorilor), terorizați de mișcarea ascendentă neîntreruptă a prețurilor, cât și din concluziile specialiștilor în materie, pe care tot viața i-a obligat să analizeze factorii volitivi, subiectivi, inclusiv politici, care se pot interfera cu mecanismele pieței, considerate neutre și deci obiective.

În ciuda publicității intensive și, nu rareori, excesive care însoțește afacerile (reclama, publicitatea), în ciuda

teoriilor (ideologiilor) mai mult sau mai puțin docte care s-au străduit să demonstreze „eficiența” sau chiar „optimul” mecanismului pieței concurențiale sau „libere”, cum i se spune adesea, opinia publică și practica socială mai îndelungată au contrazis adeseori această „autoevaluare optimistă” a liberalilor despre lumea și mai ales economia modernă (mecanismele pieței și rezultatele lor reale – imensele decalaje în venituri și în condițiile de viață ale diferitelor categorii de oameni).

Pe măsura extinderii geografice și a maturizării și complicării instituționale a societății moderne s-au accentuat, treptat, îndoiala și spiritul critic față de această societate și față de expresia ei intelectuală (liberalismul). Dilemele vechiului regim s-au risipit, în sensul că atât clasa de mijloc, cât și opinia publică au înclinat în mod vizibil spre puterea materială a laicilor, spre viziunea seculară asupra lucrurilor și a vieții, spre forța convingătoare a rațiunii omenești și adevărurile științelor. Au apărut, în schimb, *noi dileme*, izvorâte din natura și structurile societății moderne, accentuate în timp de caracterul dinamic al acestei societăți. Printre noile dileme trebuie menționate: raportul dintre diferite tipuri de proprietate (privată sau publică), dintre diferite tipuri de interese (individuale sau generale, naționale sau universale), dintre concurență și monopol, dintre diferite tipuri de guvernare (monarhie sau republică), dintre diferite tipuri de politici economice (neutralitatea sau intervenția statului în economie), dintre diferite tipuri de ideologii (elitiste sau democratice), dintre diferite tipuri de categorii profesionale (productive sau speculativ-parazitare), dintre diferite tipuri de economii naționale (agricole sau industriale, nedezvoltate, subdezvoltate sau dezvoltate), dintre toleranță și autoritarism, inclusiv totalitarism etc.

Deosebit de îngrijorător este faptul că în „faza târzie” a modernității (secolul al XX-lea) și, cu precădere, în ultimele decenii ale acestui secol, desemnate cu termenul imprecis de „perioadă postmodernă”, mișcarea intelectuală din lumea hiperdezvoltată a îmbrăcat forme deconcertante în raport cu gândirea de la începuturile modernității. Schimbări importante au intervenit în ierarhia valorilor profesate de către „postmoderniști”, s-au înmulțit inconsecvențele, contradicțiile și compromisurile din mesajul lor, sporind sentimentul de incertitudine al omului obișnuit. Pe acest fundal, crește, treptat, neîncrederea marelui public în temeinicia și durabilitatea ideologiei postmoderniste. Câteva exemple pot să concretizeze natura acestor îngrijorări.

Se știe că, inițial, liberalismul a luptat împotriva intoleranței și dogmatismului, larg răspândite în evul

mediu, promovând libertatea de conștiință și, implicit, toleranța față de orice idei, dorințe și aspirații, promovate cu bună-credință și argumentate în mod convingător.

În pofida principiului toleranței intelectuale și culturale proclamat de către liberali (și nu numai) timp de mai multe secole, în ultimele decenii se fac tot mai des simțite *atitudini exclusiviste*, din partea unor liberali și neoliberali. Ei tind să condamne „în bloc” anumite ideologii și metodologii, fără să examineze temeinic cauzele care au generat aceste producții intelectuale, respectiv problemele pe care încercau acestea să le rezolve și demersul intelectual concret în acest sens.

Așa-numitul principiu al „corectitudinii politice”, invocat tot mai frecvent în discursul unor oameni politici din Occident, reprezintă o încercare de cenzură a opiniilor curente ale oamenilor obișnuiți, ca și a celor exprimate de alți gânditori, pentru simplul fapt că acestea nu corespund cu ideile oficiale.

Comentând două opinii critice recente (2000, 2001) la adresa „corectitudinii politice”, formulate de doi autori occidentali (Bill Lind și Vladimir Volkoff), reviste românească „Lumea” atrage atenția asupra mesajului intolerant al acestui punct de vedere.

„A aduce atingere, din perspectivă critică, „corectitudinii politice” a devenit sinonim astăzi cu a înota împotriva curentului, consemnează Dragoș Moldoveanu. Din ansamblul noilor tendințe mondialiste impuse cu o strictețe cvasimatematică de factorii de decizie de la Bruxelles și Washington, „corectitudinea politică” se erijează într-o cenzură realmente cangrenoasă, care amintește de cele mai tenebroase perioade ale epocii staliniste. Cu precizarea expresă că, spre deosebire de era anterior menționată, impunerea unei mentalități pe principiul *tabula rasa* se realizează atentând implacabil nu numai la libertatea de expresie, cât și la cea de gândire” (Moldoveanu, 2006, p. 16).

Din analiza istorică și conceptuală a ideii de «corectitudine politică», așa cum a fost aceasta formulată de promotorii neoliberali ai globalizării sau mondializării, rezultă că aceasta atacă principii de bază ale mentalității moderne, inclusiv adoptarea deciziilor pe baza voinței majorității cetățenilor. Sub pretextul „drepturilor omului”, pe care le privește în mod abstract și le absolutizează, așa-numita „corectitudine politică” recurge la victimizarea unor minorități sociale (mai ales etnice și sexuale), ignorând sau ocolind probleme social-politice mult mai grave. Pe această cale se încearcă intoxicarea și dezinformarea opiniei publice și, în final, manipularea majorității populației.

După cum remarcă Dragoș Moldoveanu, „Intenția nedisimulată a adepților acestei ideologii este de a face din aceste așa-zise *drepturi* dogme inviolabile și infailibile. Altfel spus, a impune un adevăr unic, sacru, practică tipică regimurilor totalitare” (Moldoveanu, 2006, p. 17).

De la începuturile modernității, liberalismul, ca principală expresie politică și ideologică a acesteia, a manifestat *o anumită ambiguitate și inconsecvență*, atât în raport cu adversarii lui („vechiul regim” și conservatorismul), cât și în raport cu aliații săi (cu precădere, democratismul) (Sută-Selejan, 2004).

În comparație cu aceste limite de început ale liberalismului, efectele concrete ale neoliberalismului postmodernist și globalizant au un potențial dezechilibrant, chiar exploziv, mult mai mare, atât în timp (pe termen lung), cât și în spațiu (prin propagarea lor dirijată și insistentă dinspre țările hiperdezvoltate spre restul lumii).

Rezultatul comparației dintre liberalismul iluminist (secolul al XVIII-lea) și neoliberalismul globalizant (secolele al XX-lea și al XXI-lea) este net în defavoarea celui din urmă. Această concluzie rezultă și din analizele autorilor citați anterior.

În SUA, Bill Lind (citat de Dragoș Moldoveanu) constata, cu îngrijorare, că „Devenim un stat ideologic, o țară cu o ideologie oficială, întreținută de puterea statului” (Lind/Moldoveanu, 2006, p. 17). La rândul său, analistul român ajunge la concluzia că „Regresul valorilor și al moralității, corelat cu adoptarea unor principii fariseice și îndoielnice, ne-au adus aici. Omenirea are de înfruntat astăzi un dușman invizibil și cu atât mai perfid, care pauperizează cultura și mentalitățile popoarelor. Această „epidemie de ipocrizie cronică”, așa cum o caracteriza Vladimir Volkoff, acest virus spiritual trebuie contracarat pentru ca ororile trecutului să nu se mai repete”.

Rezultă că, în istoria sa de câteva secole, liberalismul a parcurs un drum extrem de sinuos, cu multe capcane. Acest drum a început cu lupta liberalismului împotriva unor manifestări primitive de totalitarism (teologic, politic, ideologic) ale elitelor conservatoare din evul mediu. Din păcate, această luptă tinde să sfârșească și să se „blocheze” în mlaștina unui dogmatism și a unui totalitarism mai cuprinzătoare ca în trecut. Pericolul acestei forme recente de totalitarism derivă din nesocotirea marii diversități a lumii în care trăim și din preocuparea de a înlocui libertatea de gândire și de exprimare cu dogmatismul, dublate de încercarea de a le difuza la scară planetară. Din această perspectivă, se profilează unele

afinități suspecte cu totalitarisme care au bântuit lumea în secolul al XX-lea.

Dacă este adevărat că această ideologie, bazată pe victimizarea unor minorități sociale, se poate transforma într-o „boală” sau chiar o „pandemie” a societății, atunci prevenirea și/sau înlăturarea ei presupun un efort substanțial de analiză și înțelegere a fenomenului, un dialog între cei interesați să combată și să anihileze această „boală a spiritului”, folosită ca armă politică. Este necesară, fără îndoială, activizarea unei mișcări intelectuale care să examineze cu rigurozitate rădăcinile și cauzele bolii menționate, pentru a descoperi, cu acest prilej, și terapia ei.

Este neîndoielnic faptul că istoria modernă a confruntărilor dintre apărătorii status-quo-lui, respectiv ai privilegiilor de toate felurile (atât cele ereditare, cât și cele conjuncturale, strict personale) și criticii acestora ne poate furniza o serie de învățăminte utile în lupta cu totalitarismele de toate felurile, care apar, uneori pe neașteptate, în cele mai diverse împrejurări. Încercăm să semnalăm, în continuare, câteva aspecte semnificative ale efortului de conștientizare a acestei problematice de-a lungul timpului, inclusiv unele contribuții din perioada numită cu termenul atât de imprecis de „postmodernitate”.

Cu siguranță că un ajutor real în această direcție vine și din experiența și gândirea unui intelectual român care a trăit în ultimul timp în Occidentul hiperdezvoltat, și anume publicistul Ovidiu Hurduzeu. Această experiență ne ajută să înțelegem mai ușor o serie de dileme care decurg din unele iluzii și prejudecăți pe care le mai au destui români, mai ales cei care nu au avut, până acum, posibilitatea să cunoască în mod direct Occidentul.

În cartea sa publicată recent (Hurduzeu, 2005), intitulată „*Sclavii fericiți*”, cu subtitlul „*Lumea văzută din Silicon Valley*”, Ovidiu Hurduzeu ne informează și ne previne în legătură cu complexitatea climatului cultural care există în SUA în prezent.

„Prăbușirea comunismului a dat naștere la o iluzie periculoasă: «moartea ideologiilor» – scrie Ov. Hurduzeu. Credem cu naivitate că democrația postmodernă este un sistem universal de norme tehnice (libertatea cuvântului, inviolabilitatea proprietății private, alegeri libere, separarea legislativului de executiv și judiciar), necontaminat de virusul utopiilor și dogmatismelor. Din păcate, răsufletele ideologii de odinioară sunt înlocuite cu cele recente (tehnoglobalismul, de pildă), subtile și adaptate la condițiile lumii de azi... Ne-am fi așteptat cu toții – continuă autorul – ca «globalizarea» să universalizeze valorile democrației, libertății și culturii.

N-au făcut decât să instaureze o lume *postdemocratică*, ostilă sau, în cel mai bun caz, indiferentă față de necesitățile spirituale ale ființei umane. Democrația, instituțiile politice, drepturile civice și libertățile individuale sunt subminate în prezent de civilizația tehnocomercială construită în jurul Consumatorului (sublinierea și majuscula aparțin lui Ov. H. – n.n.s. – SSS)” (Hurduzeu, 2005, pp. 118-119).

Din perspectiva țărilor occidentale foarte dezvoltate, care au la dispoziție o tehnică și tehnologii sofisticate, lucrurile se văd cu totul altfel decât în Europa Răsăriteană, mai mult sau mai puțin săracă și frământată de interminabilele probleme ale tranziției de la comunism la capitalism.

Climatul cultural propriu este redat în Occident, pentru uzul omului simplu, al cetățeanului obișnuit, cu ajutorul sintagmei „gândire pozitivă”, pentru a-i induce astfel un optimism nelimitat. Ce rol practic are această sintagmă occidentală folosită la tot pasul ne arată același autor român invocat mai sus.

„«A gândi pozitiv» înseamnă – după părerea lui Ov. Hurduzeu – să aderi la dogmele vremurilor recente: mondializare tehnocomercială, festivism, multiculturalism, fetișizarea drepturilor omului, glorificarea insignifianței și a status-quo-lui. «Gândirea pozitivă» critică neesențialul (de pildă, rasismul în societățile postindustriale), realitățile reziduale sau de mult apuse (ordinea patriarhală) în vreme ce problemele de fond – totalitarismul economic, raționalizarea tehnologică, moartea «subiectului autonom», cinismul, conformismul generalizat, transformarea ființei umane într-un «sclav fericit», «demetaforizarea» ancestrală a realității – fac rareori obiectul dezbaterilor publice” (Hurduzeu, 2005, p. 118).

Pentru că „gândirea pozitivă” alunecă la suprafața pojghiței subțiri a aparenței fenomenelor din lumea contemporană și îndeamnă la comoditate imediată și conformism, autorul citat îi conferă atributul de „gândire cinică”, având un mesaj greu de acceptat din partea celor mulți, și anume preocuparea de a subordona factorii politici, sociali și culturali sferei „materiale” a economiei și tehnologiei, în ultimă analiză, intereselor celor care stau în spatele acestor puternice pârghii din societatea contemporană.

Ce pot face, în aceste condiții, oamenii obișnuiți, oamenii simpli, pentru a înțelege în mod corect în ce direcție evoluează evenimentele și ce loc li se rezervă lor în acest proces?

Este limpede că pentru a acționa în mod liber (autonom) și eficient, precum și în cunoștință de cauză,

oamenii trebuie să înțeleagă natura reală a proceselor la care sunt martori, eventual parte activă (sau parte marginalizată), iar lucrul acesta nu este deloc ușor.

După cum argumentează Thierry de Montbrial în lucrarea sa „Acțiunea și sistemul lumii” (Montbrial, 2003), acțiunile individuale și colective ale oamenilor sunt puse în mișcare de *numeroase resorturi* al căror rol și a căror întindere variază în timp și în spațiu. Deciziile și strategiile pentru atingerea scopurilor urmărite depind, evident, de mijloacele de care dispun decidenții, iar acestea sunt condiționate (determinate sau influențate) nu numai de interesele lor, ci și de structurile social-economice și politice în care acționează decidenții la diferite nivelurile ale vieții sociale (local, național, internațional, global), de „*sistemele*” în care sunt constituite toate componentele societății în momentul respectiv. La rândul lor, aceste sisteme se formează și se mișcă sub puternica influență a ideologiilor din momentul respectiv, din etapa în care se petrec procesele în cauză.

„Ideologia este legată de acțiune, așa cum subconștientul este legat de limbaj”, scrie Th. de Montbrial... „Termenul de «ideologie» este încărcat de semnificație... Noțiunea de ideologie nu se identifică cu noțiunea de cultură și cu cea de civilizație. Ea este mai specifică, situându-se în principiu în «durata medie», în timp ce noțiunile de cultură și civilizație se înscriu în «durata lungă»... ca și o rocă, ideologia apare ca un agregat de elemente foarte diferite, din domeniul spiritului și cel al lucrurilor, agregat raționalizat într-un tot explicativ coerent. Ca și rocile, ideologiile se descompun, iar unele dintre fragmentele lor se regăsesc în elementele care le succed. Cultura este deschisă și progresează prin acumulare (este tipic cazul științelor exacte) sau prin joc dialectic (cultura occidentală i-a integrat, de exemplu, pe Hegel, Marx și Freud). Ideologia este un sistem închis în el însuși” (Montbrial, 2003, pp. 337-339).

Spre deosebire de cultură și de știință, care au o arie de susținere socială mult mai largă și de durată, ideologia are o susținere mai restrânsă și este limitată în timp, purtând amprenta unor interese determinate de grup. În anumite împrejurări, grupul social respectiv (sau cel puțin anumite grupuri sociale) poate amplifica impactul ideologiei sale, recurgând la sprijinul mass-media, la publicitate.

Din această cauză, urmărind, în practică, legăturile dintre cultură, știință și ideologie, Th. de Montbrial constată *ubicuitatea ideologiei*, chiar dacă, prin conținutul ei, aceasta nu rezistă prea mult unui examen critic riguros.

Ideologia, mai corect *ideologiile*, *constituie o componentă inevitabilă a mediului social în care oamenii*

își desfășoară activitatea. „Sistemele pe care le constituie o cultură sau o ideologie răspund unei necesități practice, individuale sau colective – arată Th. de Montbrial. „Nicio activitate, legată de idei, grupuri umane sau lucruri, modestă sau importantă, nu ar fi posibilă dacă fiecare dintre elementele care o constituie ar trebui gândite pornind de la zero, în același fel în care activitatea sistemului neurovegetativ scapă controlului conștiinței. Cea mai banală conversație de salon, ca și discursul cel mai elaborat – continuă autorul – sunt compuse adesea fără să ne dăm seama (și uneori în mod voluntar, ca în cazul discursurilor politice) din numeroase stereotipuri cu o durată de viață mai mult sau mai puțin scurtă... Colectiv, cultura și ideologia joacă rolul pe care îl atribuie sociologii, acela de a asigura coeziunea grupurilor umane. În acest sens, ele constituie resurse morale esențiale ... Nimic nu rămâne în afara presiunii ideologice. Tocmai de aceea, nici chiar operele celor mai mari oameni – indiferent de domeniu – nu sunt total inteligibile decât replasate în contextul ideologiilor de care sunt impregnate. Acest lucru este valabil atât pentru literatură, cât și pentru știință – conchide autorul – ... pentru acțiunea politică sau pentru viața materială” (Montbrial, 2003, pp. 340-341).

Dacă granițele dintre cultură și ideologie (ideologii) nu sunt prea clare și dacă funcțiile lor sociale diferă, uneori în mod substanțial, se pune, evident, întrebarea cum pot fi ele deosebite și ce rol practic joacă fiecare dintre ele în mișcarea socială (benefic sau negativ), în desfășurarea acțiunilor individuale și a celor colective, în menținerea sau subminarea coeziunii sociale a diferitelor grupuri umane, inclusiv a societății privită în ansamblu?

În viziunea lui Th. de Montbrial, *cultura* definește identitatea unui popor sau a unei epoci și valabilitatea ei se întinde pe o durată lungă de timp; în schimb, *ideologia* exprimă viziunea despre lume a unui grup social mai restrâns (clasă socială, grup profesional, pătură socială etc.) pentru un interval de timp mai redus („durata medie”). În decursul modernității, îndeosebi în etapele mai recente ale acesteia, s-a întâmplat ca anumite ideologii să îmbrace forma unei mode. Th. de Montbrial este de părere că în astfel de situații se poate vorbi despre o „formă de ideologie degradată în instantaneitate”.

În cele din urmă, *deosebirea dintre cultură și ideologie* se poate face ținând seama atât de substanța lor, de calitatea fondului de idei prin care se manifestă, cât și de rezistența lor în timp. „Capacitatea unei opere de a supraviețui ideologiei în contextul căreia s-a născut – scrie Th. de Montbrial – constituie criteriul cel mai sigur al valorii sale

excepționale. Această judecată o face tribunalul timpului și o cultură se caracterizează, în ultimă instanță, printr-un ansamblu de opere, de naturi diferite, dar care formează un sistem și care au traversat un «timp lung». De-a lungul călătoriei, «o cultură se transformă, fără să-și piardă însă identitatea» (Montbrial, 2003, p. 341).

Chiar dacă ideologiile se perimează mult mai repede decât valorile culturale durabile, ele constituie un „dat” important al istoriei popoarelor și a umanității în ansamblu, îndeosebi prin impactul lor puternic în sfera relațiilor internaționale.

„Din toate timpurile, raporturile internaționale au fost marcate de ideologie – constată Th. de Montbrial ... Vechea aspirație către imperiul universal nu caracterizează oare, cel puțin implicit, toate puterile dominante ?” (Montbrial, 2003, p. 343).

Consemnând ostilitatea unor autori și chiar a opiniei publice față de ideologia unei țări străine, Th. de Montbrial semnaleză dificultatea și riscurile reale pe care le presupune alegerea valorilor culturale perene din masa de producții intelectuale străine. „Dificultatea constă – scrie autorul francez – în aceea că, odată cu ideologia, există riscul de a respinge cultura subiacentă și deci valorile constituind substratul civilizațiilor în care ideologia momentului nu constituie decât un epifenomen. Nu se pot pune pe același plan – exemplifică autorul citat – principiile drepturilor omului și industriile culturale ale puterii dominante. Dificultatea se estompează dacă se recunoaște diferența între ideologie, pe de o parte, cultură și civilizație, pe de altă parte. Câmpul acțiunii politice nu trebuie să fie încorsetat în cadrul conceptual al ideologiei – conchide autorul”.

Dacă, la suprapunerea atâtor „filtre” care „mijlocesc” (și adeseori întunecă), percepția problemelor cu care se confruntă oamenii în viața lor de toate zilele, adăugăm faptul primordial că realitatea însăși se modifică neîncetat, este de înțeles faptul că și problema dilemelor cu care s-a confruntat modernitatea de-a lungul timpului nu este nici simplă, nici ușoară. Numai învățămintele istoriei sau numai puterea gândirii abstracte, a teoriei „pure” și a logicii formale, folosite separat, nu ne vor ajuta, probabil, prea mult. Încercăm, în continuare, să explorăm forța reunită a celor două căi tradiționale de cunoaștere, cu prilejul examinării istorice și interdependente a dilemelor cu care s-a confruntat modernitatea de-a lungul timpului.

2. Deosebiri de percepție a dilemelor modernității

Există mulți specialiști care apreciază, nu fără temei, că istoria umanității este, în esență, istoria libertății

(Bobbio, 1978, p. 1000). Ei au în vedere faptul că libertatea s-a dovedit a fi factorul motor al înaintării omenirii pe trepte noi de dezvoltare, scop și instrument al acestei dezvoltări.

În funcție de împrejurările concrete în care a fost dusă lupta pentru libertate de-a lungul timpului, ca și de gradul de înțelegere, din partea oamenilor, a piedicilor care trebuiau depășite, a constrângerilor care trebuiau înlăturate, ca și a efectelor pozitive ale înfăptuirii acestui deziderat profund uman, se explică etapele istorice hotărâtoare și complicațiile acestei îndelungate lupte sociale.

Dubla criză din ultimele secole ale evului mediu și de la începuturile epocii moderne (de prin secolele XIV-XVI d.Chr.), criza conștiinței religioase, dar și a structurilor sociale tradiționale, care s-au transformat într-un factor de frânare în funcționarea normală a societății, îndeosebi în Europa Occidentală, au stimulat lupta pentru libertate și au lărgit considerabil orizontul acesteia.

Din păcate pentru destinul oamenilor și al umanității, societatea modernă a simplificat (în formă) și a adâncit (în fond) o serie de *structuri și fracturi sociale*, generate de interesele diferite ale „stărilor” sociale existente în această perioadă de profunde și rapide prefaceri sociale. La rândul lor, aceste structuri și fracturi sociale și-au pus amprenta, mai mult sau mai puțin accentuat, asupra modului de a gândi al oamenilor proveniți din diferite straturi („stări”) ale societății și formați sub influența unor tradiții spirituale diferite. Aceste *particularități de opinie* s-au răsfrânt și asupra metodei de cercetare a specialiștilor din diferite ramuri ale gândirii sociale din acel timp: modul de a percepe, de a descrie și de a analiza problemele aflate la ordinea de zi, precum și soluțiile preconizate pentru acestea.

Ca rezultat al acestui proces multiseclar de *diferențiere* a viziunilor despre lume și a metodelor de cercetare, s-a cristalizat *deosebirea* dintre individualism și comunitarism (colectivism), dintre raționamentul abstract și istorism, dintre societate (mai precis, „societatea civilă”) și stat, dintre economie și politică, dintre morală și drept, dintre morală și economie (respectiv și politică), dintre libertățile formale (politice, juridice) și libertatea reală a oamenilor (autonomia de decizie) etc.

Aceste segmente sau paliere ale spiritualității omenești, aparent independente, au favorizat *impresia* că ființele omenești ar fi pe deplin autonome și că societatea (umanitatea) în ansamblu ar fi o *simplă însumare* (amestec mecanic) de entități izolate de sine stătătoare, fără nicio legătură organică (genetică și funcțională) între ele. Nesocotirea acestei *legături constitutive (organice) firești* dintre societate ca întreg și componentele ei, dintre

diferitele forme de comunități umane și membrii lor individuali, i-a determinat pe unii gânditori să *absolutizeze* unul sau altul din cei doi termeni ai realității social-istorice (întregul și componentele sale structural-sistemice și individuale). În felul acesta s-a ajuns, pe termen lung, la opoziția dintre *metoda individualismului* (înclinată mai puternic spre abstractizare și, uneori, spre generalizări pripite) și *metoda sistemică* (wholism – de la cuvântul englezesc „whole” – „întreg”), de sorginte dialectică, care presupune și abordarea istorică a proceselor sociale.

Contrapunând în mod mecanic individul societății, societatea statului, iar pe plan conceptual, metodologic și științific – individualismul comunitarismului (colectivismului) și, implicit, istorismului, s-a ajuns la multiple *deficiențe de percepție* a mișcării sociale, inclusiv a celei intelectuale din epoca modernă. Cu timpul, s-au accentuat extremele acestor abordări diametral opuse și s-a pierdut din vedere *puntea de legătură dintre ele* – expresie logică a legăturii firești, organice dintre întreg și părțile lui constitutive. Pe cale de consecință, s-a pierdut din vedere *liantul dintre părți și, totodată, învelișul lor protector* (în special relațiile sociale și pivotul lor – relațiile de proprietate) care făcea posibilă funcționarea lor efectivă. În felul acesta s-a ajuns la denaturarea mai mult sau mai puțin evidentă a realității prin îngroșarea unora dintre trăsăturile ei și orbirea față de alte trăsături, indezirabile dintr-un motiv sau altul. De aici, atacul tot mai vehement al promotorilor fiecărei viziuni despre viața socială împotriva adversarilor de idei și împotriva părții neagreate din realitatea concret-istorică. Era inevitabil ca acest mod unilateral de a privi realitatea – societatea și mișcarea intelectuală din epoca modernă – să ducă la *distorsiuni* de imagine și de convingeri dintre cele mai neașteptate atât pe plan cultural-științific (în procesul cunoașterii), cât și pe plan pragmatic (în politica internă, externă și internațională) care pot avea efectul scontat de inițiatori pe termen scurt, dar, de regulă, sunt infirmate pe termen lung. Aceste *vicii de optică* (unilateralitate, exclusivism, intoleranță etc.) se manifestă, din păcate, și în zilele noastre, contribuind din nefericire la întunecarea perspectivei propice găsirii de soluții realiste pentru destule probleme acute ale contemporaneității.

3. Individualism versus comunitarism (colectivism)

Dacă în locul „anatemelor” și „excomunicărilor” reciproce, promotorii celor două puncte de vedere, care

se vor diametral opuse și deci reciproc incompatibile, ar acționa pe baza toleranței, recomandate de toate religiile lumii și declarată de către liberali drept principiu existențial al modernității, probabil că s-ar putea economisi foarte mult din imensa risipă de energie și resurse materiale și spirituale irosite în mod păgubitor pentru condiția umană din zilele noastre sub forma producțiilor intelectuale exclusiviste.

Aceasta ar însemna, evident, ca respectivii reprezentanți ai „crâncenului” război de idei să accepte un schimb de idei sobru și onest, legat de fondul sau substanța problemelor acute ale contemporaneității, cântărind cu seriozitate temeinicia argumentelor invocate de ambele părți. Practic, aceasta ar însemna ca adversarii de idei să se așeze la masa dialogului cu smerenia care decurge din toleranța reciprocă reală (renunțând la „complexele” de „superioritate” ale unora și la atacurile personale supărătoare ale altora), precum și cu competența pe care o presupun rigoarea științifică și responsabilitatea civică.

Ar fi de dorit ca, pe bază de date, fapte, statistici și analize demne de tehnica revoluționară de calcul de care dispune umanitatea în prezent, să se caute soluții reale pentru gravele probleme cu care se confruntă miliardele de oameni care populează planeta noastră în prezent. Este vorba, în primul rând, de sărăcia și violența care îi amenință pe cei mai mulți dintre aceștia. Orientarea activității intelectuale și a deciziilor politice în această direcție nouă presupune, în același timp, înfrângerea sau măcar limitarea prejudecăților seculare care au însoțit epoca modernă, cu deosebire a „imperativelor” ideologice și a dogmatismului multiform, care persistă și reapare continuu, sub formele cele mai neașteptate și în zilele noastre.

Probabil că, pe această cale, s-ar putea ajunge la o *libertate reală pentru toți (con)locuitorii pământului*, la realizarea tuturor formelor de libertate autentică, atât pentru indivizi, cât și pentru comunitățile create pe baza voinței lor, de la familie la comunitățile profesionale și de la acestea la națiuni și statele naționale. Graba și virulența cu care „apostolii” globalizării atacă aceste „structuri sociale” ordonatoare, care și-au dovedit cu prisosință „puterea compensatoare” în raport cu multiplele dezechilibre, inegalități și crize generate de societatea modernă, s-ar putea întoarce, în cele din urmă, împotriva lor, întocmai ca în legenda despre „ucenicul vrăjitor”, care s-a dovedit incapabil să stăpânească și să stăvilească forțele pe care le-a dezlănțuit.

Cu siguranță însă că un asemenea obiectiv complex și nobil, prin implicațiile lui practice, cum este extinderea

libertății reale a oamenilor la scară planetară, nu va putea fi atins numai pe baza unor viziuni și practici elitiste, minoritare. *Democratizarea reală* (nu numai formală, juridică, politică) a societății este condiționată de *antrenarea efectivă și activă a tuturor beneficiarilor ei* în acest proces complicat și de durată.

Garanția evitării sau a depășirii utopiilor imaginate de gânditorii din trecut, tributari unor interese parțiale din societate (asumate în mod expres sau mascate de declarații prodemocratice sau proumaniste formale), este nu „recondiționarea” ideologiilor tradiționale în funcție de modificarea conjuncturilor, ci antrenarea practică, pas cu pas, a întregii populații în mecanismul de funcționare echilibrată și eficientă a societății în ansamblul său. Întreaga populație trebuie să devină activă, să contribuie la propria sa emancipare și bunăstare, depășind statutul pe care, din păcate, îl mai au încă prea mulți oameni, chiar și în societatea românească actuală, de simpli figuranți la „show-urile” mediatice și politice. Este limpede, în același timp, că pentru a continua și susține acest proces de activizare a resurselor umane disponibile în țară – ca, de altfel, și în întreaga lume – este nevoie cel puțin de trei lucruri elementare: un nivel de trai cel puțin decent pentru întreaga populație; accesul întregii populații la educație, învățământ și cultură; o guvernare cu adevărat democratică a țării (a tuturor țărilor), care să permită corelarea eficientă și realistă a priorităților guvernării cu resursele efectiv disponibile și rațional utilizate, în interesul întregii populații, și nu numai al unor minorități tradițional și conjunctural privilegiate.

Un examen critic și analitic al modurilor diferite în care au fost percepute problematica și dilemele modernității de-a lungul secolelor, precum și a percepțiilor diferite a dilemelor cu care se confruntă umanitatea în zilele noastre, pot să ajute la abordarea mai realistă a acestora și să ușureze găsirea de soluții mai apropiate de nevoile cele mai presante ale acestei etape istorice.

În linii mari și în esență, în epoca modernă s-au confruntat două viziuni diametral opuse despre om și societate, respectiv: individualismul (preponderent liberal) și comunitarismul sau colectivismul (preponderent utopic). Ambele viziuni porneau de la date parțiale din realitatea momentului istoric respectiv, insistând, în funcție de *interesele diferite* pe care le aveau în vedere, asupra anumitor aspecte ale realității și ocolind sau minimalizând alte aspecte ale aceleiași realități. Diferă, de asemenea, „registru” (pozitiv și/sau normativ) în care se desfășura această analiză: *liberalii* aveau ca reper *mentalitatea burghezului* cu preocupări utilitariste imediate (câștigul bănesc și ascensiunea spre puterea politică – drept pavăză pentru

asigurarea acestuia), punând accentul pe latura pozitivă a problemelor, iar „*utopiștii*” (comunitarii, colectivisti, socialiști, comuniști etc.) aveau ca reper *dreptatea socială*, punând accent, pe de o parte, pe critica unor fenomene îngrijorătoare din realitatea timpului lor pentru liniștea și prosperitatea întregii comunități sociale (ca, de exemplu, rolul perturbator al operațiunilor speculative cu bani, lăcomia oamenilor de afaceri și excesele politicianilor etc.), iar, pe de altă parte, pe aspectul normativ al problemelor sociale abordate, pe măsurile dezirabile pentru ca organismul comunității să funcționeze cât mai echilibrat, eficient și echitabil.

În acest context, se pare că cea mai frecventă deficiență de percepție a lumii moderne, de către liberali, inclusiv a lumii în care trăim noi, este *ignorarea sau cel puțin fragmentarea și minimalizarea țesăturii social-politice reale, organic constituită de-a lungul istoriei, la scară locală, națională, internațională și globală*, pe fundalul căreia se desfășoară acțiunile particulare ale indivizilor priviți în mod separat. Spus cu alte cuvinte, este vorba despre insuficienta atenție acordată de gânditorii liberali *relațiilor multiple și interdependente dintre oameni*, ca entități de sine stătătoare, și *comunitățile* mai mult sau mai puțin cuprinzătoare, în care își desfășoară ei activitatea. Pe cale de consecință s-a ajuns, cu timpul, ca o serie de gânditori liberali, mai ales liberalii (ultraliberalii), să considere că factorul hotărâtor în desfășurarea evenimentelor istorice din epoca modernă l-ar constitui preferința și voința individului particular. Foarte curând au apărut însă și reacțiile critice față de astfel de percepții unilaterale ale realității social-istorice.

Asemenea constatări critice pot fi întâlnite în diferite etape ale epocii moderne, atât *la nivelul conștiinței populare*, începând cu ceea ce cu un termen curent sau banal se numește „bun-simț” sau „simț comun”, cât și *la nivelul erudit al performanțelor intelectuale sofisticate obținute de specialiștii în diferite științe sociale*.

La primul nivel menționat este relativ ușor de observat și de înțeles că oamenii simpli, oamenii obișnuiți nu-și pot privi (concepe, imagina) propria lor viață în afara relațiilor cu semenii lor, rupți de țesutul sau stratul protector al unor comunități preexistente (familie, trib, gintă, etnie, meserie, comunitate sătească și/sau orășenească, națiune etc.). Din motive evidente, lăsăm la o parte poveștile imaginare despre experiența izolată a unor indivizi ajunși în această situație în mod cu totul întâmplător, ca de exemplu cazul lui Robinson Crusoe. La fel, oamenii normali nu-și pot imagina funcționarea normală a diferitelor comunități umane, inclusiv a societății în ansamblu, fără existența unor indivizi

înzestrați cu anumite abilități și dispunând de capacitatea de a gândi, de libertatea interioară de a gândi, chiar și atunci când, în epoci întunecate ale istoriei umanității, au fost inventate și practicate sinistre modalități de a violenta și reprima gândirea liberă a oamenilor.

A rupe una de alta cele două laturi indisolubil legate ale realității sociale (*indivizii*, care gândesc mai mult sau mai puțin autonom, și *structurile sociale* în cadrul cărora se pot ei mișca) înseamnă a deforma realitatea. Practic, aceasta ar însemna să admitem două erori posibile: fie absolutizarea rolului îndeplinit de personalitatea indivizilor priviți în mod izolat, fie absolutizarea structurilor social-politice create, de-a lungul timpului, chiar de oameni, și să admitem puterea atotcuprinzătoare a acestor structuri asupra conștiinței și voinței indivizilor respectivi. În ambele cazuri s-ar ajunge la o *contradicție fără ieșire* în raport cu realitatea concret-istorică.

Recunoscând în mod onest legătura reală dintre cele două componente ale organismului social și ale mecanismelor lui de funcționare, deci dintre întreg și părțile lui componente, privite în dinamica lor concret-istorică, poate fi depășită contradicția menționată mai sus și poate fi observată *îngustimea de vedere* atât a adeptilor individualismului (mai ales a celui liberal-elitist), cât și a adeptilor comunitarismului (mai ales a celui de factură utopică). Și mai important este faptul că, ținând seama de această *legătură dialectică obiectiv determinată*, ar putea fi mobilizate, în măsură mult mai mare, resursele umane existente atât pentru a perfecționa mecanismul de funcționare a societății, cât și pentru a asigura manifestarea mai liberă și mai constructivă a personalității indivizilor din cuprinsul ei. Mișcarea de idei în această direcție ar putea contribui în mod hotărâtor nu numai la extinderea democrației și la diversificarea formelor ei de manifestare, ci mai ales la adâncirea conținutului acesteia, la *perfecționarea substanței democrației*.

Argumentele în favoarea *legăturii indisolubile* dintre individ și structurile sociale construite de-a lungul istoriei sunt și mai convingătoare dacă ne referim la forma superioară a conștiinței sociale, la percepția intelectuală, erudită a relației dintre individ și structurile sociale constituite în mod istoric.

În tratatul său de „Sociologie” (1989/1997), Anthony Giddens explică în mod convingător că individul uman și libertatea lui constituie rezultate neîndoielnice ale apariției și dezvoltării lor în cadrul societății. Oamenii s-au format și s-au dezvoltat – biologic și cultural – nu în mod izolat, ci trăind și muncind în comunități mai mult sau mai puțin extinse. În paragraful intitulat „Socializarea

și libertatea individuală” din această lucrare, cunoscutul gânditor britanic scrie în acest sens: „Pentru că mediile culturale în care ne naștem și ajungem la maturitate influențează ... comportamentul nostru, ar putea părea că suntem lipsiți de orice individualitate sau voință liberă. Ar putea părea că suntem doar turnați în tiparele preexistente pe care le-a pregătit pentru noi societatea... Faptul că de la naștere până la moarte suntem implicați în procesul de interacțiune cu ceilalți ne condiționează cu certitudine formarea personalităților, valorile pe care le susținem și comportamentul pe care ni-l asumăm. Totuși socializarea se află de asemeni la originea a însăși individualității și libertății noastre. În cursul socializării fiecare dintre noi dezvoltă un sentiment de identitate (majusculele lui A. G. – n. ns. – SSS) și capacitatea de gândire și acțiune independentă”(Giddens, 2000, p. 52).

Această concluzie nu este însă suficient de convingătoare sau la fel de convingătoare pentru reprezentanții tuturor grupurilor sociale din epoca modernă. Dacă în urmă cu peste două secole, pe timpul revoluției americane (1776) și a celei franceze (1789), balanța controverselor doctrinare (teoretice și ideologice) tindea să încline în favoarea „logicii individului” (ca expresie a luptei „progresiștilor” împotriva „vechiului regim”), ulterior, mai ales pe parcursul secolului al XIX-lea, s-a lărgit considerabil distanța dintre aceasta și „logica opusă a colectivității”, pentru ca la începutul secolului următor – al XX-lea – tendința să se inverseze din nou, în sensul logicii colectivității.

Încercând să tragă învățăminte pentru posteritate din dezbaterele furtunoase care au avut loc în Franța în legătură cu legitimarea noii puteri politice, pornind de la „Declarația drepturilor omului și cetățeanului” (1789-1791), Marcel Gauchet scrie, într-o lucrare consacrată bicentenarului revoluției franceze, că „... înainte de a fi înfruntare între reacțiune și progres, clivajul este interior spațiului politic ivit din drepturile omului... două secole de conflicte și de contradicții necruțătoare aveau să decurgă din această dispută inaugurală către principii. Două secole în care ne vom învârti în jurul antagonismului central dintre adepții restaurării primatului colectiv împotriva disoluției individualiste și adepții emancipării indivizilor împotriva dependențelor opresive... Iacobinism și burkism se aseamănă și sunt simetrice unul altuia într-un spațiu de gândire caracterizat prin contradicția de gândire internă a pozițiilor prezente – spațiu de gândire propriu vârstei democratice în care conservatorism și revoluție, liberalism și socialism vor reproduce și vor multiplica în mod neobosit în oglindă, din metamorfoză în

metamorfoză, aceeași monotonă organizare contradictorie”(Gauchet, 2004, pp. 112-113).

Din perspectiva democrației creștine și a partidului popular italian, prelatul și sociologul italian Luigi Sturzo (1871-1959), adversar al totalitarismului, inclusiv al fascismului italian, atrăgea atenția asupra celor două erori de interpretare unilaterală a legăturilor reale dintre individ și societate, scriind: „Societatea nu este altceva decât existența operantă a indivizilor într-un proces inepuizabil. Nu există indivizi fără societate, nici societate fără indivizi. Societatea nu este un *quid tertium* (o a treia entitate, total diferită și distinctă de cele două ipostaze ale indivizilor – n. ns. – SSS) care presupune indivizii în parte și indivizii coexistenți sau care formează individualitatea prin intermediul asocierii; societatea există și coexistă numai pentru indivizi”. Societatea este, după aceeași apreciere, „coexistența indivizilor ce cooperează pentru scopuri comune”(Sturzo, 2001, pp. 14-15, 62).

Pe cât de nocivă este absolutizarea rolului individului în viața reală, pe atât de periculoasă este idealizarea „forțelor colective” (societatea și instituțiile publice: biserică, stat, națiune etc.). Avertizând împotriva acestui pericol, același gânditor italian preciza că „Societatea nu este o entitate sau un organism în afara și deasupra individului, omul este, în același timp, individual și social. Este atât de individual încât nu participă la altă viață decât la a sa și este o personalitate incomunicabilă, și este atât de social încât nu ar putea exista și nu și-ar putea dezvolta nici o facultate, nici chiar viața sa, în afara societății... În esență, singurul adevărat agent al societății este omul, individ asociat cu alți oameni pentru anumite scopuri”(Sturzo, 2001, p. 63).

Percepția relației dintre individ și societate a suferit schimbări importante în ultima jumătate de secol, atât în legătură cu exacerbarea „războiului rece”, care a dus la acutizarea rupturii dintre cele două poziții extreme (individualismul și comunitarismul), cât și, mai recent, în legătură cu globalizarea, care, pe de o parte, a lărgit sfera oportunităților (inclusiv a privilegiilor) pentru entitățile economice gigantice (întreprinderile multi- și transnaționale), iar, pe de altă parte, a contribuit la deteriorarea accentuată a condiției umane pentru multe milioane de oameni, mai ales din zonele periferice ale sistemului mondial modern.

În legătură cu acest ultim aspect, sociologul polonez Zygmunt Bauman atrage atenția asupra recursului crescând al celor aflați în dificultate la comunitate și la spiritul comunitar, „pentru a contracara patologiile directe ale societății atomizate de astăzi”. „Suntem cu toții interdependenți în această lume a noastră care se

globalizează rapid – scria Z. Bauman, în anul 2001 –, și datorită acestei interdependențe nici unul dintre noi nu poate fi stăpânul sorții lui de unul singur. Sunt sarcini cu care fiecare individ se confruntă, dar care nu pot fi controlate și tratate individual. Orice ne-ar separa și ne-ar obliga să păstrăm distanța unul de altul, să trasăm granițele și să construim baricade, face îndeplinirea unor astfel de sarcini și mai dificilă. Cu toții avem nevoie să obținem controlul condițiilor sub care ne luptăm cu provocările vieții – dar pentru cei mai mulți dintre noi un astfel de control nu poate fi obținut decât *colectiv* (Sublinierea lui Z. Bauman – n. ns. – SSS)” (Bauman, 2001, p.111).

Războiul, care se vrea necruțător, între individualism și comunitarism (colectivism) este sortit eșecului, pe timp îndelungat, chiar dacă fiecare dintre ele pot să câștige temporar anumite lupte în conjuncturi determinate, mai ales datorită obstinației pe care o manifestă promotorii lor în apărarea unor interese distincte – dar fragmentare, parțiale –, ca și datorită absenței sau superficialității dialogului dintre ele pe tema problemelor dificile cu care se confruntă societatea și a mijloacelor prin care ar putea fi rezolvate acestea.

Un argument simptomatic al acestui adevăr îl constituie efortul adeptilor „celei de-a treia căi” de dezvoltare a omenirii în viitor de a identifica elemente pozitive și constructive atât în liberalismul individualist, cât și în social-democrație, care pleacă de la interesele generale și de la nevoia de solidaritate cu cei aflați în dificultate.

În cuprinsul lucrării sale „A treia cale. Renașterea social-democrației” (1998, traducerea românească din 2000), cunoscutul sociolog britanic Anthony Giddens este de acord cu dezbaterile din sânul social-democrației europene care a ajuns la concluzia că „individualismul și solidaritatea nu ar trebui contrapuse”, că în societatea actuală performanța economică ar trebui reconciliată cu securitatea socială, că preocupările de „disciplinare” a pieței ar trebui combinate cu o limitare mai hotărâtă a intervenționismului. În final, autorul citat ajunge la concluzia că „piatra de încercare” a succesului unei politici economice și sociale este „dacă calitatea vieții este slujită cel mai bine de o creștere a consumului privat sau de o îmbunătățire a funcționării statului” (Giddens, 2001, p. 39).

Dacă urmărim istoria științei moderne, dublată de istoria ideologiilor din perioada respectivă, modul cum s-au format și au evoluat marile curente de gândire social-economică și politică, ne putem da seama și mai bine de relevanța celor două viziuni opuse cu privire la resortul dezvoltării și relația dintre individ și societate, iar pe plan metodologic – eficiența individualismului și a comunitarismului (colectivismului).

Individualismul liberal și comunitarismul (colectivismul), calificat, de la un moment dat, cu atributul de „utopic”, au străbătut împreună secolele epocii moderne (sec.XVI – XX), *ca doi frați vitregi*. Acestea au avut o mamă comună (economia modernă de piață), respectiv *aceeași origine istorică*, dar, în același timp, *temperamente și comportamente în bună măsură diferite*, chiar opuse, pentru că suportul lor social era diferit – elitist în primul caz și popular în cel de-al doilea.

Individualismul liberal s-a manifestat, de la început, sigur pe el și ofensiv, convins fiind că reprezintă formula optimă de comportament în societate și garanția prosperității generale, ca însumare a performanțelor superioare ale indivizilor autonomi. Pe măsura trecerii timpului s-au acumulat însă tot mai multe dovezi practice concludente care contraziceau aceste speranțe, transformate în mod forțat în certitudini.

Comunitarismul (colectivismul) s-a manifestat inițial mai timid și mai prudent, exprimând anumite premoniții în legătură cu unele pericole incipiente ale societății moderne, decurgând din proprietatea privată și folosirea banilor, ca și din modul liberal de guvernare a diferitelor comunități umane. Pe măsura accentuării unor dezechilibre, inegalități, crize și nedreptăți în cadrul societății moderne, a sporit spiritul critic al comunitarismului și accentul discuțiilor a fost deplasat în direcția laturii normative a problemelor sociale (măsurile sociale dezirabile). Întrucât adeseori nu se întrevădea perspectiva realizării imediate a măsurilor avute în vedere pentru a ține seama de interesele celor mulți, adversarii lor ideologici au calificat acest punct de vedere cu atributul de „utopic”, în sensul de puțin probabil sau chiar nerealizabil.

Cu timpul, pe măsură ce s-au succedat noi sfidări pentru societatea modernă, care decurgeau din neconținutele schimbări de formă ale economiei moderne de piață, s-a accentuat spiritul critic al promotorilor comunitarismului, demersul lor intelectual a căpătat mai multă consistență, mai cu seamă spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Pe această cale și-a făcut loc speranța promotorilor comunitarismului, denumit ulterior socialism și/sau comunism, că societatea modernă și, în primul rând, economia de piață ar putea fi radical schimbată în sensul deplasării accentului de la interesele egoiste ale indivizilor preocupați, cu precădere, de obținerea de câștiguri bănești din activități lucrative, spre binele comun, spre interesele generale ale comunităților (colectivităților) respective.

Referirea la câteva exemple concrete de intelectuali și/sau politicieni de marcă din diferite etape ale epocii

moderne care au adoptat atitudini opuse în ce privește factorul-cheie care ar putea asigura funcționarea optimă a societății (individul autonom sau comunitatea solidară) este de natură să clarifice mai bine *rădăcinile comune, dar principiile și diferite* ale individualismului liberal și ale comunitarismului mai mult sau mai puțin utopic. Pentru început se va face referire la câteva exemple din perioada timpurie a modernității.

4. Individualismul liberal și comunitarismul utopic în zorii epocii moderne (secolul al XVI-lea)

În primele decenii ale secolului al XVI-lea, în zorii epocii moderne, văd lumina zilei două semnificative lucrări cu tematică social-politică, și anume: prima, a italianului *Niccolo Machiavelli* (1469-1527), intitulată „Principele” (1513), și a doua, a englezului *Thomas More* sau, după numele latinizat, *Thomas Morus* (1478-1535), intitulată „Utopia” (1516, 1518, 1551). Acestea redau două viziuni diametral opuse despre cum funcționa și cum ar fi trebuit să funcționeze societatea din acel timp și mai ales componenta ei politică – statul – la granița dintre evul vediu și epoca modernă

N. Machiavelli încearcă să descifreze mecanismele, respectiv logica vieții politice din timpul său pornind de la două constatări esențiale: pe de o parte, el arată că există o mare deosebire „între felul în care oamenii trăiesc și felul în care ei ar trebui să trăiască”, iar, pe de altă parte, că mentalitatea poporului guvernat este diametral opusă mentalității celor care îl guvernează. Cele două grupuri sociale asimetrice din societatea timpului – „poporul” (cei mulți) și „cei mari” (în sensul de cei puțini, dar bogați și puternici) – apelează la stat („principele”) din motive diferite: primii pentru a-și apăra libertatea, iar ultimii pentru a-i domina pe cei dintâi. „... dacă cei mari își dau seama că nu pot să reziste poporului – scrie N. Machiavelli –, ei încep să acorde faimă și stimă unuia dintre ei și îl fac principe, pentru ca la adăpostul lui să poată să-și satisfacă toate poftetele” (Cf. Preda, 2003, p. 19).

Indiferent de căile de acces la putere (voința „poporului” sau a celor „mari”), rolul „principelui” în calitate de conducător al statului era dintre cele mai dificile deoarece el trebuia să asigure funcționarea normală a societății. Principele avea datoria să stabilească obiectivele care trebuiau urmărite, să găsească metodele cele mai potrivite pentru atingerea acestora și să facă deseori compromisuri. Gânditorul italian arată că de multe ori principele era pus în situația să folosească metode dure în guvernare „care ni se par rele” (ca de exemplu:

meschinărie, jaf, lăcomie, cruzime, mândrie, plăcere, viclenie, încăpăținare etc. – n. ns. – SSS), dar despre care el susține, pe baza experienței din timpul său, că „ne fac să dobândim prin atingerea lor, și siguranță și bunăstare” (Cf. Preda, 2003, p. 21-22).

Prin sintagma „scopul scuză mijloacele”, N. Machiavelli a sintetizat, de fapt, caracteristicile guvernării de la începuturile lumii moderne, bazată pe voința principelui, respectiv pe o viziune individualistă și elitistă despre guvernare, nevoită totuși să facă anumite concesii grupurilor influente din viața publică – fie minorității bogate în ascensiune (negustorii, bancherii etc.), fie maselor populare (la care apelau guvernării adesea, mai ales pentru a pondera pretențiile excesive ale celor bogați). Prin rațiuni de ordin politic și, implicit de ordin economic, „principele” urmărea, de fapt, să legitimizeze dominația celor mulți de către cei puțini și bogați, dar uneori și să-i tempereze pe aceștia din urmă.

Cam în același timp, dar privind lucrurile dintr-o perspectivă diametral opusă, gânditorul englez Thomas Morus este preocupat, de asemenea, de problemele buneii guvernării. În lucrarea sa „Utopia” („țara de nicăieri”), denumită uneori și „Eu-topia” („țara fericirii”), având ca subtitlu „Despre cea mai bună formă de cârmuire a statului”, gânditorul englez recurge la o ficțiune pentru a se apăra de eventuale suspiciuni politice, posibile datorită criticilor pe care le formulează în mod implicit și pe ocolite la adresa situației politice din timpul său în Anglia monarhică (Morus, 2001, p. 7).

Imaginând o discuție cu un prieten care a vizitat o țară străină denumită Utopia, organizată pe baza altor principii decât cele din Anglia timpului său guvernată de regii Henric al VII-lea și Henric al VIII-lea, Th. Morus critică o serie de aspecte negative ale societății engleze, sugerând, prin comparație, o alternativă la acestea. Prin vocea interlocutorului său, Th. Morus spune, printre altele, că „acolo unde există proprietate individuală și unde banul e măsura tuturor lucrurilor, e foarte greu de întemeiat o cârmuire dreaptă și fericită pentru întreaga obște; cel puțin dacă nu crezi că-i drept când cele mai bune lucruri încap pe mâna celor mai răi oameni sau că fericirea înseamnă că toate bunurile să fie împărțite numai între câțiva, și fără ca măcar aceștia să fie fericiți din toate punctele de vedere, în vreme ce toți ceilalți se zbat în cele mai crâncene lipsuri” (Morus, 2001, p. 52).

În contrast cu această stare de lucruri, interlocutorul lui Morus îi vorbește despre principiile de organizare a societății din țara (insula) vizitată de el (Utopia), arătând, printre altele, că „utopienii” (locuitorii acelei binecunoscute, dar neprecizate țări, din punct de vedere

geografic) consideră că „o dovadă de adevărată înțelepciune ar fi, din partea unui om, să-și urmărească fericirea doar între hotarele legii. Și mai spun – continuă respectivul interlocutor – că pietatea înseamnă să alegi mai degrabă binele comunității decât binele care privește doar persoana proprie, ca atare, îl socotesc nedrept pe acela care își dorește plăcerea smulgându-i-o semenului pe a lui” (Morus, 2001, p. 88).

Comparând cele două viziuni despre starea societății și modalitățile de guvernare a acesteia la începutul secolului al XVI-lea, viziunea lui Machiavelli și viziunea lui Morus, putem observa atât unele asemănări între ele, cât și puternice deosebiri de mesaj social-politic. În ambele cazuri se remarcă observația realistă a celor doi gânditori că există o deosebire însemnată între modul cum erau guvernate țările respective și modul cum ar fi trebuit să fie ele guvernate. Se recunoaște, direct sau implicit, prezența unor deficiențe de guvernare, în funcționarea instituțiilor publice, având drept urmare nedreptățirea multor oameni, mai ales a cetățenilor de condiție modestă, ca și încălcarea multor principii și reguli morale, care duc la inversarea raportului firesc dintre virtute și viciu.

Există, în același timp, și destule deosebiri între cele două viziuni, decurgând din unghiul diferit din care sunt privite lucrurile: Machiavelli este pragmatic și nu-și face niciun fel de iluzii în legătură cu distanța apreciabilă care există între politică și morală, admitând că obținerea și menținerea puterii politice se poate face și cu metode imorale. Morus, dimpotrivă, este preocupat cu precădere de ordinea și stabilitatea din societate, de consecințele cârmuirii asupra condiției umane a tuturor categoriilor de cetățeni, folosind ca principal criteriu de apreciere a politicii, în special a guvernării, moralitatea oamenilor, măsura în care acestea răspund interesului general, comunitar. Deosebirea de fond dintre cei doi gânditori este legată de *reperul lor fundamental* în abordarea și soluționarea problemelor sociale cu care se confruntau: pentru Machiavelli, individul cu mentalitate modernă, respectiv burghezul liberal; pentru Morus, comunitatea, deci majoritatea cetățenilor, oamenii din popor, mai atașați de normele morale și de interesul general.

5. Liberalism individualist și comunitarism utopic în perioada de maturizare a modernității (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea)

Pe măsura trecerii timpului, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea s-a adâncit criza „vechiului regim” (aristocratic și monarhic), întemeiat pe aservirea feudală a

majorității populației, s-au extins și s-au consolidat – cel puțin în câteva state occidentale mai evolute – formele moderne de organizare economico-socială (economia de piață și palierul ei superior – capitalismul –, statul de drept, partidele politice moderne și viața parlamentară).

În aceeași măsură s-a diversificat și s-a îmbogățit și viața intelectuală: s-a extins mentalitatea modernă, a sporit numărul adeptilor individualismului și ai liberalismului (mai ales în politică și în economie). Aceste schimbări au fost însoțite, ca o adevărată umbră, și de promotorii comunitarismului (colectivismului, socialismului, comunismului). Aceștia continuă să adopte o atitudine critică față de multe aspecte negative din societatea timpului. În vederea soluționării acestora, promotorii comunitarismului au militat pentru măsuri mai mult sau mai puțin radicale, având ca punct de plecare abolirea proprietății private și controlul democratic asupra statului.

Pe fondul confruntărilor dintre modernism (burghezie) și conservatorism (aristocrație și monarhie), precum și al respingerii reciproce dintre liberalism și comunitarism, îndeosebi datorită intransigenței lor față de forma de proprietate dezirabilă (privată sau publică), a avut loc, în această perioadă, și o puternică manifestare a gândirii democratice. Prezența maselor largi populare în mișcarea pentru înnoirea socială (răscoale țărănești, revolte ale muncitorilor de la orașe, acțiuni filantropice pentru ajutorarea acestora, implicarea bisericii în rezolvarea problemelor sociale acute ale etapei respective etc.) a oferit un solid suport social pentru o activitate intelectuală mai radicală decât cea liberală, fără a împărtăși însă toate dezideratele practice ale adeptilor comunitarismului, având serioase rezerve mai ales față de proprietatea colectivă și/sau de stat.

Emanatie nemijlocită a păturilor neprivilegiate din „vechiul regim”, îndeosebi a țăranimii, a meșteșugarilor și a lucrătorilor din orașele vremii, *curentul democrat* din acel timp avea o bază socială mai largă decât liberalismul, dar și obiective mai diverse, legate de aspirațiile spre libertate și autonomie ale celor care, timp de peste un mileniu, au suportat multiple forme de asuprire și de îngărđire a existenței lor de sine stătătoare, precum și de încălcare a demnității lor de oameni.

Ambivalența democratismului, compatibilitatea lui atât cu liberalismul (axat pe limitarea puterii politice a aristocrației), cât și cu comunitarismul (axat pe înfăptuirea dreptății sociale), i-au permis democratismului să fie un factor stimulator pentru liberalism, dar și un factor favorizant pentru comunitarism.

În momentele acute ale luptelor social-politice

împotriva societății medievale, devenită anacronică, și împotriva puterii aristocrației, era dificil să se facă o deosebire netă între un democrat și un liberal, pentru că amândoi urmăreau o guvernare limitată și reglementată prin legi.

Deosebirea dintre democrați și comunitari se putea face mai ușor, pentru că, în ciuda multor deziderate comune, exista între ei o deosebire categorică, de principiu, legată de poziția lor față de proprietate: democrații erau partizanii proprietății private, ca și liberalii (deși unii dintre democrați aveau serioase îndoieli în ce privește legitimitatea ei), în timp ce comunitarii erau adepții proprietății sociale sau colective, marcând în acest fel opoziția lor categorică față de liberali.

Oricât ar părea de paradoxal, cel puțin la prima vedere, *ascensiunea democratismului* în această perioadă, a avut, adeseori, *rolul de verigă de legătură* între cele două mentalități și curente de gândire diametral opuse, menționate mai sus, respectiv: liberalismul și comunitarismul. Gândirea democratică a contribuit în mod hotărâtor la *radicalizarea mișcărilor pentru progres social*. Mișcarea și gândirea democratică i-au antrenat pe liberali în mod mai hotărât în lupta pentru progres social-economic și politic. În același timp, mișcarea democratică a furnizat adeptilor comunitarismului destule argumente, demne de luat în seamă, pentru combaterea tuturor categoriilor de privilegii (nu numai a celor politice), pentru analiza inegalităților dintre oameni și înlăturarea acestora, pentru răspândirea roadelor progresului la scara întregii societăți, pentru înfăptuirea dreptății sociale. Cuvintele de ordine ale revoluției franceze din anul 1789 „*libertate, egalitate, fraternitate*” sintetizează *obiectivele-cheie* care au făcut posibilă mobilizarea tuturor categoriilor sociale neprivilegiate în lupta împotriva guvernării arbitrare a monarhilor și a aristocrației privilegiate în mod ereditar, în lupta pentru modernizarea societății și îmbunătățirea condiției umane.

La mijlocul secolului al XVIII-lea, doi liberali din Franța, și anume Francois Marie Arouet, cunoscut sub pseudonimul de Voltaire (1694-1778), și Charles Louis Montesquieu (1689-1755), precum și un democrat, și anume Jean Jacques Rousseau (1712-1778), examinează problema modernizării societății din acel timp. Ei se deosebesc în ce privește accentul pus pe diferite probleme care își așteptau rezolvarea în acele condiții: primii doi (liberalii) privesc viitorul cu optimism și consideră drept cheie a progresului social modernizarea politicii și a principalului său instrument – statul –, a cărui funcționare urma să fie așezată pe temelia unor legi democratice riguroase și pe separația puterilor în stat; ultimul

(democrat) este mult mai precaut, uneori chiar pesimist, insistă asupra inegalităților din societatea timpului și susține că rădăcinile și soluția lor trebuie căutate în caracterul nesatisfăcător al instituțiilor sociale existente pe acea vreme, militând pentru schimbarea lor.

Este, neîndoiește, un lucru pozitiv pentru progresul societății respective, faptul că liberalii au făcut o distincție netă între traiul parazit al nobililor de la curțile regilor și viața activă a persoanelor ocupate în diferite ramuri ale economiei unde se crea și sporea bogăția. Pe bună dreptate, Voltaire scria în anul 1733 că „Nu știu însă cine e mai util statului: un senior bine pudrat care știe cu precizie la ce oră se scoală regele și la ce oră se culcă, și care își dă aere de stăpân jucând rolul de sclav în anticamera unui ministru sau, dimpotrivă, un neguțător care își îmbogățește țara, care din biroul său dă ordine la Cairo și care contribuie la fericirea lumii?” (Cf. Preda, 2003, p. 33).

Este limpede, în lumina celor de mai sus, că *puterea economică a clasei de mijloc* începea să cântărească tot mai mult în balanța importanței cetățenești a diferitelor categorii de oameni și de îndeletniciri din societatea modernă.

La fel de pozitivă este preocuparea liberalilor de a limita și de a înlătura arbitrariul și abuzurile din guvernarea unei țări, prin limitarea și controlarea puterii celor aflați la cârma statului, ca și prin preocuparea de a asigura deplina exercitare a drepturilor omului și cetățeanului pentru toți membrii societății.

În viziunea lui Ch.L. Montesquieu, preocuparea centrală a unei guvernări moderne a societății este asigurarea libertății tuturor cetățenilor, iar condiția îndeplinirii acesteia presupune cel puțin două lucruri: pe de o parte, elaborarea unor legi clare care să arate ce le este interzis acestora, iar pe de altă parte, separația dintre cele trei puteri în stat (legislativă, executivă și judecătorească), respectiv între cei chemați să elaboreze și să aplice legile, ori să sancționeze abaterile de la acestea.

„Libertatea este dreptul de a face tot ceea ce îngăduie legile – scria Montesquieu în anul 1748, în lucrarea sa „Spiritul legilor”; iar dacă un cetățean ar putea face ceea ce legile interzic, el și-ar pierde libertatea, întrucât și ceilalți ar avea o asemenea putere” (Cf. Preda, 2003, p. 135).

Pentru că „orice om care are putere este înclinat să abuzeze de ea, până când dă în calea sa de obstacole”, același autor francez consideră că abuzurile de putere pot fi limitate dacă guvernarea unei țări este astfel organizată încât „puterea să limiteze puterea”, ceea ce practic înseamnă că este necesar să existe o separație între

diferitele organisme prin care se exercită puterea. Concretizând această idee, Montesquieu scrie, în continuare, că „Libertatea politică a unui cetățean este acea liniște sufletească născută din convingerea fiecăruia despre propria siguranță; pentru ca această libertate să existe, se cuvine ca guvernarea să fie în așa fel rânduită, încât unui cetățean să nu-i fie teamă de alt cetățean ... Totul ar fi pierdut – conchide autorul – dacă același om sau același corp de guvernanți – fie el al nobililor sau al poporului – ar exercita aceste trei puteri: puterea de a face legi, puterea de a executa hotărârile publice și puterea de a judeca infracțiunile sau litigiile dintre particulari” (Cf. Preda, 2003, pp. 137-138).

Din păcate, abuzurile în guvernare și corupția din societate nu erau singurele rele care au fost scoase în evidență de către gânditorii luminați și progresiști în lunga perioadă (de câteva secole) de tranziție de la societatea tradițională (medievală) spre societatea modernă.

Spre deosebire de gânditorii liberali care s-au axat, cu precădere, pe critica privilegiilor politice ereditare ale nobililor, gânditorii de formație democratică, mai apropiați de frământările majorității populației de condiție modestă, s-au dovedit mai receptivi la aceste necazuri, au avut un orizont intelectual mai cuprinzător. Democrații au sesizat și analizat nu numai deficiențele politice ale „vechiului regim”, ci și o serie de neajunsuri ale „societății civile”, ale relațiilor curente, obișnuite (economice, sociale, culturale etc.) dintre oameni. Un interes deosebit au manifestat acești gânditori față de *problema inegalităților sociale*, prezentă din ce în ce mai vizibil și în societatea modernă.

Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, J. J. Rousseau elaborează un foarte interesant eseu istorico-filozofic despre originile, formele de manifestare și consecințele inegalităților sociale, formulând ipoteze și opinii temeinic argumentate cu privire la această problematică.

Deosebindu-se profund de opiniile lui Th. Hobbes în ce privește condiția oamenilor primitivi („sălbaticii”) și a celor „civilizați”(modernii) și cauzele conflictelor dintre oameni în societățile moderne, J.J. Rousseau arată că „lanțurile servituții nefiind formate decât din dependența reciprocă a oamenilor și din nevoile reciproce care îi reunesc, este imposibil să-ți aservești un om fără a-l fi pus în situația de a nu se putea lipsi de un altul, situație care nu exista în starea naturală, așa încât acolo fiecare este liber de orice jug și legea celui mai tare este fără obiect” (Rousseau, 2001, p. 56).

În consecință, filozoful francez ajunge la concluzia că originile inegalității oamenilor și accentuarea acesteia de-a lungul civilizațiilor trebuie căutate „în dezvoltările

succesive cunoscute ale spiritului uman”, datorită unor cauze diverse, ceea ce a dus la rezultatul paradoxal ca, pe măsura perfecționării rațiunii umane, să aibă loc atât înrăirea oamenilor, cât și accentuarea sociabilității lor, respectiv înmulțirea și adâncirea inegalităților dintre ei.

Cheia răspunsului dat de J. J. Rousseau la problema inegalităților dintre oameni o constituie apariția și proliferarea proprietății private. „Primul om care, împrejmuindu-și un teren, a îndrăznit să spună: acesta este al meu și care a găsit oameni destul de săraci cu duhul încât să-l creadă, a fost adevăratul întemeietor al societății civile. De câte crime, războaie, omoruri, de câte nenorociri și orori nu ar fi scutit omenirea cel care, scoțând țărâșii sau astupând șanțul, le-ar fi strigat semenilor săi: Feriți-vă să-l ascultați pe acest impostor; sunteți pierduți dacă uitați că poamele sunt ale tuturor, și că pământul nu este al nimănui!” (Rousseau, 2001, p. 58).

Faptul că proprietatea privată generează și/sau influențează puternic inegalitățile sociale și economice dintre oameni este o constatare corectă a lui J. J. Rousseau, confirmată de mulți alți analiști din epoca modernă. Pentru a explica inegalitățile instituite de societate sau, cum se exprimă el, „lanțurile servituții”, „lanțurile dependentei”, J. J. Rousseau invocă o multitudine de factori (mai ales culturali), atât de natură materială, cât și de natură spirituală, inclusiv întâmplarea, hazardul.

„Cultivarea pământului a dus în mod necesar la împărțirea lui – arată J. J. Rousseau; iar de la proprietate, odată recunoscută, s-a ajuns la primele reguli de justiție... Această origine este cu atât mai naturală cu cât este imposibil de conceput ideea proprietății care se naște altfel decât din lucrul mâinilor. Căci nu se vede ce ar fi putut oferi omul în schimbul lucrurilor nefăcute de el, în afară de munca sa. Numai munca, dând cultivatorului dreptul la produsul pământului arat de el, îi dădea, în consecință, și dreptul asupra pământului, cel puțin până la recoltă, și tot astfel an de an, ceea ce a făcut ca o posesiune continuă să se transforme cu ușurință în proprietate... Lucrurile în această stare ar fi putut rămâne neschimbate – precizează autorul, în continuare –, dacă talentele ar fi fost egale și dacă, spre exemplu, folosirea fierului și consumul de alimente s-ar fi găsit mereu în echilibru. Însă această proporție, pe care nu o menținea nimic, a fost curând încălcată, cel mai puternic producea mai mult; cel mai îndemnatic era mai câștigat din munca sa; cel mai iscusit găsea mijloace de a-și ușura munca; plugarul avea mai multă nevoie de fier, iar fierarul avea mai multă nevoie de grâu; și muncind în mod egal, unul câștiga destul, pe când celălalt abia avea cu ce trăi. Astfel inegalitatea naturală se dezvoltă pe nesimțite împreună

cu inegalitatea rezultată din combinarea acestor schimburi” (Rousseau, 2001, pp. 67-68).

Amplificarea și permanentizarea inegalităților dintre oameni în decursul timpului au dus, după aprecierea filozofului francez, nu numai la mizeria materială a unora, ci și la asuprirea lor socială de către minoritatea care se sprijinea pe această pârgie cu efecte nebănuite – proprietatea (privată – după cum rezultă din context – n. ns. – SSS).

În acest sens, J. J. Rousseau scrie că „din clipa în care un om a avut nevoie de ajutorul altuia, de când s-a văzut că era folositor pentru unul să aibă provizii pentru doi, egalitatea a dispărut, proprietatea a fost introdusă, munca a devenit necesară și vastele păduri s-au transformat în vesele câmpii, care se cereau stropite cu sudoarea oamenilor. În curând, acolo s-au văzut sclavia și mizeria încolțind și crescând odată cu recoltele” (Rousseau, 2001, p. 65).

Pentru a întări concluzia proprie privind urmările negative ale proprietății private, filozoful francez invocă și părerea unui confrate englez, „Căci, potrivit axiomei înțeleptului Locke – precizează francezul –, nu poate exista nedreptate acolo unde nu există proprietate (din context rezultă că autorul se referea la proprietatea privată – n. ns. – SSS)” (Rousseau, 2001, p. 64).

Fără îndoială că problema originii, a condițiilor care au făcut posibilă și a factorilor determinanți ai apariției și proliferării proprietății private, ca de altfel și a antecedentelor acesteia, cuprinde încă destule necunoscute sau ipoteze incerte. Cu toate acestea, un număr important de specialiști continuă să susțină și în zilele noastre că, pe lângă efectele ei benefice, ea generează destule neajunsuri, printre care o anumită tendință spre anarhie la scară macroeconomică și globală, puternice inegalități economice și sociale, tendința spre concentrare, centralizare și monopol sau oligopoluri în economie etc. Chiar dacă J. J. Rousseau nu a abordat unele dintre aceste probleme, pentru că ele nu au ajuns să se impună pe acea vreme în atenția opiniei publice și a specialiștilor timpului, ideile sale continuă să rămână un reper esențial în domeniu.

Evenimentele din Europa Occidentală în ultima treime a secolului al XVIII-lea au evidențiat și mai bine *punctele comune, specificul și deosebiri*le dintre liberalismul individualist și comunitarismul utopic, pe de o parte, ca și dintre democratism, liberalism și utopism (comunitarism, colectivism, socialism, comunism), pe de altă parte. Toate aceste curente de idei politico-ideologice au luptat împotriva „vechiului regim”, împotriva despotismului, a parazitismului nobililor, împotriva

corupției și nedreptăților din societate, pentru libertatea oamenilor și o guvernare mai bună, pentru drepturi cetățenești ale tuturor membrilor societății, împotriva opresiunii și a abuzurilor și, implicit, împotriva gândirii conservatoare.

Opțiunile și revendicările acestor curente de gândire nu au fost o simplă preferință psihologică sau personală și, cu atât mai puțin, o simplă născocire ideologică, propagandistică. Rădăcinile lor obiective și subiective erau adânc înfipte în realitatea social-economică și politică din Europa Occidentală în acel timp. Confruntarea dintre aceste curente de gândire social-politică reflectă *profunda criză existențială a societății din acel timp*. Fiecare dintre aceste curente de gândire s-a concentrat pe anumite laturi ale crizei respective: *liberalismul* pe abuzurile guvernării tradiționale, *democrații și „utopiștii”* pe suferințele maselor largi populare. La rândul lor, ultimele două curente s-au diferențiat în funcție de orizontul de timp în care priveau schimbările necesare și de pârguile schimbării pe care le aveau în vedere: *democrații* aderau la proprietatea privată, la fel ca și liberalii, dar se deosebeau de aceștia pentru că i-a interesat mai ales statutul social al maselor populare; *utopiștii* urmăreau desființarea tuturor formelor de privilegii, nu numai a celor politice, și, din această cauză, criticau și respingeau orice formă de proprietate particulară, inclusiv forma ei modernă, susținută de către liberali și de către democrați (proprietatea burgheză). *Utopiștii* sperau că instaurarea proprietății comune (colective) ar fi asigurat stârpirea din rădăcină a privilegiilor, a abuzurilor, a exploatării și a asupririi celor ce muncesc, precum și a tuturor celorlalte forme de nedreptăți legate atât de structurile societății medievale, cât și de structurile societății moderne.

Curentele menționate de gândire social-economică și politică pot și trebuie să fie examinate în *dubla lor legătură*: pe de o parte, *cu contextul istoric* în care s-au format și au evoluat (și care le-a furnizat „obiectul” reflecțiilor filozofice și ideologice), iar, pe de altă parte, *cu fondul de idei*, în parte comun, în parte diferit (ținând de interesele sociale sau de grup, pe care le apără). Procedând în acest fel, există șanse mai mari să fie descoperită și respectată logica istoriei reale, logica faptelor și să se evite multiplele capcane ale căderii în subiectivism sau chiar în derizoriu. Urmând această cale, putem discerne mai ușor atât *legitimitatea istorică* a respectivelor curente de idei, cât și *specificul* sau *particularitățile* fiecăruia dintre ele, meritele și limitele lor, precum și *verigile de legătură* mai mult sau mai puțin durabile dintre ele.

Procedând în acest fel, încercând să depășim istoria descriptivă, „evenimentală” a mișcării intelectuale din epoca modernă (cu accent pe simple biografii personale), străduindu-ne să facem trecerea spre „problematizarea” acestei istorii, vom putea să înțelegem mai bine și să explicăm mai riguros, mai aproape de adevărul istoric, *particularitățile* diferitelor curente de gândire socială, chiar dacă, la un moment dat, unele dintre acestea apar ca fiind paradoxale sau ne pot contraria. *O analiză comparativă, în timp și spațiu*, a mișcării intelectuale în diferite etape ale modernității și în diferite zone ale lumii (tipuri de economii și de state) ne poate explica mai ușor și mai convingător *ambiguitățile* la care a recurs nu o dată *liberalismul*: lupta împotriva privilegiilor a fost dusă de acesta cu precădere pe plan politic, dar ele au fost acceptate în mod tacit sau implicit pe alte planuri, mai ales în domeniul economic; un alt exemplu îl constituie recursul liberalismului la pârguile de politică economică diametral opuse în decursul timpului (protecționismul și liberul schimb), în ciuda consecvenței sale aparente în materie de principii (respingerea formală a intervenției statului în economie etc.). Pe aceeași cale pot fi evidențiate, mai convingător, atât *potențialul creator, cât și limitele democratismului*, ca și *valorile perene, dar și iluziile „utopismului”* (comunitarismul, socialismul, comunismul), cel puțin pe termen scurt.

Dacă extindem această formă de analiză de la mișcarea intelectuală la viața politică, putem înțelege mai bine atât mesajul real al diferitelor formațiuni politice, cât și greșelile acestora în alianțele politice conjuncturale pe care le-au încheiat, cu sinceritate sau numai din motive trecătoare, dar cu slabe rezultate practice pe termen lung (cum s-a întâmplat în multe cazuri în luptele de emancipare socială și de eliberare națională din Europa Centrală și Răsăriteană pe la mijlocul secolului al XIX-lea).

Desfășurarea evenimentelor legate de declararea independenței Statelor Unite ale Americii în anul 1776 și de revoluția burghezo-democrată din Franța începând cu anul 1789 constituie cadrul adecvat și materialul viu cel mai elocvent pentru a evidenția identitatea reală a curentelor de gândire menționate mai sus. Aceasta nu coincide întotdeauna cu imaginea ei scriptică autoelaborată. Analiza temeinică a acestui material istoric concret nu este prea ușoară, dar ne poate ajuta să înțelegem mai nuanțat și, deci, mai profund meritele, limitele, inconsecvențele, greșelile, inclusiv excesele unora dintre aceste curente de gândire social-economică și politică. Aceeași remarcă este valabilă și în ce privește perspectivele acestor curente de gândire economică,

privite pe termen lung, precum și criticile reciproce pe care și le-au adresat de-a lungul epocii moderne, timp de câteva secole, până în zilele noastre.

A presupune sau chiar a susține cu convingere că *numai unul dintre aceste curente* de gândire social-economică și politică ar avea dreptate, că ar fi singurul capabil să redea adevărul, este la fel de greșit ca a susține că celelalte curente de gândire sau chiar numai unul dintre ele ar constitui o pură născocire, că ar fi total greșite și deci lipsite de legitimitate istorică.

Conceptele folosite și principiile enunțate de către diferite curente de gândire filozofică și politico-economică au relevanță, în realitate, tocmai *în raport cu problemele concrete care le-au dat naștere*, cu măsura în care ideile respective au fost capabile să de explicații și să ofere soluții problemelor născute din mersul istoriei, din acțiunile concrete ale oamenilor și din aplicarea în practică a acestor idei – corecte sau greșite, parțial sau total.

Pentru aceste motive, este discutabilă și pretenția de universalitate a unor idei și/sau curente de gândire, neținând seama de marea diversitate de condiții istorice concrete în care trăiesc și acționează diferite popoare la un moment dat, precum și ignorând evoluția acestora în timp, ca de altfel și a ideilor înseși.

Din aceste puncte de vedere, acuzația de „occidentocentrism” adusă multor idei, doctrine, autori și curente de gândire din Europa industrializată și hiperdezvoltată este, de cele mai multe ori, justificată. Această orientare unilaterală, generată de particularități locale inerente unei zone a globului pământesc (în cazul

de față – Europa Occidentală), explică anumite prejudecăți sau opinii care nu se dovedesc legitime și utile pentru înțelegerea naturii reale a proceselor social-politice și economice din alte zone ale globului pământesc decât Europa Occidentală, estompând sau deformând adevărul despre specificul sau particularitățile acestor zone.

Puternicele divergențe intelectuale din ultimul secol în legătură cu natura și căile sporirii avuției națiunilor, cu relațiile dintre ele, mai ales comerțul internațional, decalajele economice, subdezvoltarea și strategiile dezvoltării sunt numai câteva dintre exemplele cele mai elocvente cu privire la tentativa de absolutizare a unor idei, concepte și politici sociale exprimate și prezentate în acest registru occidentalocentrist sub pretextul îndoielnic că el ar reprezenta un adevăr universal valabil.

Amplele dispute ideologice și doctrinare care s-au desfășurat pe parcursul secolului al XX-lea, mai ales în perioada „războiului rece”, cu privire la starea lumii și a diferitelor țări din cuprinsul acesteia, între interlocutori proveniți din diferite zone ale lumii și din diferite straturile societății au evidențiat, printre altele, cât de greu practicabilă este toleranța recomandată de majoritatea religiilor lumii, inclusiv creștinismul, ca și de către liberalismul și democratismul de sorginte occidentală. În această atmosferă încărcată de tensiuni intra și internaționale, la fel de dificil s-a dovedit în practică și dialogul științific, argumentat și convingător, în legătură cu marile sfidări ale lumii moderne, inclusiv ale fazei recente a acesteia, în care trăim și noi.

Bibliografie

Bauman, Z. (2004). *Comunitatea. Căutarea siguranței într-o lume nesigură*, Editura Antet, București

Bobbio, N. (1978). *Libertă*, în *Enciclopedia del Novecento*, vol. III

Gauchet, M. (2004). *Revoluția drepturilor omului*, Editura Trei, București

Giddens, A. (2000). *Sociologie*, Editura Beck-All, București

Giddens, A. (2001). *A treia cale. Renașterea social-democrației*, Editura Polirom, Iași

Hurduzeu, Ov. (2005). *Sclavii fericiți. Lumea văzută din Silicon Valley*, Editura Timpul, Iași

Lind, B (2006). citat după „Lumea. Global Politics and World Events”, an XIII, Nr.3 (155)

Machiavelli, N. (1513/2003). *Principiile*, citat după Preda, Cristian (editor), *Liberalismul, Antologie comentată de filozofie politică*, Humanitas, București

Moldoveanu, D., „Corectitudinea politică” sau alinierea la standardele ipocriziei”, în revista *Lumea. Global Politics and World Events*, an XIII, Nr.3 (155), 2006

Montbrial, Th. de (2003). *Acțiunea și sistemul lumii*, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Editura Expert, București

- Economie teoretică și aplicată**
- Montesquieu, Ch. L. (1748/2003). *Spiritul legilor*, citat după Preda, Cristian, op. cit.
- Morus, Th. (1516/2001). *Utopia*, Editura Best Publishing, Romania
- Rousseau, J. J. (1754/2001). *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, Editura Best Publishing, Romania
- Sturzo, L. (2001). *Libertatea: prietenii și dușmanii săi*, Editura Paidea, București
- Sută, N., Sută-Selejan, Sultana (2003). *Comerț internațional și politici comerciale contemporane*, volumul II: *Teorii și doctrine privind comerțul internațional*, Editura Economică, București, ediția a XII-a, pp. 44-72, 97-108, 130-135, 287-295, 368-371
- Sută-Selejan, Sultana, „Ambiguități și paradoxuri care au însoțit evoluția liberalismului în epoca modernă”, în *Economistul*, Supliment săptămânal „*Economie teoretică și aplicată*”, nr. 425, 20 decembrie 2004
- Voltaire (1733/2003), *Lettres philosophiques*, citat după Preda, C. (editor), op. cit.

Guvernarea economiei în era globalizării

Ion Bucur

Profesor universitar doctor
Universitatea București

***Abstract.** World and national economic governing is an essential premise of the political stability and democratic evolution. In this study are approached theoretical and practical aspects of the economic governing. Theoretical acquisitions in this field highlight multiple perspectives of approaching and difficulties to characterize this complex and multisized phenomenon. A possible theory of governing the economy needs to use some concepts and mechanisms particular to more scientific fields (political science, economy, cybernetics, the theory of systems and others). The dynamic character and the instability of the present system of governing imposed the analysis of the factors and conditions which have generated the crises of the national and world economic governing. In this context, there are identified the forms of manifesting the instability (lack of legitimacy, transparency and democratic responsibility), and also the direction of necessary action to implement an efficient and responsible economic governing.*

Key words: global governance; economic governance; public governance; private governance; governance without government; multi-level governance.

O privire retrospectivă

Dezbaterile suscitade de fenomenul guvernării ocupă un loc important pe scena mediatică și se concretizează într-o prolifică literatură politică și economică.

Achizițiile teoretice din acest domeniu pun în evidență perspectivele multiple de abordare, precum și dificultatea caracterizării acestui fenomen complex și multidimensional.

Insuficiențele abordărilor tradiționale provin din vastitatea temei, lipsa unei baze teoretice bine conturate și încheiate, precum și din faptul că problematica sa specifică nu aparține unui singur domeniu științific.

Cu toate că există un număr important de lucrări și studii consacrate acestui subiect, uneori discursul este caracterizat prin confuzii și imprecizii terminologice, recursul la mituri și ficțiuni și preferința pentru abordări ideologice în detrimentul celor științifice.

Surse majore de controversă în abordările actuale se datorează și faptului că este analizat un fenomen în evoluție, guvernarea reprezentând încă o realitate

incomplet construită. Deși nu reprezintă un fenomen nou, guvernarea economică trebuie regândită permanent și adaptată la noile exigențe și mutații intervenite pe plan politic și economic.

Un rol important în această direcție revine creșterii capacității de a conceptualiza noile realități, precum și intensificării preocupărilor pentru elaborarea unei posibile teorii a guvernării, care să cuprindă fundamentele sale ideologice și economice, principiile, normele și politicile de promovare, precum și finalitățile urmărite. Totodată, problematica teoretică a guvernării trebuie să clarifice dimensiunea și anvergura guvernării, capacitatea de performanță, contradicțiile și limitele, sistemele, practicile și modelele utilizate.

Importanța pe care o are buna guvernare în dezvoltarea economică trebuie conjugată cu legitimitatea conferită de modificările intervenite în exercitarea rolului economic al statului, de necesitatea asigurării eficienței economice, dezvoltării democratice și libertății umane. Natura economică

a marilor probleme cu care se confruntă societatea evidențiază, odată în plus, contribuția guvernării la asigurarea stabilității politice și evoluției democratice.

Configurarea actuală a guvernării economice se fundamentează pe originile sale, precum și pe modalitățile anterioare de existență, care s-au transformat în decursul timpului. Cercetarea caracteristicilor sale necesită o analiză dinamică, în care accentul să fie pus pe condițiile de viabilitate și de funcționare a sistemelor guvernate.

Multă vreme, cunoașterea asupra politicii a fost sinonimă cu știința guvernării. Problemele sale de bază, premisele și resorturile economice și politice, tipurile și practicile de guvernare fac trimitere permanentă la concepte, instrumente și tehnici de investigare specifice științei politice, economiei, ciberneticii și teoriei sistemelor. Astfel, teoria guvernării utilizează concepte precum autoritate, putere, stat, administrare, control ș.a., dar și elemente specifice teoriei și politicilor micro și macroeconomice.

Guvernarea actuală trebuie tratată în strânsă legătură cu ordinea economică internațională, cu procesele de integrare și regionalizare economică, precum și cu alte tendințe de mare importanță pentru economia politică internațională.

Analiza retrospectivă a evoluției conceptului de guvernare permite nu numai evidențierea principalelor etape caracteristice trecerii de la o interpretare simplistă la accepțiunea sa modernă, dar și a varietății perspectivelor de abordare.

O primă distincție necesară se referă la raportul dintre stat și guvernare, precum și la sensul economic și politic al guvernării. Din punct de vedere istoric, guvernarea a precedat statul și, prin urmare, esențială nu este corelarea prea strânsă a activității de guvernare cu existența unei structuri statale.

În evoluția sa, concepția despre guvernare se remarcă prin opțiunile privind conținutul și finalitatea urmărită.

Dacă la Platon guvernarea însemna exercitarea artei conducerii, Machiavelli respinge ideea de guvernare în sensul de conducere. Astfel, guvernarea își pierde funcția de dirijare pentru a se concentra asupra puterii și, odată cu aceasta, se propune o nouă definiție: arta de a concilia interesele particulare.

Hobbes și Bodin nu depășesc cadrul politic al analizei, arta guvernării constând în întregime în aptitudinea de a obține supunerea.

În aceste condiții, guvernarea are, în esență, funcția de a menține ordinea.

Sensul politic al guvernării apare în evul mediu târziu, iar deosebirea dintre stat și guvernare începe să se accentueze în secolul al XVI-lea.

Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cele două noțiuni se despart, iar guvernarea devine o funcție a puterii. De acum înainte, are loc redefinirea obiectivelor guvernării în funcție de nevoile statului, și nu de binele comun.

O nouă dimensiune a guvernării este schițată de primii teoreticieni mercantiliști, aceea de a administra economia publică. Astfel, la Hobbes politica practică este îndreptată în direcția „economicului”, în sens larg, de administrare, iar pentru Rousseau guvernarea desemnează economia publică.

Delimitarea după anumite criterii a unor etape în evoluția conceptului de guvernare are menirea de a pune în evidență tranziția de la o viziune morală la una politică, elementele de continuitate între concepția medievală și cea clasică, precum și redefinirea regulilor guvernării. (Senellart, 1998, pp. 32-35).

Civilizația capitalismului modern a fost realizată prin mobilizarea puterii publice, în condițiile guvernării economice naționale. De altfel, pe tot parcursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea, statele naționale europene au dezvoltat capacitatea de a guverna economia, utilizând puterea publică pentru a controla activitatea economică și rezultatele pieței în interesul „public”, în scopul prezervării coeziunii sociale.

Tendința de internaționalizare a economiei, condusă inițial prin decizii politice și apoi prin forțele pieței, a condus la mutații semnificative în privința activismului statal și în substanța politicilor naționale.

Promovarea practicilor de guvernare de tip neoliberal a contribuit la transformarea graduală a sistemelor naționale de guvernare economică, în cadrul cărora un rol crescând a revenit pietelor.

Deplasarea permanentă în forma și funcțiile statului, precum și în domeniul practicilor de guvernare se reflectă în gradul de relevanță al guvernării naționale și în capacitatea statului de a se confrunța cu tendințele expansioniste ale unei guvernări mondiale, supranaționale.

Identificarea forțelor care au subminat statul-națiune și tendința de transformare a sa într-un stat semisuveran (Peter Karzenstein) sau postsuveran (Peter Drucker) reclamă un răspuns adecvat la o nouă dilemă: dacă sistemele suveranității naționale sunt mai favorabile pentru activitățile de guvernare comparativ cu sistemele internaționale care nu sunt investite cu puteri suverane.

Regândirea și reconstrucția modului de intervenție a statului și a capacității sale de acțiune trebuie să se bazeze pe o percepție adecvată a realităților actuale, în cadrul cărora devin tot mai manifeste recrudescența practicilor intervenționiste, revenirea în forță a reflexelor protecționiste și tendința de „internalizare” a unor probleme internaționale și de „internaționalizare” a unor probleme interne. În timp ce guvernarea anterioară se fundamentează pe principiul suveranității statelor naționale, instaurarea unei noi ordini internaționale va constitui o nouă formă de guvernare.

Delimitări conceptuale

Deși este considerat un neologism la modă, originea și semnificațiile conceptului de guvernare au suscitat numeroase controverse. Ambiguitatea și caracterul său

polisemic sunt generate și de utilizarea sa extensivă (guvernarea întreprinderii, guvernare locală și regională, guvernare mondială).

Atestat în Franța de mai bine de cinci secole, acest concept este utilizat astăzi cu o semnificație apropiată de sensul inițial al guvernământului, acela de ansamblu de reguli și instituții care contribuie la asigurarea reglării (Piriou, 2002, p. 58). Rădăcinile etimologice ale „guvernării” se regăsesc în cuvintele grecești „kybernetes” și „kybernan”, care înseamnă „a conduce” și „pilot sau cârmaci” (aceeași rădăcină din care derivă și termenul „cibernetică”). Într-o asemenea interpretare, guvernarea reprezintă procesul prin care o organizație sau societate se conduce și în cadrul căreia elementele centrale sunt comunicarea și controlul (Rosenau, 2005, p. 46). Totodată, se consideră necesară extinderea utilizării conceptului de guvernare în afara sistemelor naționale și internaționale, în relație cu alte organizații și sisteme sociale.

Sintetizarea numeroaselor accepțiuni conferite guvernării permite desprinderea a două tendințe. Pe de o parte, conceptul de guvernare desemnează un set complex de structuri și procese deopotrivă publice și private. Pe de altă parte, „guvernarea” este considerată sinonimă cu „guvernul”. Într-o asemenea accepțiune, guvernarea se referă la caracteristicile asociate în general cu sistemul de administrare națională (Weiss, 2005, p. 68). În contrast, analiștii ai relațiilor internaționale utilizează astăzi acest termen aproape exclusiv pentru a descrie fenomenul dincolo de sinonimul pentru „guvern” și autoritatea legală prin care politicile sale sunt investite.

Identificarea bazelor guvernării trebuie să pornească de la evidențierea schimbărilor rapide și radicale petrecute în ultimele decenii, precum și a consecințelor lor asupra puterii și autorității statului.

O asemenea analiză oferă și premisele necesare răspunsului la întrebarea dacă și în ce măsură este posibilă o guvernare efectivă în condițiile absenței autorității centrale (governance without government).

După cum se poate remarca, guvernarea nu este sinonimă cu guvernul, deși în ambele cazuri se impune prezența unor sisteme de reguli. Însă, în timp ce guvernul își desfășoară activitatea pe baza autorității formele, prin intermediul puterii politice, pentru a asigura implementarea anumitor politici, guvernarea vizează activități care pot sau nu să decurgă din responsabilități stabilite legal și formal și care nu se bazează în mod necesar pe puteri politice. Cu alte cuvinte, guvernarea reprezintă un fenomen mai cuprinzător decât guvernul și se referă la instituțiile guvernului, dar și la mecanisme informale și nonguvernamentale, care asigură satisfacerea anumitor nevoi sociale. În timp ce în cazul guvernării sistemul de reguli poate funcționa numai dacă este acceptat de majoritate, guvernele pot funcționa chiar în condițiile manifestării unei largi opoziții față de politicile promovate. Așadar, guvernarea în afara guvernământului presupune

mecanisme reglatoare într-o anumită sferă de activitate, care funcționează efectiv chiar dacă nu sunt investite cu autoritate formală (Rosenau, Czempiel, 1992, p. 5).

Profunde transformări privind natura și locul autorității, legitimitatea și structura statului oferă bazele necesare pentru reexaminarea guvernării și a guvernului.

Realitățile caracteristice noului mediu economic au generat procese specifice prin care practicile și politicile naționale au fost ajustate la exigențele economiei mondiale.

În condițiile globalizării producției și ale epuizării modelului actual de reglare, se manifestă tendința de reasezare continuă a autorității, deopotrivă, în exterior, către entități supranaționale și, în interior, către grupuri subnaționale. În condițiile deplasării locului autorității, guvernarea poate avea loc în afara guvernului.

Definițiile actuale ale guvernării variază substanțial datorită sensurilor sale multiple și perspectivelor de abordare, ceea ce le imprimă drept caracteristici esențiale diversitatea, generalitatea și imprecizia.

Prin urmare, orice tentativă de a elucidă conținutul, formele, mecanismele și politicile guvernării trebuie însoțită de precizările de rigoare privind natura sa (guvernare economică, guvernare politică), nivelul de exercitare (guvernare locală, regională, mondială), caracteristicile instituțiilor (guvernare publică și guvernare privată) ș.a.

Contribuții teoretice importante menite să acopere realitatea complexă a guvernării s-au datorat atât unor cercuri academice, cât și unor instituții internaționale cu preocupări în acest domeniu. Un rol deosebit în popularizarea acestui concept l-a avut academicianul american James N. Rosenau, preocupat, deopotrivă, de conceptualizarea noilor realități, precum și de clarificarea sensului exercitării guvernării în afara guvernământului.

Instituirea și promovarea practicilor unei bune guvernări s-au datorat Băncii Mondiale, care a publicat în anul 1992 Raportul „Governance and Development”. Acest nou proiect se referă nu numai la reforme instituționale, ci și la exercitarea puterii. Într-o manieră extinsă, este definită modalitatea exercitării puterii în managementul resurselor economice și sociale necesare dezvoltării unei țări. Esența concepției care a fundamentat acest nou proiect l-a reprezentat asigurarea compatibilității democrației în concepția managerialistă a rolului statului.

Guvernarea economică mondială a făcut obiectul unui raport elaborat de Consiliul de analiză economică din Franța în decembrie 2001. De asemenea, la începutul anilor '90 a fost creată, la inițiativa lui Willy Brandt, Comisia de guvernare globală, pentru a reflecta organizarea lumii după încheierea războiului rece.

Multitudinea de abordări s-a concretizat în existența mai multor definiții ale guvernării care, deși surprind anumite caracteristici comune, accentuează aspecte referitoare la domeniile și nivelurile de exercitare, structuri

și procese definitorii, mecanisme și instrumente de realizare, obiective și finalități urmărite ș. a. Pe lângă aspectele cu caracter general, pot fi remarcate caracteristici tehnice și ideologice în privința practicilor și politicilor de guvernare.

Există, astfel, definiții care se concentrează pe corelarea guvernării cu exercitarea puterii și autorității, precum și pe mecanismele de elaborare și aplicare a unor reguli și decizii. În accepțiunea OECD, guvernarea semnifică utilizarea autorității politice și exercitarea controlului în societate referitor a managementului resurselor în scopul dezvoltării economice și sociale. Pentru PNUD, guvernarea reprezintă exercitarea autorității politice și administrative în scopul gestionării problemelor unei țări la toate nivelurile. În acest proces sunt cuprinse mecanisme, procese și instituții prin care cetățeni și grupuri își armonizează interesele, își exercită drepturi legale, își asumă obligațiile și mediază diferendele (Weiss, 2005, pp. 69-70).

Institutul Internațional de Științe Administrative concepe guvernarea ca procesul prin care membrii societății exercită puterea și autoritatea, influențează și adoptă politicile și deciziile referitoare la viața publică și la dezvoltarea economică și socială.

Există și alte definiții, care se orientează cu precădere către setul de valori, norme, procese și instituții prin care societatea se dezvoltă, precum și tendința de a accentua rolul statului și al societății civile la nivel local, regional și global. Astfel, guvernarea este corelată cu modul de concepere și elaborare a regulilor prin care sunt alocate valorile în societate sau este concepută ca un ansamblu de tranzacții prin care regulile colective sunt elaborate, legitime, puse în aplicare și controlate (Lamy, Laidi, 2002, p. 200).

În accepțiunea mai largă a Comisiei de Guvernare Globală, conținutul procesului de guvernare este reflectat de metodele prin care indivizi și instituții publice și private organizează și conduc problemele comune.

De altfel, guvernarea globală (mondială) pune în evidență dimensiuni noi ale acestui proces, conceput ca o filosofie a acțiunii colective prin introducerea obligației de a asigura un anumit echilibru între diferite „forțe” ale societății, stat, piață și societate civilă.

Reflecțiile teoretice în acest domeniu permit identificarea a trei caracteristici care pun în evidență raporturile dintre schimbarea globală și mondializarea economică, regimurile internaționale și organizațiile cu vocație mondială.

Guvernarea mondială este concepută ca un ansamblu de procese prin care sunt adoptate și puse în operă deciziile colective, în domeniile dezvoltării economice și sociale, într-un context de cooperare și compromis actorilor privați susceptibili de a influența abordarea unor probleme internaționale. Reputații specialiști James Rosenau și Ernst – Otto Czempiel definesc guvernarea globală ca un ansamblu de reglementări care nu provin întotdeauna de la o autoritate

oficială și care sunt produse prin proliferarea rețelelor într-o lume tot mai interdependentă.

Pentru a putea surprinde complexitatea noii scene internaționale, este propusă o viziune mai largă a guvernării mondiale în care să fie incluse atât instituțiile și organizațiile formale care stabilesc sau nu reguli și norme de guvernare pentru ordinea mondială, precum instituții statale, organizații interguvernamentale sau cvasi-supranaționale, cât și actori transnaționali, precum organizații sau grupuri de presiune care urmăresc obiective și scopuri în afara cadrului suveranității naționale (Paquin, 2005, p. 84). Din multitudinea nuanțurilor conceptuale rezultă că guvernarea globală se referă la o problematică mai vastă decât cea a organizațiilor și instituțiilor oficiale prin care este susținută sau nu administrarea afacerilor internaționale. Sistemul Națiunilor Unite și guvernele naționale reprezintă, cu siguranță, referențialul guvernării globale, dar constituie numai o componentă a ansamblului. Se consideră chiar necesară depășirea acelei viziuni restrânse, conform căreia numai instituțiile oficiale la nivel național și internațional sunt considerate relevante. Prin urmare, este propusă o abordare mai largă, în care să fie incluse regulile la toate nivelurile activității umane în care urmărirea obiectivelor prin exercitarea controlului are repercusiuni transnaționale. Pe baza acestei rațiuni conceptul de guvernare este utilizat pentru a desemna mecanismul de comandă al unui sistem social și acțiunile sale prin care se asigură securitatea, prosperitatea, coerența, ordinea și continuitatea sistemului.

Guvernarea economică: între criză și reformă

Schimbările rapide și profunde ce caracterizează mediul geopolitic și instituțional reclamă adaptarea permanentă a sistemelor de guvernare la noile exigențe. Calitatea acestor sisteme trebuie apreciată în contextul intensificării mondializării economice și al influențelor ideologice asupra politicilor globale exercitate de liberalizarea politică și economică.

O analiză critică a funcționării guvernării într-o lume cu interdependențe complexe pune în evidență caracterul său nefuncțional.

Gradul de tensiune existent și incapacitatea modului de guvernare de a face față sfidărilor globalizării, precum și eșecurile înregistrate de unele soluții universale sunt dovezi clare ale caracterului inadecvat și al crizei pe care o traversează guvernarea mondială și națională actuală.

Dificultățile manifestate în organizarea economiei mondiale se manifestă pe fondul contestării formelor actuale ale mondializării și al cerințelor promovării unei guvernări renovate.

Devin tot mai evidente conexiunile dintre ordinea economică internațională, capacitatea de a guverna economia mondială și provocările mondializării și regionalizării economice.

Configurația actuală a guvernării economice mondiale este consecința aranjamentelor ulterioare celui de-al doilea război mondial și este dominată de o paradigmă centrată pe instituțiile economice internaționale și pe suveranitatea statelor naționale. Acutizarea crizei și necesitatea reformării mecanismelor și formelor prin care se guvernează economia mondială se află în strânsă legătură cu cei doi piloni pe care s-a edificat.

Amploarea și profunzimea consecințelor acestei crize asupra economiei mondiale și entităților naționale au condus la intensificarea dezbaterilor teoretice în scopul de a evidenția insuficiențele guvernării contemporane, factorii și condițiile care au condus la apariția și amplificarea crizei în acest domeniu și, mai ales, de a identifica căile și modalitățile prin care se poate renova și reforma actuala guvernare. În general, studiile consacrate acestei problematici au avut un caracter sectorial, limitându-se la abordarea unor aspecte secvențiale și la depistarea unor surse potențiale de conflict între nevoia și capacitatea de guvernare.

Stabilitatea sistemului economic multilateral edificat în contextul postbelic este ulterior perturbată de o triplă ruptură: politică, odată cu sfârșitul împărțirii lumii; geografică, pe măsura apariției unor noi țări participante la schimbul mondial de bunuri și capitaluri; tehnică, datorită noii revoluții a tehnologiilor informației și comunicării, care a contribuit în special la creșterea considerabilă a mobilității capitalurilor.

Insuficiențele guvernării economiei contemporane sunt generate de numeroși factori și cauze multiple, care se manifestă în contextul apariției de noi forme de organizare economică și socială, care transcend frontierele naționale sau care acționează independent, al expansiunii capitalismului mondializat și al crizei actualului ordin economic internațional.

Criza guvernării economiei mondiale are un caracter multidimensional și a fost amplificată de multiplicarea crizelor economice și financiare înregistrate la jumătatea anilor '90. Formele sale de instabilitate se referă cu precădere la crizele financiare, volatilitatea excesivă a burselor și piețelor valutare, fragilitatea unor instituții financiare ș.a.

De asemenea, un rol semnificativ în extinderea și adâncirea crizei îl au mișcările antimondialiste, consecințele nedorite ale liberalizării financiare, precum și faptul că sistemele economice sunt mult mai integrate decât politicile care urmăresc reglarea acestora.

Adepii necesității reformării actualului sistem de guvernare economică invocă și considerente de legitimitate, transparență și responsabilitate democratică în activitatea principalelor instituții economice și financiare internaționale.

În acest context, se remarcă profunda criză de legitimitate a acțiunii colective internaționale atât pe planul conceperii și explicării obiectivelor, cât și din punct de vedere al modalităților de adoptare și aplicare a deciziilor.

Apariția instituțiilor multilaterale cu vocație mondială a avut un impact semnificativ asupra procesului de decizie pe scena internațională. Bazate pe principiul specializării, aceste instituții asigură reglarea externalităților între țări, au vocația de a pune în aplicare acțiunea colectivă și oferă anumite servicii entităților naționale.

Autoritățile de reglementare multilaterală (FMI, OMC, BCE) reprezintă chintesența protoguvernământului mondial, iar împreună cu statele naționale și ceilalți actori asigură o veritabilă reglare internațională (Cohen, 2001, p. 21).

Studiul guvernantei instituțiilor internaționale pune în evidență absența unei structuri instituționale adecvate, care să preia funcțiile cedate de statele naționale, precum și inadaptarea instituțională la evoluțiile economiei. Față de o economie aflată în plin proces de mondializare, instanțele internaționale se află, într-o bună măsură, sub controlul statelor.

Totodată, panorama instituțiilor de guvernare globală evidențiază existența unei arhitecturi internaționale incomplete și dezechilibrate, influența exercitată de țările dominante și de ideologia neoliberală asupra autorităților de reglare multilaterală, precum și existența unui sistem de guvernare eterogen ale cărui caracteristici sunt vechimea și marile dezechilibre dintre instituții.

Slăbirea sistemului de reglare a economiei mondiale, bazat pe statele naționale, se înregistrează pe măsura modificării raportului de forță pe plan mondial, a creșterii numărului de țări care joacă un rol semnificativ pe scena mondială, a accelerării liberalizării economiei mondiale, precum și a sporirii influenței corporațiilor transnaționale și a reducerii puterii statelor naționale.

Criticele la adresa instituțiilor de gestiune a acțiunii comune internaționale vizează două categorii de aspecte: absența unei misiuni clar definite și care să facă obiectul unui larg consens și lipsa responsabilității și a controlului politic (Tirole, 2002, p. 291). Cerința pentru o responsabilitate politică sporită se manifestă în contextul în care unele organizații internaționale sunt deja eminentamente politice, iar altele înregistrează o tendință generală de dezangajare politică (independența băncilor centrale, crearea de agenții de reglare independente, nesubordonate puterilor politice).

Obiectivul privind democratizarea instituțiilor economice globale trebuie realizat în condițiile în care asupra lor se exercită un control redus din partea statelor naționale, pe măsura transferării unor competențe naționale de reglare. În condițiile globalizării, instituțiile majore de guvernare economică și-au sporit puterea și influența, ceea ce diminuează semnificativ controlul direct exercitat din partea statelor. Lipsa de responsabilitate se datorează caracterului nedemocratic al structurilor de elaborare a deciziilor. În concluzie, structurile de guvernare globală nu pot fi reprezentative, responsabile și transparente în afara scrutinului efectiv al alegerilor naționale (Ravenhill, 2005, p. 365).

În condițiile transferării de competențe către autorități internaționale, statul național pierzând rolul de depozitar al legitimității democratice, se manifestă tot mai pregnant cererea pentru reprezentativitate democratică directă.

Constatarea multiplelor lacune ale sistemului actual de guvernare și incapacitatea lui de a face față sfidărilor globalizării necesită măsuri urgente de întărire a comunității internaționale de guvernare.

Perspectivile de reformare a instituțiilor internaționale, cu rol central în guvernarea economiei mondiale, constituie un subiect major de controversă.

Numeroase voci reclamă un control politic sporit asupra FMI, solicitare surprinzătoare întrucât politizarea reprezintă problema fundamentală a acestei organizații.

FMI face obiectul unor critici legate de modul de adoptare a deciziilor, de marja de transparență și de punere în aplicare a deciziilor.

Există însă și opinii în viziunea cărora nu s-ar impune reformarea profundă a modului de funcționare a instituțiilor internaționale, preferând menținerea regimului de subordonare față de autoritățile naționale, care reprezintă cel mai bine propriile interese naționale și internaționale. Astfel, SUA promovează o organizare liberală a relațiilor internaționale și se arată favorabile recentrării activității FMI și Băncii Mondiale asupra misiunilor lor de bază. Dacă pentru FMI esențiale sunt condițiile în materie de politică economică, pentru Banca Mondială este vorba de condiții politice, regăsite în sintagma de „good-governance”, care are simultan un conținut tehnic, concretizat într-o gestiune publică mai eficace, dar și un conținut eminent politic, care vizează legătura strânsă între dezvoltarea economică și instituirea unui stat de drept calchiat pe modelele democrațiilor occidentale. Banca Mondială face distincție între trei aspecte esențiale ale guvernării: forma regimului politic, procesele prin care autoritatea este exercitată în gestiunea resurselor economice și sociale și capacitatea guvernelor de a concepe, formula și implementa politici.

Actorii specifici globalizării exercită o influență considerabilă asupra guvernării economiei împreună cu noile instanțe de reglare la nivel mondial. În condițiile despațializării și deteritorializării activității economice, pe măsura slăbirii structurilor statale și naționale, se înregistrează tendința de multiplicare și proliferare a actorilor implicați în dezbaterile de coordonare internațională. Forțe noi și importante precum organizații nonguvernamentale sau instanțe internaționale se manifestă progresiv. Alături de autoritățile publice de guvernare apar autorități și asociații „private”, la nivel global.

Diversitatea și eterogenitatea acestor actori, consecință a amplificării angajării politice și activismului, relevă faptul că guvernarea nu este reductibilă la stat, iar ideea de governmentalitate este simultan interioară, dar și exterioară statului. Statul național intră în concurență cu un spectru larg de actori, precum multinaționalele, organizațiile

internaționale interguvernamentale sau organizații nonguvernamentale.

Pe măsura multiplicării actorilor, societatea mondială înregistrează o compoziție dualistă: pe de o parte, lumea statelor, formată din actori recunoscuți, cu o activitate reglementată; pe de altă parte, o lume „multicentrică”, alcătuită din numeroși actori, care au o autonomie internațională față de state (asociații, actori subetatici ș.a.). Numeroși alți actori „etatici” sunt activi în relațiile internaționale (Paquin, 2005, p. 122).

Odată cu creșterea numărului și influenței noilor actori și parteneri de guvernare, centrul de greutate al politicii mondiale a trecut de la agenții publici ai statului la entități private. Această deplasare de putere are repercusiuni semnificative asupra stabilității relațiilor economice și politice internaționale. Transferul unor decizii importante din sfera publică în sfera privată a contribuit la sporirea influenței actorilor nepublici, o parte din reglarea piețelor fiind asigurată de entități nestatale. Instituții financiare private precum fonduri de pensii, fonduri de investiții, companii de asigurare au devenit actori principali în antrenarea și mobilizarea unor resurse financiare internaționale considerabile. De asemenea, actori privați dețin o parte importantă a lichidităților internaționale, provocând o pierdere semnificativă a competențelor autorităților monetare publice. În aceste condiții, autoritățile publice participă la gestiunea monedei alături de marile bănci internaționale.

Apariția de noi autorități la scară mondială contribuie atât la sporirea numărului și complexității instanțelor de guvernare economică, cât și la impunerea unor noi caracteristici procesului de reglare a pieței. Alături de actori globali, se manifestă forțe noi și importante reprezentate de actori nestatali și parastatali, publici, privați și asociațivi, precum și de noi categorii de actori de legiferare, execuție și de evaluare. Noutatea din domeniul guvernării economiei mondiale o reprezintă creșterea influenței și puterii exercitate de autorități „private”, precum și apariția unei noi generații de actori colectivi.

Extinderea rolului autorităților nestatale și a actorilor nepublici se manifestă în contextul modificării interacțiunii lor cu actorii etatici și al realizării unui nou parteneriat public-privat.

Organizațiile publice reprezintă simultan operatori pe piață și reglatori ai acesteia, ceea ce pune în discuție problema autorităților de reglare independente. În ultimele decenii, contribuții semnificative la activitate de reglementare revin unor instanțe nestatale și a unor actori care ocupă un loc intermediar între stat și piață.

În sens larg, actorii privați contribuie la elaborarea, legitimarea, punerea în aplicare și controlul normelor internaționale care pot să influențeze valorile promovate prin mondializarea economică. Au fost identificate trei mari categorii de putere: autoritățile pieței, reprezentate de actori economici privați; autorități morale, sub forma ONG și

mișcări sociale transnaționale; autorități ilicite (una dintre caracteristicile mondializării economiei contemporane o reprezintă influența sporită a activităților ilicite).

Evidențierea principalelor tendințe care privesc conținutul și sfera actorilor guvernării economice necesită și alte precizări. Astfel, utilizarea nediferențiată a noțiunilor de putere și autoritate poate fi generatoare de confuzii. Pentru specialiștii din domeniul științei politice, autoritatea se referă la capacitatea, implicită sau explicită, de a exercita puterea recunoscută ca legitimă. Cum această distincție nu este întotdeauna regăsită, există și tendința de a considera că puterea exercitată de actorii nonetatici nu este legitimă.

De asemenea, trebuie precizat că acțiunea publică nu este strict identificată cu cea a autorităților publice. La nivel internațional, acțiunea publică este rezultatul interacțiunii între state, firme și organizații internaționale și are drept corolar multiplicarea autorităților nevote, nealese (Cohen, 2001, p. 117).

Pentru guvernarea economiei mondiale, trebuie remarcat și rolul important exercitat de actorii societății civile. Asociațiile civice asigură funcția de legitimare a guvernării.

Statul și guvernarea economică națională

Procesele definerii pentru actuala globalizare economică determină ample și profunde mutații asupra guvernării economiilor naționale.

Practicile și politicile tradiționale de guvernare nu mai corespund complexității crescânde a sistemelor guvernate și noilor condiții impuse de transformările pe plan politic și economic.

Punerea în discuție a calității sistemelor naționale de guvernare economică se datorează faptului că autoritatea, legitimitatea și capacitatea statului de a produce și de a implementa eficient politici sunt erodate și subminate atât din interior, cât și din exterior.

Rolul statului, al autorității politice și al politicilor economice sunt definerii pentru transformarea graduală a sistemelor naționale de guvernare economică. În consecință, devine necesară studierea implicațiilor globalizării economice asupra eficacității acțiunii colective a statelor, modelelor de administrare a economiei și politicilor guvernamentale.

Opiniile privind starea guvernării economice naționale sunt variate și dominate, pe de o parte, de predicții apocaliptice despre abdicarea și decesul statului național, iar, pe de altă parte, de viziuni optimiste care susțin menținerea statului ca referință de identificare politică și gestiune economică.

Studiile și analizele întreprinse nu sunt ferite de pledoarii ideologice și se bazează într-o mai mică măsură pe analiza științifică riguroasă a factorilor și condițiilor care imprimă anumite caracteristici actualei guvernării economice exercitate la nivel național.

Ambiguități și confuzii provin nu numai din neînțelegerea adecvată a naturii și complexității relațiilor

dintre economie și politică, piață și stat, public și privat, dar și din tendința de a transfera „tarele” statului asupra guvernării economiei. Se remarcă, de asemenea, imprecizia termenilor utilizați pentru desemnarea tendințelor în evoluția puterii și autorității statului (ex. resurgență, reșezare, eclipsă ș.a.). Reprezentarea configurației actuale a guvernării naționale este și consecința numeroaselor confuzii între criza formei statului și criza statului național, între practicile și politicile de guvernare, puterea economică și capacitatea statului de a guverna economia, puterea și autoritatea statului, guvernare și intervenției ș.a.

Diversitatea și caracterul contradictoriu al unor opinii exprimate de reprezentanți marcant ai științelor politice și economice pot fi justificate, parțial, din constatarea paradoxurilor ce caracterizează guvernarea contemporană: mondializarea, care provoacă o diminuare marcantă a puterii sau capacității de intervenție a statului, este, în parte, rezultatul politicii statului, nivelul de internaționalizare pe care l-a atins economia mondială reinstituie nevoia de stat-națiune, nu în sens tradițional, ci ca principal mecanism de legătură între nivelul internațional de guvernare și comunitățile organizate ale lumii avansate (Hirst, Thompson, 2002, p. 383) ș.a.

Analiza tendințelor guvernării naționale și raporturile sale cu guvernarea regională și mondială necesită cercetări interdisciplinare bazate pe respectarea unui minimum de cerințe metodologice.

Puterea de persuasiune a autorității statale este reflectată de evoluția funcțiilor guvernului și a obiectivelor de politică economică. Atitudinea față de problemele economice derivă atât din ideologia dominantă, cât și din logica și eficiența intervenției statului în viața economică.

Creșterea contribuției guvernului la activitatea economică a constituit una dintre temele centrale ale istoriei secolului al XX-lea. Ulterior, imperativele de austeritate care au caracterizat gestiunea economică au determinat o tendință de dezangajare a statului.

Teza care proclamă criza legitimității statului și creșterea vulnerabilității sale în fața forțelor globalizării este purtătoare de numeroase ambiguități.

Nu este clar pe deplin dacă pretinsul declin al statului reprezintă o tendință seculară, ireversibilă sau dacă această teză servește mai degrabă ca instrument ideologic în vederea susținerii unor interese.

În paralel cu ideea care susține diminuarea rolului economic al statului (rolling back the state), au fost avansate și opinii care susțin necesitatea refacerii capacității statului de a promova dezvoltarea economică (bringing the state back in). Mai mult, se consideră că numai un stat puternic poate interveni și exercita un rol activ într-o economie de piață (free economy-strong state).

Experiența ultimelor decenii a demonstrat că aranjamentele statului-bunăstării (wellfare-state) nu sunt compatibile cu liberalizarea internațională, iar schimbările necesare au impus prezența puternică și reglatoare a statului (workfare-state).

Se poate constata, așadar, existența unor reacții diverse la adresa virusului statal. Unele atitudini sunt marcate de o evidentă ambivalență (în același timp a se proteja de stat și a fi protejat de stat, privatizarea câștigurilor și socializarea pierderilor ș.a.) și manifestări paradoxale (opoziția față de „big government”, dar ferventa susținere a executivului). Mijloacele de acțiune ale statului constituie obiect al dezbaterilor politice, adesea marcate la accente polemice: dimensiunea optimă a guvernului, repartizarea sarcinilor între sectorul public și sectorul privat, rolul bugetului public în realizarea echilibrului macroeconomic, limitele datoriei publice ș.a.

Cheia deslușirii mutațiilor survenite în guvernarea economiei naționale rezidă în analiza consecințelor globalizării asupra puterii și autonomiei statului, precum și asupra capacității sale reglatoare.

În concepția unor autori, mondializarea contemporană este responsabilă de criza statului-națiune. Scepticii, dimpotrivă, consideră mondializarea un mit care nu afectează în mod real politica și capacitatea statelor, care își conservă aptitudinile și capacitatea reglatoare a raporturilor interne și externe. Se contestă, astfel, unele consecințe ale mondializării, care este de esență exclusiv economică. De fapt, impactul globalizării asupra capacității autorității și suveranității statelor este complex. Este evidentă o anumită retragere a statului, dar nu este tot atât de evidentă implicarea globalizării în acest proces. Ceea ce nu înseamnă că globalizarea nu are implicații asupra statului național (Ravenhill, 2005, p. 237). Relația complexă și uneori paradoxală dintre globalizare, democrație și statul național presupune atât analiza impactului globalizării asupra statelor, cât și a impactului statelor asupra globalizării.

Majoritatea opiniilor clamează criza statului, imposibilitatea de a se mai opune forțelor pieței, precum și diminuarea funcțiilor sale reglatoare.

Concomitent cu marginalizarea guvernării economiei naționale, o parte a prerogativelor sale sunt difuzate la nivel regional și mondial, dar și în sens descendent, la nivel subnațional. Ca urmare a subminării capacității statului de a guverna economia, se extind guvernarea regională și mondială în detrimentul guvernării naționale. Practicile

globalizării au transferat puterea dinspre națiuni spre spațiul global și au afectat considerabil capacitatea statelor de a crea și de a implementa politici macroeconomice. Procesele de denaționalizare, privatizare și alte reforme au condus la pierderea puterii economice a statelor și la transformări profunde în natura și locația autorității.

În condițiile declinului și pierderii progresive a autorității reale a statului, o parte a funcțiilor guvernării este acum îndeplinită prin activități care nu mai sunt inițiate de guvern.

Pierderea de influență a entităților naționale în raporturile lor cu piața și cu societățile multinaționale a condus la apariția statului virtual, caracterizat printr-o slabă capacitate de producție pe propriul teritoriu, în favoarea unei puternice capacități de concepție (Paquin, 2005, p. 60).

Guvernarea actuală, exercitată în condițiile preponderenței factorilor economici, trebuie să țină cont de realitățile începutului de mileniu.

Direcțiile de realizare a reformei guvernării se întrepătrund cu cerințele restructurării economiei mondiale și exigențele regândirii procesului de globalizare. Viitorul incert al economiei globale reclamă instituirea unui nivel minim de guvernare economică internațională, care să cuprindă obiective și standarde comune. A promova o guvernare efectivă a economiei globale necesită eliminarea cât mai rapidă a disjunctiei dintre distribuția internațională a puterii economice și distribuția autorității de elaborare a regulilor, în cadrul instituțiilor internaționale (Gilpin, 2004, p. 262).

Reformarea guvernării economice vizează cu precădere instituțiile, actorii și formele prin care este realizată și trebuie concepută pe baze politice solide și stabile, care să garanteze prosperitatea economică mondială. S-au prefigurat două mari orientări posibile, complementare între ele, pentru edificarea unei guvernări mondiale mai eficiente: realizarea unei organizări mondiale similare cu cea a statelor, a unei forme de consiliu mondial supranațional cu rol de coordonare a diferitelor instituții internaționale. Aceasta presupune o construcție instituțională complexă, pe baza unei viziuni normative și acceptate, întărirea puterii instituțiilor specializate și organizarea relațiilor lor cu societatea civilă (Prager, 2002, p. 351).

Bibliografie

- Cohen, E. (2001). *L'ordre économique mondial*, Fayard
- Gilpin, R. (2004). *Economia mondială în secolul XXI*, Editura Polirom
- Hirst, P., Thompson, G. (2002). *Globalizarea sub semnul întrebării*, Editura Trei
- Lăidi, Z., Lamy, P., „La gouvernance, ou comment donner sens à la mondialisation”, in *Gouvernance mondiale*, Conseil d'analyse économique, La Documentation française, 2002
- Paquin, S. (2005), *Economie politique internationale*, Montdiestien
- Piriou, J. P. (2002). *Lexique de sciences économiques et sociales*, Editions La Découverte
- Prager, J.C. (2002). *La politique économique aujourd'hui*, Ellipses
- Ravenhill, J. (2005). *Global Political Economy*, Oxford University Press
- Rosenau, J., Czempiel, E.O. (1992). *Governance without Government. Order and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press
- Rosenau, J., „Governance in the twenty-first century”, in Wilkinson R., *The Global Governance Reader*, Rontledge, 1995
- Senellart, M. (1998). *Artele guvernării*, Editura Meridiane
- Tirole, J., „La gouvernance des institutions internationales”, in *Gouvernance mondiale*, Conseil d'analyse économique, La Documentation française, 2002
- Weiss, T. (2000). „Governance, Good Governance and Global Governance”, in Wilkinson R., *The Global Governance Reader*, Rontledge

România. Elemente pentru dezvoltarea sa durabilă

Mirela Roxana Chiriță

Economist

Banca Comercială Română

Emilian M. Dobrescu

Profesor universitar doctor

Universitatea „Spiru Haret” București

***Abstract.** Our country has political stability, very good relations with all neighbour countries, a legislative system made upon European standards which requires greater stability and rigour.*

Stimulating regional activities, promoting inter-regional cooperation are placed in the larger context of process of Romania's integration into EU and to prepare the institutional structures and necessary capacities in order to implement the structural politics of EU after integration.

Key words: integration; development; market economy; policy; investment, reform.

România este situată la intersecția coridoarelor economice euro-asiatice, care fac legătura între nordul și sudul, estul și vestul celor două entități continentale; are o poziție ideală pentru circulația mărfurilor între Marea Caspică, Marea Neagră și Europa vestică. Țara noastră posedă stabilitate politică, bune și foarte bune relații cu toate țările vecine, un sistem legislativ „croit” după standarde europene care necesită, însă, o mai mare stabilitate și rigoare. Cei 21,6 milioane de consumatori, cât reprezintă populația României, constituie o piață potențială de mărime medie pentru orice producător de bunuri economice. Populația, în marea sa majoritate, are un nivel deosebit de educație și cele mai multe persoane vorbesc, de regulă, o limbă străină de circulație internațională.

Infrastructura industrială și de transport este dezvoltată și au fost declarate numeroase zone economice libere, în special în marile orașe sau pe cursul Dunării. România este traversată de trei coridoare europene de transport: coridorul 4 auto și feroviar (Berlin-Praga-Budapesta-Arad-București-Istanbul/Salonic); coridorul 7 fluvial (Marea Neagră-Dunăre-Main-Rhin-Marea Nordului) și coridorul 9 auto și feroviar (Helsinki-Moscova/Kiev-Odessa-Constanța/București-Alexandropolis). Pot fi luate în considerare și

facilitățile oferite de cel mai mare port la Marea Neagră – Constanța, cu perspectiva de a deveni al doilea port al Europei, după Rotterdam, de care este legat prin culoarul fluvial european 7. România posedă rețele de telecomunicații mobile prin sistemele GSM și NMT.

Analiza rezultatelor reformei întreprinse după 1990 relevă un dublu eșec. Pe de o parte, la nivel macroeconomic nu au fost create condițiile necesare creșterii eficacității și eficienței alocării resurselor. Drept urmare, două treimi din firmele românești au înregistrat în ultimii ani pierderi, și nu profituri. Pe de altă parte, efectele politicilor fiscale și monetare inițiate de autorități s-au dovedit a fi negative. Recesiunea și inflația reprezintă problemele-cheie cu care s-a confruntat în ultimii 13 ani economia României.

Politicele economice aplicate

Economia moștenită de la regimul totalitarist era caracterizată, la sfârșitul anului 1989, de existența proprietății socialiste (de stat sau cooperatistă), centralizarea excesivă, planificarea rigidă și eficiența economică scăzută. Industrializarea forțată, excesivă, bazată pe utilaje și procese tehnologice cu un consum

mare de energie, reducerea drastică a importurilor și promovarea forțată a exporturilor, fără a avea în atenție criteriile de eficiență, pentru a plăti cât mai repede datoria externă acumulată (între 1975 și 1989, România a plătit peste 21 miliarde de dolari SUA), toate acestea au dus la adâncirea crizei în toate ramurile economiei, ceea ce a avut drept consecință directă scăderea calității vieții populației.

Etapele parcurse în cei 15 ani de tranziție, de la planul centralizat la economia de piață au cuprins: liberalizarea prețurilor, dezvoltarea sectorului privat în paralel cu restructurarea și privatizarea întreprinderilor de stat. Politica „întâi privatizare, apoi restructurare” s-a dovedit nepotrivită, puțini investitori preferând întreprinderi falimentare, grevate în datorii. S-a încercat cu bune rezultate redresarea cererii interne, concomitent cu consolidarea stabilității macroeconomice, controlul inflației și al deficitului bugetar, prin aplicarea unor politici fiscale și monetare restrictive. „Macrostabilizarea” a fost principiul defectuos, aplicat timp de aproape un deceniu, prin care s-a încercat să se influențeze politica economică generală.

Din păcate, guvernele care au condus România în deceniul 1990-1999 nu au avut în centrul atenției refacerea economică a țării, prin impulsul dat de evoluțiile pozitive din agricultură și industrie, ci au încercat să dirijeze evoluția economică prin măsuri monetare și fiscale, fără a stăpâni baza reală a transformărilor produse. Politicile economice ar fi trebuit să cuprindă, așa cum se obișnuiește în toate statele membre UE sau în statele centrale și est-europene, o suită de măsuri pentru revigorarea industriei și agriculturii autohtone. Fundamentul pe care ar fi trebuit să se sprijine aceste politici, adică economia țării, a fost intenționat pierdut din vedere. Pentru prima oară în istoria statului modern român, în perioada citată, nu au fost administrate politici de creare a avuției naționale, ci politici de vindere, de împărțire, de partajare a acesteia prin politici „macroeconomice”, care au urmărit orice alte scopuri decât stimularea economiei propriu-zise. Rezultatele obținute au fost pe măsura politicilor „macroeconomice” aplicate. Când politicienii români vor înțelege rolul primordial al respectării proprietății private și al economiei în mecanismul existențial individual, de grup și național, atunci vom rezolva problemele tranziției și vom începe cu adevărat dezvoltarea durabilă a societății românești.

„Setul minimal de priorități” urmărite în 10 din cei 15 ani ai tranziției către economia de piață nu a avut nicio legătură cu politicile bazate pe stimularea economiei reale. A avut în schimb o strânsă legătură cu „macrostabilizarea” economică, bazată pe mecanisme financiar-bancare, care au gătit economia reală și înclinația spre investiții a întreprinzătorilor. În felul acesta, mai mulți ani la rând, în pofida tuturor promisiunilor făcute și a angajamentelor

luate, indicatorii economici au înregistrat căderi semnificative, care situează România în rândul ultimelor state europene, din punctul de vedere al evoluțiilor economice, mai ales din industrie și agricultură, sectoarele forte ale economiei oricărei țări.

În mai multe rapoarte internaționale și europene asupra situației din România date publicității în ultimii ani se arată că, deși standardul de viață al românilor continuă să rămână scăzut, s-au făcut progrese în implementarea reformelor structurale. Între altele se menționează însă că, în ciuda unor privatizări importante, ritmul de privatizare a fost lent, iar nivelul investițiilor străine pe cap de locuitor este foarte mic; „macrostabilizarea” și creșterea economică din ultimii 5 ani vor induce pe termen mediu scăderea inflației, reducerea corupției și reforma în sectorul de stat, precum și o mai bună colectare a impozitelor.

Evoluția cadrului legislativ privind investițiile străine

- Legea nr. 35 din 1991 privind regimul investițiilor străine;
- Legea nr. 57 din 10 iunie 1993 privind modificarea și completarea Legii nr. 35 din 1991;
- Legea nr. 7 din 22 iulie 1997 privind acordarea de facilități suplimentare față de Legea nr. 35 din 1991, pentru atragerea unor investitori străini în industrie;
- Ordonanța Guvernului nr. 70 din 31 august 1994 privind impozitul pe profit;
- Ordonanța de Urgență a Guvernului României nr. 31 din 16 iulie 1997 privind regimul investițiilor străine în România, care anulează prevederile Legii nr. 35 din 1991 și ale Legii nr. 71 din 1994;
- Ordonanța de Urgență a Guvernului României nr. 92 din 30 decembrie 1997 privind stimularea investițiilor directe;
- Ordonanța de Urgență a Guvernului României nr. 67 din 19 mai 1999 privind unele măsuri pentru dezvoltarea activității economice;
- *Legea nr. 332 din 29 iunie 2001 privind promovarea investițiilor directe cu impact semnificativ în economie*, adoptată prin asumarea răspunderii guvernamentale. Datorită simplității de formulare a prevederilor acestei legi și pentru a evita interpretările birocratice în exces, Legea investițiilor directe nu are norme metodologice de aplicare.

Potrivit art.113 din Constituție, guvernul își poate angaja răspunderea în fața parlamentului asupra unui program, a unei declarații de politică generală sau a unui proiect de lege. Guvernul este demis dacă o moțiune de cenzură, depusă în termen de 3 zile de la prezentarea programului, a declarației de politică generală sau a proiectului de lege, a fost votată. Dacă guvernul nu a fost demis, proiectul de lege prezentat se consideră adoptat, iar programul sau

declarația de politică generală devine obligatorie pentru guvern.

Prin Legea privind promovarea investițiilor directe se urmărește stimularea investitorilor români și atragerea celor străini. În conformitate cu prevederile internaționale, legea prevede asigurarea tratamentului național pentru investitori, respectiv asigurarea unei depline egalități între investitorii români și cei străini. Investițiile străine sunt stimulate prin acordarea mai multor tipuri de facilități, în funcție de domeniul de activitate în care se face investiția, mărimea acesteia, numărul de locuri de muncă înființate. Sunt scutite de la plata taxelor vamale și a TVA materiile prime, materialele consumabile, piesele de schimb și componentele importate, necesare și folosite efectiv în producția proprie, pe o perioadă de 2 ani, calculată de la data punerii în funcțiune a obiectivului. În cazul achiziționării acestor bunuri din România, ele sunt scutite de la plata TVA.

Investițiile realizate în România sunt scutite de la plata impozitului pe profit astfel:

- cele efectuate în agricultură și industria alimentară, infrastructura de transport, tehnologia informației și comunicațiilor, cercetare, sănătate, învățământ și turism, pe o perioadă de 4 ani de la data punerii în funcțiune a obiectivului;
- cele efectuate în domeniul industriei, cu excepția domeniilor industriale enunțate mai sus, pe o perioadă de 3 ani de la data punerii în funcțiune a obiectivului;
- cele efectuate în comerț și orice alte servicii, cu excepția sectorului bancar și de asigurări, pe o perioadă de 2 ani.

După expirarea acestor perioade de timp, investitorii beneficiază anual de reducerea impozitului pe profit în următoarele condiții:

- cu 50% impozitul aferent profitului reinvestit, pentru achiziționarea de mașini, utilaje și echipamente noi;
- reducerea cu 25% a impozitului pe profit, dacă se utilizează peste 15% din cheltuieli pentru activitatea de cercetare științifică și de dezvoltare a tehnologiei noi în România și pentru procesul de formare profesională, precum și dacă se creează cel puțin 30 de noi locuri de muncă prin dezvoltarea investiției existente sau printr-o nouă investiție.

Investițiile directe, a căror valoare depășește 1 milion de dolari SUA sau echivalentul în lei sau alte valute convertibile la data prezentării proiectului de investiție, realizate în termen de maximum 30 de luni de la data eliberării certificatului de investiție, beneficiază de o serie de facilități. Astfel, utilajele tehnologice, instalațiile, echipamentele, aparatele de măsură și control, produsele de software, achiziționate din import, exclusiv noi, necesare

investiției, vor fi exceptate de la plata taxelor vamale. Bunurile achiziționate din import sau din România, exclusiv noi, necesare realizării investiției și care urmează a fi stabilite în perioada următoare, beneficiază pe perioada de realizare a investiției, până la punerea în funcțiune a acesteia, de amânarea plății TVA potrivit reglementărilor în vigoare, respectiv până la data de 25 a lunii următoare datei de punere în funcțiune a investiției. Aceste investiții sunt scutite de impozitul pe profit pe o perioadă de 5 ani și beneficiază, de asemenea, de deducerea unei cote de 20% din valoare, calculată în luna în care se realizează investiția, numai din punct de vedere fiscal, prin înscrierea acesteia la sumele deductibile prevăzute în declarația de impunere.

Investițiile realizate în condițiile acestei legi beneficiază de utilizarea amortizării accelerate, definite conform Legii nr.15 din 1994, iar investițiile noi, a căror valoare depășește 10 milioane de dolari SUA, alte valute convertibile sau echivalentul în lei, conform proiectului de investiție și planului de afaceri vor fi prezentate Departamentului pentru Relațiile cu Investitorii Străini, din cadrul guvernului, în vederea obținerii de facilități suplimentare ce pot fi negociate și supuse de guvern spre aprobare parlamentului sub formă de lege.

În cazul în care se constată că prevederile legii nu au fost respectate și investitorul a furnizat anumite informații neconforme cu realitatea, se inițiază procedurile de retragere a facilităților acordate și se sesizează organele fiscale pentru a fi stabilit cuantumul sumelor ce urmează a fi plătite, reprezentând contravaloarea facilităților de care a beneficiat investitorul, precum și penalitățile aferente întârzierii plății taxelor și impozitelor care ar fi trebuit achitate în absența acestor facilități.

În condițiile în care investițiile se lichidează voluntar într-o perioadă de timp mai mică decât dublul celei pentru care investitorul beneficiază de facilități, acesta va fi obligat să plătească impozitele stabilite pe întreaga durată de funcționare a investiției, precum și penalitățile aferente întârzierii plății taxelor și impozitelor care ar fi trebuit achitate în absența acestor facilități. Penalitățile vor fi calculate pentru perioada scursă între momentul în care taxele și impozitele ar fi trebuit plătite și momentul constatării nerespectării prevederilor acestei legi.

Investițiile realizate în România nu pot fi expropriate, cu excepția cazurilor de interes public și cu plata unei despăgubiri prealabile. Investitorii străini au dreptul de a transfera integral în străinătate profiturile anuale ce li se cuvin, în condițiile regimului valutar din România, după plata impozitelor, taxelor și a altor obligații. De asemenea, investitorii străini mai pot transfera în străinătate, în valuta investiției, sumele obținute în urma vânzării acțiunilor, părților sociale sau a obligațiunilor, precum și pe cele rezultate din lichidarea investițiilor, în condițiile regimului valutar din România.

Cauze ale numărului mic de investitori străini

- legislația greoaie, aflată într-o permanentă schimbare (într-un singur an, în intervalul 1997-1998, au fost emise trei ordonanțe guvernamentale privind investițiile străine);
- lipsa unor facilități majore acordate investitorilor străini;
- lipsa de transparență la organizarea licitațiilor publice;
- corupția existentă în administrația publică.

Reconstrucția regională

Dezvoltarea regională reprezintă un concept nou ce urmărește impulsivitatea și diversificarea activităților economice, stimularea investițiilor în sectorul privat, contribuția la reducerea șomajului, îmbunătățirea calității vieții. Pentru a putea fi aplicată politica de dezvoltare regională s-au înființat opt regiuni de dezvoltare, care cuprind tot teritoriul României. Fiecare regiune de dezvoltare cuprinde mai multe județe. Regiunile de dezvoltare nu sunt unități administrativ-teritoriale, nu au personalitate juridică, fiind rezultatul unui acord liber între consiliile județene și cele locale.

Politica de dezvoltare regională reprezintă un ansamblu de măsuri planificate și promovate de autoritățile administrației publice locale și centrale, în parteneriat cu diverși actori (privati, publici, voluntari), în scopul asigurării unei creșteri economice dinamice și durabile, prin valorificarea eficientă a potențialului regional și local, în scopul îmbunătățirii condițiilor de viață. Principalele domenii care pot fi vizate de politicile regionale sunt: dezvoltarea întreprinderilor, piața forței de muncă, atragerea investițiilor, transferul de tehnologie, dezvoltarea sectorului IMM, îmbunătățirea infrastructurii, calitatea mediului înconjurător, dezvoltarea rurală, sănătatea, educația, învățământul, cultura.

Dezvoltarea rurală ocupă un loc distinct în cadrul politicilor regionale și se referă la următoarele aspecte: înlăturarea/diminuarea sărăciei în zonele rurale; echilibrarea oportunităților economice și a condițiilor sociale dintre mediul urban și cel rural; stimularea inițiativelor locale; păstrarea patrimoniului spiritual și cultural.

Cadrul de implementare și de evaluare a politicii de dezvoltare regională îl reprezintă regiunea de dezvoltare, constituită ca o asocieră benevolă de județe vecine. Obiectivele de bază ale politicii de dezvoltare regională sunt următoarele:

- diminuarea dezechilibrelor regionale existente, cu accent pe stimularea dezvoltării echilibrate și pe revitalizarea zonelor defavorizate (cu dezvoltare întârziată); preîntâmpinarea producerii de noi dezechilibre;
- îndeplinirea criteriilor de integrare în structurile Uniunii Europene și de acces la instrumentele financiare

de asistență pentru țările membre (fonduri structurale și de coeziune);

- corelarea cu politicile sectoriale guvernamentale de dezvoltare; stimularea cooperării interregionale, interne și internaționale, care contribuie la dezvoltarea economică și care este în conformitate cu prevederile legale și cu acordurile internaționale încheiate de România.

Principiile care stau la baza elaborării și aplicării politicilor de dezvoltare regională sunt:

- descentralizarea procesului de luare a deciziilor, de la nivelul central/guvernamental spre cel al comunităților regionale;
- parteneriatul între toți actorii implicați în domeniul dezvoltării regionale;
- planificarea – proces de utilizare a resurselor (prin programe și proiecte) în vederea atingerii unor obiective stabilite;
- cofinanțarea – contribuția financiară a diverșilor actori implicați în realizarea programelor și proiectelor de dezvoltare regională.

România a cunoscut disparități regionale de-a lungul întregii ei evoluții statale. În timp ce activitatea industrială era concentrată în anumite regiuni ale țării, preponderent acolo unde se aflau și resursele minerale și energetice accesibile, alte regiuni se caracterizau prin dominanța activităților agricole și de servicii. După cel de-al doilea război mondial, conducerea comunistă a urmărit în procesul de implementare a politicii de industrializare a țării o serie de principii majore, privind amplasarea noilor obiective industriale, precum: situarea acestora în apropierea surselor de materii prime sau a principalelor aglomerații urbane; utilizarea la maximum a resurselor de muncă disponibile, mai ales în zonele subdezvoltate; valorificarea prin industrializare și prelucrare a materiilor prime locale; sprijinirea creșterii și dezvoltării de noi platforme industriale în arii urbane. Astfel, în județele cele mai sărace ale țării, precum Bistrița-Năsăud, Buzău, Ialomița, Mehedinți, Olt, Sălaj, Vaslui, au fost dezvoltate ramuri ale industriei grele și ușoare: construcții de mașini, chimie, metalurgie, textile și confecții-textile etc. Între 1970 și 1989, ritmul de creștere a producției industriale din aceste noi ramuri a fost impresionant. În anul 1975, conducerea politică a țării a definit, în termeni foarte preciși, obiectivele politicii de dezvoltare teritorială în cadrul procesului de industrializare. Acestea se exprimau prin stabilirea pragului minim de 10 miliarde de lei producție industrială anuală, ca obiectiv și sarcină la nivelul fiecărui județ. În 1980, acest prag a fost modificat, fiind corelat cu mărimea fiecărui județ. Urmarea procesului de industrializare a fost crearea unei baze de producție industrială în fiecare județ. Motivația și obiectivul acestei dezvoltări au fost de a utiliza integral potențialul resurselor de muncă și de a diminua disparitățile interjudețene. Acest mod de redistribuire a resurselor naționale globale a condus

în cele din urmă la o încetinire a ritmului de dezvoltare economică pe ansamblul țării.

După introducerea sistemului economiei de piață, resursele tind să se orienteze către acele regiuni unde maximizarea utilizării lor este posibilă. Ca urmare, regiunile cele mai sărace, care au cunoscut o dezvoltare industrială artificială, suportă în prezent un impact sever al procesului de tranziție și al ajustării structurale în vederea trecerii la sistemul economiei de piață. O hartă ad-hoc a disparităților regionale din România a permis localizarea spațială a sărăciei și subdezvoltării în două arii principale ale țării: nord-estul, care include practic, în totalitate, regiunea istorică a Moldovei, și sudul, respectiv cea mai extinsă zonă agricolă a țării – Câmpia Română. Spre deosebire de aceste două arii, vestul și centrul țării se conturează drept zonele mai bogate și mai puternic dezvoltate, din punct de vedere al veniturilor din gospodăriile populației, precum și al echipării și dotării tehnico-sociale și a potențialului economic. Analizele economice relevă o serie de aspecte de detaliu, simptomatice pentru tipologia problemelor specifice diferitelor arii:

1. Județele cu cel mai scăzut nivel de trai sunt localizate în cele două principale zone ale sărăciei: prima, cu o situație deosebit de critică, este situată în estul Moldovei și cuprinde județele Vaslui și Botoșani, iar a doua în zona de câmpie din sudul țării și cuprinde județele Teleorman, Giurgiu, Călărași și Ialomița. Despre județele Botoșani și Vaslui se poate spune că se caracterizează printr-o stare generalizată de sărăcie, având resurse materiale foarte reduse și niveluri înalte ale mortalității infantile, ale migrației și șomajului. Județele din sudul țării și, mai ales, Călărași, Giurgiu și Teleorman sunt exemple tipice de sărăcie culturală, după cum susțin sociologii, caracterizate printr-un nivel educațional scăzut și printr-o rată înaltă a mortalității infantile datorată precarității condițiilor sanitare.

2. Subdezvoltarea infrastructurii și sărăcia din gospodăriile populației sunt puse în evidență de unele cazuri tipice, precum cel al județului Gorj, caracterizat prin nivelul scăzut de dezvoltare a infrastructurii (tehnice și sociale). Urmează situația din județele Hunedoara și Constanța, unde nivelul scăzut al calității vieții din gospodăriile populației contrastează cu nivelul ridicat al activităților economice, exprimat ca atare de indicatorii specifici.

Studiul disparităților regionale și al evoluției acestora trebuie să fie însoțit și de analize privind schimbările petrecute în structura ocupațională a populației și în sectorul antreprenorial. Aceste analize adaugă noi aspecte și semnificații în vederea unei mai bune înțelegeri a disparităților regionale. Principala corelație între fenomenele de natură economică și aspectele vieții sociale, la nivel regional, o reprezintă declinul numărului locurilor de muncă din industrie. Scăderea numărului de salariați

din industrie a fost de peste 50% din totalul scăderilor înregistrate pe ansamblul economiei.

Peste 45% din numărul total al firmelor înregistrate în România se concentrează în cele mai dezvoltate 8 județe, cu un total de 30% din populația țării. Valori mai ridicate ale șomajului se înregistrează în județele cu un nivel mai scăzut de dezvoltare și cu o rată ridicată a declinului numărului de salariați din industrie (Bistrița-Năsăud, Botoșani, Tulcea, Vaslui etc). Sub aspectul distribuției spațiale poate fi observată, de asemenea, o grupare a disparităților globale, cu diferențe majore între estul și sudul țării și zonele centrale și de vest. Cele mai multe dintre județele slab și foarte slab dezvoltate se află în Moldova și Muntenia, în timp ce majoritatea celor cu nivel ridicat și foarte ridicat de dezvoltare se află în Transilvania și Banat. Regiunile istorice ale Olteniei și Maramureșului se caracterizează printr-un nivel mediu de dezvoltare. Una dintre ariile cele mai puțin dezvoltate se află în jurul Capitalei, excepție făcând doar zona puternic industrializată și urbanizată a județului Prahova.

Disparitățile regionale ating valori remarcabile pentru anumiți indicatori, evidențiind decalajele din domeniile economic, social, al echipării tehnice sau în ceea ce privește calitatea vieții, în general. Schimbările cele mai dinamice au fost evidențiate în rândul indicatorilor care ilustrează categoriile infrastructură și sociodemografie. Schimbări pozitive au fost observate la indicatorii creșterea numărului de autoturisme proprietate personală și numărul abonamentelor telefonice.

Cele mai relevante scăderi ale nivelurilor de dezvoltare au fost înregistrate în județele Mehedinți, Caraș-Severin și Hunedoara, în timp ce județele Brăila, Dâmbovița și Ialomița au cunoscut unele creșteri. Maximum de stabilitate s-a înregistrat atât în cazul județelor bine dezvoltate (Sibiu, Brașov, Cluj și Timiș), cât și în cazul celor mai slab dezvoltate (Giurgiu, Botoșani, Vaslui, Călărași, Teleorman). Dinamicile regionale în România s-au caracterizat printr-o creștere a disparităților economice în condițiile unui declin general al economiei naționale. Schimbările regionale au evoluat după modele diferite în cazul resurselor gospodărești, a infrastructurii sau a structurilor economice. Producția întreprinderilor industriale a suferit cel mai acut declin, dovedind că aceste structuri au fost cel mai puțin capabile de a se adapta la schimbările specifice economiei de piață. Viteza cu care se desfășoară reforma economică este cea care influențează, în ultimă instanță, creșterea, mai lentă sau mai rapidă, a disparităților regionale.

Începând cu anul 2001, România trebuie să primească, timp de șase ani, peste 100 milioane de euro anual din partea UE, pentru programe de dezvoltare regională. Potrivit estimărilor Comisiei Europene, prin intermediul viitoarelor programe de dezvoltare regională s-ar putea crea în țara noastră circa 50.000 noi locuri de muncă, în special în sectorul privat, susținut cu precădere în dezvoltarea sa de

către UE. Contribuția guvernului român la derularea viitoarelor programe, în parteneriat cu Uniunea Europeană, va fi de 25% din totalul fondurilor europene alocate. Din cele 449 de proiecte aprobate pentru finanțare în ultimii 5 ani, 261 sunt pentru dezvoltarea inițiativei locale (cu fonduri de peste 12 milioane euro), 107 proiecte se adresează pregătirii resurselor umane (3,4 milioane euro), iar 81 sunt în turism (3,6 milioane euro). 74% din aceste proiecte se vor derula în mediul urban, semnificativ fiind însă faptul că 118 proiecte se adresează comunităților rurale și însumează un buget de 5,4 milioane euro pentru circa 2.700 noi locuri de muncă.

Agencia Națională Pentru Dezvoltare Regională (ANDR) urmărește și controlează societățile comerciale după privatizare, monitorizează derularea contractelor de vânzare-cumpărare și îndeplinirea clauzelor speciale prevăzute în cazul privatizării pe piața de capital. ANDR urmărește și modul de îndeplinire a obligațiilor asumate de cumpărător, modul de realizare a angajamentelor asumate de administratorii societăților comerciale prin programele de restructurare, respectarea prevederilor legale privind introducerea în capitalul social al societăților comerciale a valorii terenului pentru care s-a emis titlu de proprietate după privatizare și efectuează controale și verificări periodice sau la sesizarea persoanelor fizice sau juridice. ANDR trebuie să acționeze în judecată, atunci când acest lucru se impune, cumpărătorii care nu își execută obligațiile contractuale. În cazul societăților în care cumpărătorul nu a respectat obligațiile contractuale, se poate înființa un comitet de supraveghere care va analiza cauzele neîndeplinirii obligațiilor. În situația în care cumpărătorul nu poate plăti ratele scadente sau nu poate realiza obligațiile investiționale prevăzute, valoarea penalităților aferente acestora poate fi transformată în acțiuni cu valoare egală cu cea achitată de cumpărător, în favoarea statului, diminuându-se în mod corespunzător pachetul de acțiuni al cumpărătorului. ANDR gestionează zonele defavorizate și are în componență 8 agenții de dezvoltare regională (ADR): ADR 1 Nord-Est, cu sediul la Piatra Neamț; ADR 2 Sud-Est (sediul la Brăila); ADR 3 Sud-Muntenia (sediul la Călărași); ADR 4 Sud-Vest Oltenia (sediul la Craiova); ADR 5 Vest-România (cu sediul la Timișoara); ADR 6 Nord-Vest (cu sediul la Cluj-Napoca), ADR 7 Centru (cu sediul la Alba Iulia) și ADR 8 (cu sediul la București).

Pe de altă parte, cu sprijinul financiar al Băncii Mondiale, Guvernului Marii Britanii și sprijinul Uniunii Europene, Agenția Națională pentru Dezvoltarea și Implementarea Programelor de Reconstrucție a Zonelor Miniere a urmărit înființarea unor centre de promovare și facilitare a investițiilor în zonele miniere, centre de plasament, centre comunitare de profil și cantine pentru săraci. Scopul principal al acestei agenții guvernamentale este cel de absorbție a forței de muncă disponibilizate și de refacere a zonelor miniere și defavorizate.

Zona defavorizată reprezintă o arie geografică strict delimitată teritorial, care îndeplinește cel puțin una din următoarele condiții: a) are structuri productive monoindustriale, care, în activitatea zonei, mobilizează mai mult de 50% din populația salariată; b) este o zonă minieră unde personalul a fost disponibilizat, în proporție de peste 25%, prin concedieri colective; c) este o zonă în care s-au efectuat concedieri colective în urma lichidării, restructurării sau privatizării unor agenți economici, care au afectat mai mult de 25% din numărul angajaților cu domiciliul în zona respectivă; d) rata șomajului depășește cu 30% media existentă la nivel național; e) este o zonă izolată, lipsită de mijloace de comunicații, iar infrastructura sa este slab dezvoltată. O zonă defavorizată poate aparține uneia sau mai multor unități administrativ-teritoriale. La 25 martie 1999 a fost emisă Hotărârea de Guvern nr. 191 privind declararea următoarelor zone miniere ca zone defavorizate:

1. Albeni, jud. Gorj
2. Schela, jud. Gorj
3. Motru-Rovinari, jud. Gorj
4. Ștei-Nucet, jud. Bihor
5. Borod-Șuncuiuș-Dobrești – Vadu Crișului, jud. Bihor
6. Popești-Derna-Aleșd, jud. Bihor
7. Bocșa, jud. Caraș-Severin
8. Moldova Nouă-Anina, jud. Caraș-Severin
9. Rusca Montană, jud. Caraș-Severin
10. Ip, jud. Sălaj
11. Hida-Surduc-Jibou-Bălan, jud. Alba
12. Sărmășag-Chiojd-Bobota, jud. Sălaj
13. Baia Mare, jud. Maramureș
14. Borșa-Vișeu, jud. Maramureș
15. Filipești, jud. Prahova
16. Ceptura, jud. Prahova
17. Comănești, jud. Bacău
18. Bucovina, jud. Suceava
19. Altân Tepe, jud. Tulcea
20. Baraolt, jud. Covasna

La începutul lunii octombrie 1999 a fost declarată ca zonă defavorizată, pe o perioadă de 10 ani, și zona minieră Apuseni, jud. Sălaj. Aria geografică a zonei miniere Apuseni ca zonă defavorizată cuprinde localitățile Zlatna, Almașu Mare, Abrud, Ciuruleasa, Bucium Sohodol, Mogoș, Roșia Montana, Baia de Arieș, Bistra, Lupșa și Sălciua. Numărul zonelor defavorizate declarate de guvern este 29, reprezentând 6% din suprafața totală a țării.

În toate zonele defavorizate, investitorii și-au orientat activitatea îndeosebi spre ramurile industriale. Tendința generală a fost de orientare a investițiilor către activități productive, care pot asimila o parte mai mare a populației disponibilizate din zonă. Zonele defavorizate fiind în special zone miniere, dependente de o singură activitate, în

care șomajul are o proporție însemnată, impun dezvoltarea activităților productive, precum și a activităților de formare și reconversie profesională a șomerilor.

Principalele obiective ale Programului de dezvoltare rurală sunt întărirea capacității instituționale locale pentru dezvoltare rurală și promovarea accesului la serviciile de infrastructură rurală. Costul total este estimat la 120 milioane de dolari SUA, din care Banca Mondială va participa cu un împrumut în valoare de 100 milioane de dolari SUA, iar județele selecționate vor contribui cu 10% din valoarea investiției. Perioada de implementare a proiectului este estimată la 4 ani. În primii doi ani se va urmări construirea unei capacități inițiale pentru dezvoltarea rurală și se vor disponibiliza fonduri pentru infrastructura din cinci județe, selectate din cadrul celor opt regiuni existente, pe baza criteriului celui mai mic venit pe locuitor și pe baza altor indicatori sociali.

Începând din 2001, fondurile PHARE – componenta coeziune economică și socială – și fondurile de cofinanțare corespunzătoare de la bugetul statului se distribuie pe 11 zone de restructurare industrială, cu potențial de creștere economică. Aceste zone acoperă o treime din populația României. Din localitățile aparținând celor 11 zone se selectează cu prioritate, conform procedurilor PHARE, proiecte de investiții din sectorul public și privat, care se înscriu în prioritățile naționale de dezvoltare regională cuprinse în Planul Național de Dezvoltare și aprobate de Comisia Europeană: dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii, a infrastructurilor locale și regionale, dezvoltarea serviciilor sociale și a turismului. Criteriile recomandate de Comisia Europeană care s-au aflat la baza identificării zonelor sunt: existența unor areale – concentrate geografic – cu întreprinderi aflate în dificultate din diferite motive (închidere, restructurare, privatizare), având șomaj ridicat și grave probleme sociale, probleme de poluare a mediului, dar care au și potențial de creștere economică. Direcționarea fondurilor Phare spre zonele defavorizate stabilite ar trebui să susțină și să completeze programul general de dezvoltare a României.

Prin Legea nr. 129 din 1998 a fost creat Fondul Român de Dezvoltare Socială, destinat finanțării proiectelor locale în combaterea sărăciei la nivelul comunităților. Beneficiarii sunt grupuri de comunități rurale sărace, grupuri dezavantajate și grupuri productive provenind din comunități sărace. Pentru a beneficia de prevederile acestei legi, comunitățile rurale sărace și grupurile productive provenite din comunități sărace trebuie să dobândească personalitate juridică, pe baza actului de constituire, încheiat de cel puțin 10 membri ai comunității și înregistrat la primăria comunei în raza căreia se află satul sau așezarea umană izolată. Fondul are ca scop contribuția la reducerea sărăciei prin finanțarea de proiecte pentru comunități sărace beneficiare și pentru grupurile dezavantajate, creșterea capacității manageriale

locale, susținerea descentralizării administrative și creșterea capacității de organizare la nivel local.

Fondul Român de Dezvoltare Socială este constituit cu susținerea financiară a organizațiilor financiare internaționale și a altor donatori din țară și străinătate. Valoarea maximă a unei finanțări acordate este de 75.000 de dolari SUA pe proiect; comunitatea beneficiară are obligația de a contribui cu minimum 10% din valoarea proiectului. Ca proiecte posibile pentru finanțare din Fondul Român de Dezvoltare Socială enumerăm proiectele legate de mica infrastructură: drumuri, podețe, aprovizionarea cu apă și canalizare în zonele rurale; servicii sociale comunitare: asistență pentru copiii abandonati, îngrijire la domiciliu pentru cei vârstnici și servicii pentru persoane fără adăpost; organizarea unor cursuri de calificare sau asistență tehnică pentru crearea de locuri de muncă în satele sărace.

Inițiat în cadrul PHARE, de către Uniunea Europeană și Guvernul României, Programul pentru politica de dezvoltare regională a demarat în luna februarie 1996. Împărțirea României în zone sau regiuni de dezvoltare a suscitât multe opinii, generate de caracterul de noutate al proiectului și soluțiile, parțial finalizate, de aplicare a principiilor regionalismului în țara noastră.

În ciuda preocupărilor teoretice, concretizate și în organizarea unor seminarii pe aceste teme, încă din 1997, predomină disparitățile regionale, administrarea și managementul deficitar al politicilor regionale, precum și încercările de adecvare la realitatea autohtonă a instrumentelor politicii regionale din Uniunea Europeană. În domeniul dezvoltării regionale, am fost pregătiți din toamna anului 1999 să începem negocierile pentru aderarea la UE. Un comunicat al Comisiei Europene din iunie 1999 aprecia că România face parte din „avangarda” statelor candidate în schema de organizare a politicii de dezvoltare regională. Ariile identificate ca fiind zone slab dezvoltate se confruntă, în prezent, ca urmare a trecerii la economia de piață, cu mari probleme de ordin economic și social, dovedind imposibilitatea de a se redresa singure și de a se adapta la noile condiții impuse de mecanismele pieței libere. Cunoscând faptul că tranziția la economia de piață adâncește disparitățile existente între zonele dezvoltate și zonele slab dezvoltate, datorită faptului că resursele tind să se orienteze spre acele zone unde maximizarea utilizării lor este posibilă, se impune intervenția directă și susținută a administrației publice, prin programe specifice de natură economică și socială. Pe măsură ce reforma avansează pe plan național și local, se impune elaborarea unor programe de redresare economică și de protecție socială pentru zonele defavorizate.

Obiectivul major pentru dezvoltarea zonelor defavorizate îl constituie restructurarea economică, elaborarea și implementarea alternativelor de dezvoltare. Apreciem că cele mai importante obiective ale dezvoltării

regionale în țara noastră sunt reducerea disparităților regionale între diferite regiuni ale României și integrarea activităților din sectorul public, pentru a realiza un nivel superior de dezvoltare a regiunilor. S-au conturat și câteva obiective de ordin calitativ, care reliefează sensul diversificat al dezvoltării economico-sociale județene, și anume: ridicarea standardului de viață; crearea de noi locuri de muncă; protecția și regenerarea calității mediului; oferirea de bunuri competitive pe plan internațional; regenerarea ambientului. Legat de aceasta, se pot contura următoarele obiective operaționale: reabilitarea infrastructurii fizice a zonelor defavorizate; identificarea potențialelor locale și promovarea avantajelor comparative; atragerea de investiții în zonă; promovarea programelor sociale specifice zonelor defavorizate. Domeniile țintă, considerate ca direcții principale de dezvoltare în vederea realizării obiectivului general și a obiectivelor calitative, sunt: industria, sectorul întreprinderilor mici și mijlocii, spațiul rural, turismul și serviciile.

Pentru realizarea acestor obiective, este necesară implicarea tuturor actorilor cu responsabilități în dezvoltarea locală, cu sprijinul implicit din partea autorităților și participarea directă și consistentă a sectorului privat. Fără realizarea unui larg parteneriat, în care să fie implicată și întreaga comunitate locală, problemele zonelor defavorizate nu vor fi rezolvate corect și durabil. Prin realizarea obiectivelor propuse, pe termen mediu și lung, se va ajunge la ridicarea standardului de viață în zonele identificate în prezent ca defavorizate și se va putea preîntâmpina producerea de noi dezechilibre. Procesul de reabilitare a zonelor defavorizate se poate conduce pe trei direcții prioritare: recalificarea și reîncadrarea în muncă a persoanelor disponibilizate ca urmare a restructurării industriale, atragerea de mari firme în zonă și înființarea de incubatoare și prestări de servicii pentru întreprinzători, cât și a unui centru tehnologic.

Obiectivele pentru dezvoltarea industriei sunt: restructurarea industriei grele; dezvoltarea și specializarea ramurilor existente; stimularea înființării de noi ramuri industriale. Prin atingerea acestor obiective, produsele industriei trebuie să răspundă rigorilor pieței, cerințelor consumatorilor și utilizatorilor, sub aspectul unor criterii economice și sociale. Dezvoltarea viitoare a industriei este privită în strânsă conexiune cu dezvoltarea celorlalte ramuri economice și, în mod special, ca un suport pentru sprijinirea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii. Există și obiective operaționale pentru dezvoltarea industriei, precum: 1) modernizarea și dezvoltarea infrastructurii industriale; 2) crearea unui mediu propice activităților inovative din industrie; 3) stimularea și folosirea efectelor sinergetice ale cooperării județene, regionale și internaționale; 4) dezvoltarea unor ramuri industriale ecologice; 5) adaptarea nivelului de calificare-recalificare a resurselor umane la cerințele pieței; 6) îmbunătățirea condițiilor de sănătate și de protecție a muncii.

Pentru dezvoltarea spațiului rural trebuie să se aibă în vedere promovarea unei agriculturi performante și revigorarea spațiului rural, ca alternativă socioeconomică a mediului urban. În acest sens, sunt stabilite următoarele obiective specifice: exploatarea extensivă și intensivă a solului; stimularea dezvoltării ramurilor agricole-zootehnie, silvicultură, pomicultură, viticultură, piscicultură și apicultură; revigorarea mediului rural ca alternativă socială a mediului urban. În vederea realizării acestor obiective sunt formulate următoarele obiective operaționale care vizează domeniile de acțiune: 1) dezvoltarea infrastructurii activității asociative în spațiul rural; 2) repopularea spațiului rural și pregătirea sesurselor umane pentru agricultura durabilă și serviciile complementare acesteia; 3) crearea unui cadru favorabil de informare și cooperare; 4) stimularea producției agricole ecologice; 5) revitalizarea și conservarea structurilor sociale caracteristice vieții rurale; 6) stimularea dezvoltării sistemului sanitar în spațiul rural.

Obiectivele pentru dezvoltarea serviciilor sunt: dezvoltarea și îmbunătățirea serviciilor publice; dezvoltarea serviciilor financiar-bancare; dezvoltarea unor structuri de servicii specializate orientate spre atragerea de noi întreprinderi, astfel încât sectorul servicii să devină un sector cu putere economică în sine, dar și un suport real al dezvoltării celorlalte domenii economice. Obiectivele operaționale propuse pentru dezvoltarea acestui segment al economiei sunt: 1) crearea facilităților infrastructurale pentru dezvoltarea serviciilor orientate spre înființarea de noi întreprinderi; 2) crearea de noi locuri de muncă și pregătirea resurselor umane pentru ridicarea calității serviciilor; 3) crearea unui cadru informațional adecvat diversificării gamei serviciilor de calitate; 4) stimularea unei rețele de colaborare între serviciile publice și private; 5) stimularea serviciilor cu orientare ecologică; 6) stimularea inițiativei private în domeniul serviciilor sanitare.

Prin implementarea politicii de dezvoltare regională în România au fost inițiate parteneriate active între administrațiile publice, centrală și locale, dar și între administrațiile publice locale ale județelor constitutive ale regiunilor de dezvoltare economică, create în baza legii privind dezvoltarea regională. Se pune problema intensificării relațiilor pe toate planurile, astfel încât să se asigure dezvoltarea socioeconomică durabilă a întregii regiuni, în contextul dezvoltării naționale. Pe lângă obiectivul economic, cooperarea regională trebuie să se dezvolte și în domenii de interes și de relevanță regională, de exemplu sectorul de întreprinderi mici și mijlocii și turismul. În privința cooperării interregionale, trebuie să existe două variante de abordare: a) colaborări punctuale, chiar complementare, mergând pe sistemul reciprocității între oricare județ dintr-o regiune și alte județe ale țării, pe coordonatele impuse de prioritățile de dezvoltare ale

acestor regiuni; b) cooperare între regiunile de dezvoltare, înțelese ca un tot unitar, pe proiecte cu grade diferite de complexitate și de relevanță regională. În acest sens, este necesar ca regiunile respective să-și definească prioritățile, eventual în cadrul unor strategii județene, ceea ce ar permite interconectarea și armonizarea diverselor programe de dezvoltare.

Politicile de dezvoltare regională

Conform Strategiei Naționale de Dezvoltare a României pe termen mediu, aprobată în ședința de guvern din 19 mai 2000, principiile strategice ale dezvoltării regionale vizează:

- la nivel național: a) promovarea mecanismelor economiei de piață în toate regiunile țării, în vederea îmbunătățirii competitivității și realizării unei creșteri economice permanente; b) promovarea unei dezvoltări armonioase spațiale și a rețelei de localități; c) creșterea capacității regiunilor (din punct de vedere instituțional, financiar, decizional) la susținerea propriului proces de dezvoltare; d) promovarea principiilor dezvoltării durabile; e) crearea șanselor egale în ceea ce privește accesul la informare, cercetare-dezvoltare tehnologică, educație și formare continuă;

- la nivel regional: a) reducerea disparităților dintre regiuni, județe, mediu urban – mediu rural, zone centrale, zone periferice etc.; b) preîntâmpinarea apariției unor zone-problemă; c) coordonarea inițiativelor de dezvoltare regională cu prioritățile naționale și orientările UE; d) promovarea unor politici diferențiate conform unor particularități zonale (zone monofuncționale – predominant agricole, miniere – aglomerări urbane, zone naturale și construite sau protejate, zone de graniță, zone cu probleme de mediu).

Obiectivele politicii de dezvoltare regională, conform aceleiași strategii, sunt: diminuarea dezechilibrelor regionale existente, stimularea dezvoltării echilibrate, revitalizarea zonelor defavorizate; preîntâmpinarea producerii de noi dezechilibre; corelarea politicilor regionale cu cele sectoriale; stimularea cooperării interregionale interne și internaționale, care contribuie la progresul economic și social; dezvoltarea în continuare a relațiilor speciale, privilegiate ale României cu Republica Moldova, consolidarea spațiului cultural și spiritual comun în concordanță cu normele și valorile integrării într-o Europă unită.

Obiectivele fundamentale ale politicii regionale, cadrul instituțional, competențele diferitelor instituții implicate și instrumentele specifice ale politicii de dezvoltare regională în România sunt stabilite prin Legea nr. 151/1998 privind dezvoltarea regională în România. Obiectivul fundamental al politicii de dezvoltare regională, astfel cum a fost formulat prin lege, vizează reducerea disparităților

regionale existente, în special prin stimularea unei dezvoltări echilibrate și prin accelerarea redresării acelor zone rămase în urmă din punct de vedere al nivelului de dezvoltare datorită circumstanțelor istorice, geografice, economice și politice, precum și prevenirea apariției unor noi disparități și dezechilibre regionale. Un alt obiectiv stabilit prin lege se referă la corelarea politicilor sectoriale ale guvernului cu inițiativele și resursele locale și regionale, în scopul atingerii unei dezvoltări economice, sociale și culturale durabile a regiunilor.

Aceste procese de stimulare a activităților regionale, de coordonare a lor cu politicile guvernamentale, de promovare a cooperării interregionale reprezintă un efort de corelare a necesităților țării, dar și a necesităților regiunilor geografice, economice și culturale ale României. Procesele de dezvoltare regională sunt plasate în contextul mai larg al procesului de aderare a României la UE și, deci, al pregătirii structurilor instituționale și a capacităților necesare în vederea implementării politicii structurale a UE după aderare.

În cadrul politicii regionale promovate de România, un rol important îl are politica zonelor defavorizate, prin care de la bugetul de stat se susține dezvoltarea economică și socială a acelor areale geografice al căror nivel de dezvoltare este extrem de scăzut datorită efectelor negative ale procesului de restructurare economică și disponibilizărilor masive de personal. Scopul acestei politici este de a revitaliza economic acele zone, prin atragerea investitorilor. Declinul economic masiv înregistrat de România după 1990 a impus ca politica națională de dezvoltare regională să nu mai poată fi gândită numai în termenii diminuării discrepanțelor regionale. Acestui obiectiv i s-a alăturat un obiectiv mai general, acela de sprijinire a restructurării economice regionale.

În conformitate cu politica europeană de coeziune economică și socială, România promovează o politică regională ce are ca obiectiv general pe termen lung diminuarea decalajelor în dezvoltarea regiunilor și zonelor țării. Pe termen scurt însă, politica regională trebuie să se axeze pe contracararea fenomenelor negative (pierderea de locuri de muncă, șomaj etc.) care apar în procesul de restructurare economică și îndeosebi industrială a țării. Comunitățile teritoriale, regionale și locale autohtone nu și-au dezvoltat suficient capacitatea de inovare și nu au devenit mai flexibile pentru a putea răspunde eficient provocării și cerințelor de restructurare a economiei naționale. De aceea, un obiectiv important al politicii regionale românești trebuie să fie acela de a crea condiții pentru dezvoltarea capacității novatoare a comunităților teritoriale românești, pentru a le face capabile să adopte noi activități care, treptat, să înlocuiască vechile activități nerentabile, ce nu mai sunt cerute de piață, ținând seama de faptul că, în condițiile globalizării economice,

inițiativa și antreprenoriatul sunt premisele de bază ale dezvoltării regionale.

Concomitent cu preocuparea pentru restructurarea economică a diferitelor zone, politica de dezvoltare regională urmărește stimularea capacității competitive a diferitelor zone, prin stimularea capacității lor de adaptare la noi activități. În acest sens se pune mai puțin accent pe capacitatea de ofertă a regiunilor și mai mult pe calitatea și condițiile ofertei, pentru ca diferitele regiuni să poată fi capabile să accepte și să dezvolte noi activități. În acest scop, politica națională de dezvoltare regională – prin instrumentul său principal, Planul Național de Dezvoltare – acționează în direcția realizării unei flexibilizări a teritoriului, care necesită acțiunea concertată a politicilor privind pregătirea resurselor umane, dezvoltarea tehnologică, cercetarea științifică, dezvoltarea IMM-urilor etc.

Flexibilizarea teritoriului este un concept de bază cu care operează politica națională de dezvoltare regională în actualele condiții economice ale țării. Punerea de acord a modificărilor economice structurale cu dezvoltarea teritorială se realizează prin crearea de noi activități în teritoriu. Atât din perspectiva dezvoltării exogene (cu ajutorul investițiilor străine), cât și a dezvoltării endogene (din resurse proprii), politica națională de dezvoltare regională promovată de România se concentrează pe îmbunătățirea condițiilor de organizare a noilor activități, acționând mai ales asupra mediului fizic și uman al regiunilor și subregiunilor. În acest context, obiectivul principal al politicii naționale de dezvoltare regională este acela de a ajuta regiunile, județele, diferitele zone, localitățile să dobândească mijloacele necesare pentru a deveni capabile să-și dezvolte o structură socială și culturală, pusă în evidență de calitatea resurselor umane, calitatea pregătirii și perfecționării acestora, precum și o infrastructură economică (rutieră, feroviară, maritimă, aeriană, de telecomunicații etc.) bazată pe un nivel tehnologic modern. Măsurile de politică regională sunt planificate și promovate, în cadrul instituțional creat de autoritățile centrale, regionale și locale, în concordanță cu principiile promovate de UE: concentrarea, programarea, subsidiaritatea și parteneriatul.

Crearea cadrului instituțional regional și instituționalizarea celor opt regiuni de dezvoltare au avut drept scop facilitarea realizării politicii de dezvoltare regională. Se așteaptă ca planurile de dezvoltare ale regiunilor elaborate de Agențiile de Dezvoltare Regională să aibă capacitatea de a identifica prioritățile de dezvoltare ale regiunilor și resursele de care dispun, creând cadrul adecvat realizării obiectivelor de dezvoltare prin implementarea programelor regionale. Regiunile de dezvoltare în România nu au fost concepute doar ca unități de planificare pentru obiectivele politicii de dezvoltare regională promovate de UE. În aceeași măsură ele sunt menite să promoveze măsuri de politică națională de

dezvoltare regională. Dar, așa cum arată și experiența altor țări, sistemul instituțional regional creat prin formarea macroregiunilor și a Agențiilor de Dezvoltare Regională va obține rezultate pozitive numai în condițiile existenței unei politici active de dezvoltare regională, care să dispună de resurse financiare corespunzătoare. În România aceste resurse sunt concentrate în Fondul Național de Dezvoltare Regională, care cuprinde resurse financiare interne, de la bugetul statului, precum și fonduri europene nerambursabile, pentru dezvoltare regională.

Problemele-cheie a căror rezolvare depinde de elaborarea și implementarea măsurilor de politică națională de dezvoltare regională pot fi sintetizate astfel:

- Sprijinirea restructurării economiilor regionale care, în condițiile economiei de piață, au devenit necompetitive (având slăbiciuni structurale importante) și crearea unor structuri economice funcționale, cu industrii competitive. Este vorba de zonele industrializate care acum se află în declin economic, nereușind să se adapteze și să facă față concurenței. Ele au un șomaj ridicat, un potențial de producție subutilizat, infrastructură tehnică (inclusiv clădiri) în proces de deteriorare. De asemenea, probleme grave ridică zonele a căror bază economică este preponderent agricolă și care practică un tip de agricultură învechit, neeficient din cauza absenței dotărilor corespunzătoare;

- Stimularea utilizării cât mai eficiente a ansamblului potențialului endogen al regiunilor, atât resursele naturale și de materii prime, cât și resursele umane, pentru dinamizarea economiilor regionale;

- Asigurarea protecției mediului. Rezultatul erorilor din perioada industrializării masive, când nu s-au luat în considerare influențele acestora asupra mediului, a dus la apariția unor zone de dezastru ecologic. De asemenea, calitatea mediului este foarte proastă în cele mai multe orașe, inclusiv în capitala țării. Pentru schimbarea acestor stări de lucruri este foarte importantă cunoașterea specificului regional al acestui fenomen. Combaterea și prevenirea deteriorării mediului necesită mijloace financiare care nu sunt disponibile la nivel regional sau local și care necesită sprijin național.

- Crearea și dezvoltarea unei infrastructuri instituționale proprii economiei de piață la nivel regional. Una din componentele acestei infrastructuri o constituie sistemul bancar, existența unor bănci comerciale, de investiții etc., care să dirijeze fondurile în vederea utilizării lor pentru dezvoltare. Este necesară, de asemenea, crearea unei rețele de organisme și instituții bursiere care să accelereze schimbul de bunuri. Dacă în sistemul economiei centralizate întreprinderile erau subordonate într-un mod ierarhic organismelor sectoriale centrale (ministerelor), azi lipsesc sau nu sunt funcționale deplin organismele, instituțiile care să coordoneze efectiv funcționarea întreprinderilor la nivel județean și local. Autonomia

întreprinderilor și crearea unor întreprinderi particulare au pus în evidență nevoia de a crea condiții pentru dezvoltarea camerelor de comerț și industrie regionale și locale. De asemenea, autoritățile administrației locale constituie un factor esențial al infrastructurii administrative. Ele au un rol de inițiator și coordonator al dezvoltării teritoriale.

Cooperarea instituțiilor și autorităților între cele trei niveluri: local, regional, național este cheia obținerii unor efecte maxime. Numai prin această cooperare poate apărea un climat novator benefic întregii țări. Agențiile de Dezvoltare Regională au un rol foarte important în sistemul instituțional regional, fiind cele care concretizează politica de dezvoltare regională. De asemenea, economia regională de piață are nevoie de multe alte instituții care să îndeplinească funcții importante. Astfel de instituții se pot ocupa de consultanță, marketing, pregătirea și perfecționarea pregătirii profesionale a lucrătorilor, organizarea de activități de publicitate, de informare etc.

Analiza socioeconomică a gradului și potențialelor de dezvoltare, precum și a problemelor existente scoate în evidență următoarele aspecte importante, care au fost luate în considerare în procesul de structurare a politicii românești de dezvoltare regională în context european. În procesul creării și consolidării unor structuri economice regionale competitive, există și trebuie îndepărtate unele obstacole. Este necesar să se acorde prioritate acelor proiecte care au o importanță majoră pentru dezvoltarea economică a regiunilor. Se impune adoptarea de măsuri concrete, rapide, chiar în cazul unor proiecte de mai mică amploare, subregionale sau chiar locale. Pentru a sprijini în mod eficient procesul de integrare a României în UE și de apropiere a țării noastre de nivelul statelor vest-europene, este necesară o concentrare a sprijinului financiar al statului și al fondurilor europene pe câteva direcții de acțiune. Apreciem că ritmul de creștere economică depinde de modul în care se reușește mobilizarea potențialului endogen de dezvoltare a țării și al fiecărei regiuni componente, precum și de mărimea sprijinului financiar acordat priorităților de dezvoltare stabilite prin Planul Național de Dezvoltare. Procesele referitoare la transformări economice structurale trebuie să fie însoțite de măsuri de protecție socială corespunzătoare.

Creșterea economică regională are un suport fundamental în sectorul particular. Pentru acest motiv, întărirea capacității concurențiale a sectorului privat trebuie să reprezinte o prioritate esențială în acești ani. Apariția unor noi locuri de muncă și obținerea unor venituri mai mari depind și de măsura în care firmele și întreprinzătorii obțin rezultate bune pe plan regional, național și internațional, de modul în care aceștia reușesc să cucerească poziții pe piețele învecinate sau să recucerească piețele proprii. Pentru a se realiza aceste premise este nevoie de consolidarea întreprinderilor viabile existente, precum și de crearea altora noi.

Un sprijin financiar eficient trebuie să conducă la diminuarea lipsurilor diagnosticate în capacitatea productivă proprie a sectorului privat. Lipsurile privind dotarea cu capital se reflectă în rezultatele slabe obținute și foarte adesea în investiții proprii reduse. Din această cauză, perspectiva sprijinirii investițiilor, mai ales a celor efectuate de întreprinzători particulari, are un rol determinant în procesul revigorării economiei românești, pe plan național și regional. În acest sens, se impune sprijinirea acelor investiții de la care se așteaptă un aport substanțial în ocuparea forței de muncă și mobilizarea potențialelor de dezvoltare regională. Sprijinul financiar trebuie să urmărească, mai ales, întărirea capitalului din agricultură, industrie și serviciile adiacente. O strategie de dezvoltare care urmărește revigorarea bazei industriale trebuie să țină seama de tradițiile industriale regionale specifice. Profilul industrial al regiunilor țării trebuie să aibă aspecte specifice, în fiecare regiune urmând a fi dezvoltate acele sectoare industriale pentru care se oferă cele mai bune avantaje relative. Întreprinderile mici și mijlocii au un rol pozitiv în creșterea ofertei de bunuri și servicii.

Trecerea spre societatea informațională și societatea cunoașterii reprezintă pentru economia și societatea românească una dintre cele mai însemnate provocări. Pentru a beneficia de avantajele societății informaționale este necesară impulsivitatea introducerii pe o scară cât mai largă a posibilităților pe care le oferă societatea informațională, precum și folosirea acestor posibilități în domenii cât mai diverse, inclusiv pe plan regional și local. O rețea bine constituită și eficientă de telecomunicații este neapărat necesară pentru trecerea la societatea informațională și pentru dezvoltarea serviciilor de telecomunicații.

Infrastructura economică reprezintă o condiție esențială în procesul dezvoltării, necesitând însemnate investiții. Între componentele importante ale infrastructurii economice, care necesită sprijin financiar, menționăm: accesul la arealurile industriale și de servicii, prin asigurarea de legături coerente și ușoare la rețeaua de transport; reabilitarea și revitalizarea arealelor industriale abandonate, pe care s-au desfășurat activități miniere, industriale, militare; re-proiectarea tronsoanelor ineficiente și dezvoltarea unei noi infrastructuri pentru activitățile industriale moderne.

În zonele cu potențial turistic este necesară îmbunătățirea infrastructurii turistice. Se va acorda o atenție specială dezvoltării ofertei care contribuie la prelungirea timpului de sejur al clienților și la îmbunătățirea gradului de utilizare a capacităților de cazare.

Dezvoltarea și utilizarea efectivă a infrastructurii cercetării și a transferului de tehnologie constituie premise importante ale dezvoltării economice naționale. Este necesară o infrastructură modernă și puternică a științei și cercetării, precum și o infrastructură pentru calificarea și perfecționarea pregătirii profesionale. Volumul sprijinului

acordat trebuie să țină seama de situațiile regionale specifice și de eficiența economică a unităților deja existente.

Dezvoltarea economică durabilă necesită și includerea protejării mediului în strategiile regionale de dezvoltare economică. Pe fundalul deficitelor infrastructurale relevante, se impune protejarea mai atentă a mediului și înlăturarea daunelor provocate. O atenție specială trebuie acordată epurării apelor reziduale. Unul din elementele esențiale ale strategiei naționale de dezvoltare îl constituie intensificarea activităților menite să contribuie la îmbunătățirea calității aerului, scăderea emisiilor și utilizarea rațională a energiei. În același timp se impune valorificarea potențialelor de creștere care rezultă din aceste activități.

Prioritatea esențială a strategiei dezvoltării resurselor umane trebuie să se îndrepte spre politici active de ocupare, spre crearea de noi locuri de muncă. Politica resurselor umane și cea a ocupării trebuie să ajute la depășirea greutăților actuale cu care se confruntă regiunile. Complementar cu locurile de muncă oferite de întreprinderi, îndeosebi particulare, trebuie dezvoltate și alte posibilități de ocupare a forței de muncă prin inițierea de politici active de ocupare a șomerilor.

România se confruntă cu probleme majore la scară macro și microeconomică, care influențează negativ capacitatea țării de a relansa activitățile economice. La scară macroeconomică există o bază restrânsă de industrii competitive, cu capital propriu insuficient, precum și mari rămăneri în urmă în constituirea unor servicii moderne. La nivelul firmelor există mari probleme în domeniul finanțării și al managementului. Dezvoltarea economică este frânată de infrastructura insuficientă, neadaptată activităților economice eficiente.

Premisele esențiale pentru evoluția economică pozitivă la nivelul regiunilor de dezvoltare constituite sunt: creșterea ponderii sectorului privat, dezvoltarea potențialului ramurilor economice competitive, îmbunătățirea calificării și perfecționării profesionale a resurselor umane, adoptarea unui management performant, dezvoltarea societății civile.

Prin strategia sa, Planul Național de Dezvoltare a României urmărește cea mai bună utilizare a resurselor umane, materiale și financiare, pentru dinamizarea și optimizarea activităților în domeniile relevante pentru dezvoltarea regională.

În concordanță cu cerințele etapei actuale, politica regională în România se înscrie pe următoarele axe de dezvoltare: I - Îmbunătățirea structurii economice regionale; II - Îmbunătățirea și dezvoltarea infrastructurii regionale și locale; III - Dezvoltarea resurselor umane; IV - Dezvoltarea turismului; V - Stimularea cercetării științifice, dezvoltării tehnologice și crearea societății informaționale; VI - Dezvoltarea economico-socială a spațiului rural. Să le prezentăm pe rând:

Axa I. Îmbunătățirea structurii economice regionale prin dezvoltarea celor mai adecvate structuri economice, corespunzătoare cerințelor economiei de piață, care să permită crearea și asigurarea de locuri de muncă competitive în toate regiunile țării și, în mod special, în regiunile, zonele sau județele structural deficitare. Pentru atingerea în mod eficient a acestui scop, un mijloc important îl reprezintă sprijinirea investițiilor productive și a investițiilor în infrastructura regională.

După 1990, România a cunoscut o diminuare semnificativă a capitalul total investit în industria prelucrătoare. Având în vedere potențialul economic al țării este necesară promovarea unei politici investiționale active și a unei rate înalte de formare a capitalului fix. Această politică investițională trebuie orientată spre creșterea mai rapidă a ramurilor și sectoarelor cu valoare adăugată ridicată, înalt dotate tehnologic, care să ridice nivelul de eficiență și competitivitate internă și externă a economiei românești și să creeze locuri de muncă. Sprijinirea investițiilor productive reprezintă pentru țara noastră o prioritate a politicii naționale de dezvoltare economică regională.

Guvernul consideră stimularea investițiilor străine directe ca o pârgie esențială pentru finanțarea dezvoltării. Volumul investițiilor în întreprinderi productive este cheia pentru crearea de locuri de muncă stabile și, totodată, pentru micșorarea diferenței de productivitate dintre România și țările dezvoltate. Sprijinirea investițiilor productive, luând în considerare factorii de mediu, conduce la folosirea eficientă a resurselor, la creșterea eficienței economice și a capacității concurențiale, cât și la crearea și păstrarea locurilor de muncă.

Inițiativa privată, ca expresie a funcționării mecanismelor economiei de piață, poate fi stimulată prin diverse pârgii, macro și microeconomice. De asemenea, sprijinirea dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii are ca scop sprijinirea restructurării zonelor aflate în declin industrial, protejarea infrastructurii acestor regiuni și pregătirea teritoriilor lor pentru primirea de noi activități. IMM-urile pot fi considerate „locomotivele” în ceea ce privește crearea de locuri de muncă, având flexibilitatea necesară pentru a se putea adapta mai bine la cerințele unei economii de piață dinamice. Până în prezent, dezvoltarea IMM-urilor a fost împiedicată, îndeosebi în mediul rural, de o serie de factori cum sunt accesul dificil la surse de finanțare și lipsa serviciilor specifice. Dacă sectorul IMM-urilor este bine dezvoltat, el constituie un element de maximă importanță pentru asigurarea unei creșteri economice echilibrate și crearea de oportunități pentru ocuparea populației în toate regiunile țării.

Axa II. Îmbunătățirea și dezvoltarea infrastructurii regionale și locale

O importanță tot mai mare în actuala etapă de evoluție a țării o dobândește infrastructura regională și locală,

reprezentată de clădirile, mijloacele de producție, căile de transport și telecomunicații etc. ce trebuie să fie modernizate, înnoite și adaptate tehnologic pentru a corespunde cerințelor implantării economiei de piață. Este problema cea mai complicată de rezolvat, care depinde strâns de funcționarea normală a economiei de piață, la nivel național, regional și local în țara noastră.

Axa III. Dezvoltarea resurselor umane

Deși rata șomajului a crescut în ultimii ani, ca urmare a disponibilizărilor care au avut loc în sectorul minier și întreprinderile de stat, se așteaptă noi creșteri ale nivelului șomajului și subocupării, datorită accelerării procesului de restructurare economică a țării, îndeosebi în acele regiuni cu județe care au industrie în declin (industrie extractivă, chimică și construcții de mașini).

În România există o mare lipsă de experiență a populației pentru a lucra corespunzător cerințelor economiei de piață. Cea mai mare problemă o constituie anticiparea cât mai exactă a cerințelor viitoare de calificare și asimilarea mentală a ideii de învățare pe tot timpul vieții. Recalificarea nu înseamnă neapărat o meserie nouă, ci adaptarea, ajustarea la cerințele noi ale pieței. Dezvoltarea resurselor umane vizează trei direcții importante de acțiune: a) calificarea și recalificarea nu numai a șomerilor, dar și a celor care lucrează în întreprinderi de stat, care urmează să se restructureze; b) utilizarea unor politici active de ocupare a resurselor umane disponibile; c) găsirea de locuri de activitate pentru persoanele dezavantajate sau cu probleme speciale.

Axa IV. Dezvoltarea turismului

Turismul trebuie perceput în general ca reprezentând o sursă potențială de creștere economică. În ultimii ani însă, turismul românesc a înregistrat o diminuare importantă a numărului turiștilor, atât români, cât și străini (în termeni de înnopțări și cheltuieli totale). Potențialul turistic al României se bazează pe moștenirea culturală unică și frumusețea peisajului. Ca urmare, turismul are potențialul de a crea un număr substanțial de locuri de muncă, putând contribui la bunăstarea economică a regiunilor. Restructurarea industriei tradiționale a turismului necesită masive investiții private, precum și dezvoltarea turismului alternativ (turismul rural, turismul cultural, turismul pentru vânat și pescuit, circuitele turistice pentru „vin și mâncăruri tradiționale”). Considerăm că efectele multiplicatoare asupra economiilor regionale și locale ale acestor forme de turism sunt mai rapide decât ale turismului tradițional.

Axa V. Stimularea cercetării științifice, a dezvoltării tehnologice, introducerea societății informaționale

Dacă înainte de 1990 acest domeniu se găsea la un nivel competitiv ridicat, în prezent o mare parte din capacitatea de cercetare științifică și dezvoltare tehnologică

s-a diminuat sau a dispărut, din cauza lipsei de finanțare sau a închiderii unor importante întreprinderi de stat. Drept urmare, în ultimii 11 ani, în țară s-a înregistrat un declin accentuat în ce privește introducerea și utilizarea inovațiilor și a noilor tehnologii.

Pentru dezvoltarea pe termen lung a economiei românești, sprijinul acordat cercetării, dezvoltării și transferului de tehnologie are o însemnătate deosebită. Trebuie să se țină cont de specificul potențialului de cercetare și dezvoltare, încă existent, ca factor pentru localizarea regională a acestuia, profilarea, specializarea și intensificarea activităților în acest domeniu. De asemenea, utilizarea largă a posibilităților societății informaționale reprezintă un aspect important pentru sprijinirea economiei. Un alt aspect este reprezentat de întărirea potențialelor regionale pentru informatică și telecomunicații.

Axa VI. Dezvoltarea economico-socială a spațiului rural

Principalele probleme cu care se confruntă în prezent spațiul rural sunt: existența unor dezechilibre demografice, ponderea populației vârstnice fiind mai mare decât a copiilor; existența unei accentuate îmbătrâniri demografice; numărul redus de locuri de muncă și slaba diversificare a activităților economice; agricultura neperformantă – predomină exploatațiile agricole de dimensiuni mici, lipsite de dotările necesare, care pot asigura numai subzistența familială; pondere ridicată a clădirilor de locuit realizate din materiale nerezistente (circa 62% din total); starea precară a drumurilor – marea majoritate a drumurilor comunale sunt nemodernizate și peste 61% din populația rurală nu are acces direct la rețeaua majoră rutieră și feroviară; rețea de alimentare cu apă potabilă insuficientă și necorespunzătoare – 57% din numărul total de comune nu beneficiază de instalații de alimentare cu apă în sistemul public, iar acolo unde există instalații, acestea se află, de regulă, în satul reședință de comună; rețeaua de canalizare este aproape inexistentă.

În privința infrastructurii sociale și serviciilor aferente, rețeaua de învățământ este foarte puțin diversificată, iar starea construcțiilor și dotarea acestora cu aparatură de specialitate este nesatisfăcătoare; mortalitate infantilă este ridicată, ca urmare directă a nivelului de trai scăzut și a asistenței sanitare precare.

Ca urmare a acestei subdezvoltări, care persistă pe cea mai mare parte a suprafeței țării și vizează peste jumătate din populația țării, se impune ca obiectiv al dezvoltării regionale realizarea de acțiuni în sprijinul populației din aceste zone, în sprijinul economiilor acestor zone. Scopul principal al acestor acțiuni este diminuarea decalajelor dintre nivelul de dezvoltare al spațiului rural și cel al spațiului urban.

În vederea atingerii acestui scop, trebuie realizată o dezvoltare integrată a spațiului rural, fiind necesare acțiuni complexe care să vizeze toate domeniile vieții la sate: dezvoltarea potențialului uman pentru a face față unor noi cerințe de dezvoltare; asigurarea accesului populației din zonele rurale la servicii de sănătate și învățământ de calitate; dezvoltarea infrastructurilor edilitare, de transport, comunicații și energetice; promovarea și diversificarea activităților economice; dezvoltarea unei agriculturi performante și diversificate; crearea unor condiții favorabile dezvoltării activităților de turism; crearea unor întreprinderi mici și mijlocii cu profil agricol, industrial, artizanal, comercial și de prestări servicii.

Propuneri pentru un model de dezvoltare românească la nivel regional

Tranziția României la economia de piață a avut ca efect o scădere a ratei de creștere economică, concomitent cu creșterea numărului de șomeri care trebuie recalificați și reorientați profesional pentru asigurarea stabilității socioeconomice. Planul Național de Dezvoltare, prin prioritățile de dezvoltare stabilite, urmărește obținerea unei creșteri economice durabile și crearea de locuri de muncă permanente. Atingerea acestor obiective impune ca actualul proces de restructurare industrială să fie însoțit de politici naționale de dezvoltare regională și sectorială corespunzătoare, care să sprijine realizarea priorităților de dezvoltare stabilite în Planul Național de Dezvoltare.

Edificiul Planului Național de Dezvoltare se sprijină pe nouă piloni care reprezintă prioritățile de bază ale sale. Primele șase priorități sunt priorități naționale de dezvoltare regională și realizarea lor trebuie sprijinită financiar din Fondul Național de Dezvoltare Regională, iar ultimele trei priorități sunt priorități naționale de dezvoltare sectorială. Abordarea și ideile acestor nouă priorități urmăresc îndeaproape cerințele subliniate în Programul Național de Aderare a României la Uniunea Europeană.

Prioritățile naționale de dezvoltare regională se realizează cu sprijinul fondurilor PHARE – componenta coeziune economică și socială și cofinanțarea de la bugetul de stat, respectiv din Fondul Național de Dezvoltare Regională. În cadrul priorităților naționale de dezvoltare regională stabilite, se acordă prioritate măsurilor care se adresează direct referitor la:

1. Dezvoltarea sectorului privat și stimulării investițiilor

Sprijinul investițional la care se referă această prioritate se adresează, ca principiu de bază, nu numai întreprinderilor mijlocii și mici, ci și întreprinderilor mari, care se dovedesc viabile, obiectivul strategic fiind reconstruirea unui profil economic de succes pentru fiecare din cele opt regiuni.

Principalele acțiuni care trebuie întreprinse se înscriu pe două direcții principale, și anume: asigurarea de capital

inițial (pe bază de granturi) pentru atragerea investițiilor industriale private, precum și a investițiilor în infrastructura publică. Există posibilitatea realizării de către responsabilii financiari a unui început de capitalizare a unor fonduri, pe baza exceptărilor de la plata unor taxe și impozite, prevăzute în OUG nr. 24/1998 privind zonele defavorizate, pentru investiții localizate în aceste zone, în special cele dependente aproape exclusiv de industriile aflate în proces de restructurare.

Măsurile orientative includ:

- a) Sprijinirea întreprinderilor productive prin:
  - transformarea/modernizarea/raționalizarea întreprinderilor existente;
  - dezvoltarea întreprinderilor cu perspective viabile;
  - crearea de noi întreprinderi care să utilizeze potențialul endogen al regiunilor și să răspundă cerințelor pieței interne și chiar externe;
  - vânzarea întreprinderilor închise sau care sunt în pericol de a fi închise, în condiții avantajoase de preț, pentru a folosi unele din capacitățile disponibile în dezvoltarea întreprinderilor viabile.
- b) Atragerea investițiilor productive, prin:
  - asigurarea capitalului inițial pentru atragerea investițiilor private în tehnologii nepoluante și industrii cu valoare adăugată mare;
  - campanii regionale de marketing pentru atragerea de investiții străine directe;
  - cofinanțarea investițiilor care au ca scop îmbunătățirea calității produselor și a tehnologiei;
  - promovarea și susținerea înființării de joint ventures în sectoare de înaltă tehnologie;
  - modernizarea infrastructurii tehnologiilor informaționale și a sistemelor de calcul.
- c) Efectuarea de investiții în infrastructura publică adiacentă, promovând:
  - incubatoarele de afaceri;
  - sprijinirea creării de parcuri industriale;
  - centrele de informare asupra tehnologiilor nepoluante și a tehnicilor cu consum redus de energie;
  - organizarea de târguri și expoziții.

2. Sprijinirea dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii din sectorul productiv reprezintă un obiectiv important al politicii economice românești. În acest scop, în afara proceselor de retehnologizare sunt necesare măsuri de stabilizare și întărire a acestor întreprinderi pe următoarele căi:

- a) Îmbunătățirea înzestrării cu capital a IMM-urilor productive

Situația financiară a multor IMM-uri se caracterizează printr-o slăbiciune cronică în ceea ce privește înzestrarea cu capital propriu. Propunem ca acordarea fondurilor de sprijin a IMM-uri (fonduri PHARE și fonduri interne) să se axeze pe:

- sprijinirea IMM-urilor pentru obținerea de capital de pornire a activității;

- sprijinirea IMM-urilor existente pentru pătrunderea pe piața de capital;

- sprijinirea IMM-urilor pentru obținerea de capital de risc în scopul dotării acestora cu noi tehnologii.

Se pot folosi următoarele instrumente de sprijinire a IMM-urilor productive:

- sprijin și împrumuturi publice (cu dobânzi reduse) pentru înființarea de IMM, în special pentru cele cu necesar redus de capital, unde finanțarea bancară este neatractivă;

- oferirea de credite subvenționate;

- oferirea de garanții pentru obținerea de credite;

- participarea efectivă cu capital, prin diverse forme avantajoase;

- oferirea de garanții pentru împrumuturi în cazul imposibilității plății creditului;

- oferirea de fonduri pentru capitalul de risc;

- acordarea de granturi destinate susținerii IMM-urilor industriale, care își stabilesc activitatea sau care-și extind operațiunile în zone foarte puțin dezvoltate economic;

- acordarea de împrumuturi subvenționate pentru IMM-urile care au nevoie de credite pe termen lung, pentru investițiile în echipamente sau infrastructură fizică, cu posibilitatea transformării lor în capital social al firmei;

- cofinanțarea unor operațiuni de leasing;

- crearea și aplicarea unor scheme mutuale de garantare;

- cofinanțarea unor companii de leasing sau venture capital, care să își desfășoare activitatea la nivel regional și să vizeze IMM-urile;

- finanțarea de centre interregionale pentru calificarea și perfecționarea pregătirii personalului;

- oferirea de terenuri pentru activitatea de producție, precum și pentru birouri cu chirii reduse;

- organizarea de servicii comune pentru mai multe firme.

b) Îmbunătățirea activității de consultanță și a celei de sprijin adiacent (coaching). Sprijinul pentru acordarea de consultanță IMM-urilor cuprinde aspecte financiare, tehnice, organizatorice și economice, atât pentru cele existente cât și pentru cele nou create. Măsura urmărește întărirea competențelor conducerii noilor IMM-uri și perfecționarea managementului celor existente. Prin suplimentarea sprijinului folosit în mod obișnuit, prin măsuri de consultanță pe durată limitată și coaching, se are în vedere obținerea unui efect stabilizator de lungă durată. De asemenea, consultanța are rolul de a transforma idei în noi întreprinderi sau în dezvoltarea celor existente. În aceste situații se produce transferul de know-how de la consultant la întreprindere. Sprijinul are loc prin finanțare completă sau parțială a costurilor respective, urmărindu-se însă și participarea substanțială a IMM-urilor.

c) Sprijinirea cooperării între IMM-uri și marile întreprinderi urmărește depășirea limitelor proprii ale IMM-urilor și întărirea competenței acestora, ca

întreprinderi furnizoare ale marilor întreprinderi pe de o parte, sau ca ofertante de servicii, pe de altă parte. În acest fel, IMM-urile pot deveni verigile care asigură legătura în proiectele de cooperare dintre diferitele întreprinderi. Un astfel de rol îl pot juca IMM-urile apărute ca rezultat al asocierii mai multor întreprinderi. Din aceste considerente trebuie să fie sprijinite în special proiectele concrete de cooperare între diferite întreprinderi, precum și coordonarea, comunicarea și consultanța externă. Proiectele sprijinite se vor axa în mod clar pe dezvoltare, producție, desfacerea produselor comune sau pe realizarea acestor produse pentru pătrunderea pe noi piețe.

d) Îmbunătățirea managementului IMM-urilor și a sistemelor de organizare a acestora. Dovada îndeplinirii standardelor naționale și internaționale în domeniul asigurării calității reprezintă pentru tot mai multe întreprinderi o condiție necesară pentru pătrunderea pe piețe. În acest sens trebuie dezvoltat un sprijin corespunzător pentru introducerea și perfecționarea sistemelor de management al calității și a unei conduceri a IMM-urilor în concordanță cu cerințele protecției mediului (eco-audit). Prin aceasta se urmărește eficientizarea structurilor interne ale IMM-urilor și a organizării acestora.

e) Sprijinirea IMM-urilor pentru a avea acces la piețe reprezintă un element central al politicii destinate întăririi IMM-urilor. Se vor lua măsuri corespunzătoare pentru asigurarea atât a calității produselor și serviciilor oferite la export, cât și pentru întărirea, activarea și folosirea maximă a potențialelor piețelor regionale, inclusiv în domeniul serviciilor oferite publicului. Acest sprijin se va materializa, în funcție de cerințele concrete, în următoarele direcții:

- desfășurarea unor studii de piață;

- pregătirea și prezentarea produselor și a întreprinderilor la târguri și expoziții, precum și utilizarea mass-media pentru publicitate;

- crearea de servicii de consultanță privind strategia de marketing;

- acordarea unui sprijin concret cooperării între întreprinderi pentru realizarea de strategii pentru pătrunderea pe piețe.

f) Oferirea de servicii de consultanță pentru IMM-uri reprezintă un sprijin eficient în cooperarea acestora cu marile întreprinderi. Pentru firmele nou înființate, sau pentru cele care se mută, acest ajutor reprezintă un sprijin foarte prețios. Sprijinul trebuie să fie orientat spre oferirea de:

- servicii și consultanță pentru crearea și dezvoltarea unor centre de inovare, tehnologie și de afaceri pentru IMM-uri, îndeosebi pentru noile întreprinderi și pentru cele care utilizează și dezvoltă noi tehnologii;

- servicii de consultanță în domeniul managementului, know-how-ului tehnologic, marketingului, produselor și sistemelor de producție novatoare, normelor și standardelor;

- consultanță privind modernizarea metodelor și procedeele de producție, introducerea pe piață a produselor, a procedeele de certificare, normare și standardizare a acestora.

3. Îmbunătățirea și dezvoltarea infrastructurii regionale și locale

Cu toate că proiectele de dezvoltare a infrastructurii fizice constituie în principal domeniul de finanțare al ISPA, mai pot fi inițiate și programe de îmbunătățire a infrastructurilor mici, care să faciliteze corelarea și armonizarea proiectelor finanțate prin PHARE și ISPA. Întrepătrunderea celor două tipuri de proiecte face posibilă realizarea scopurilor economice și sociale ale acestor programe. Exemple de astfel de programe sunt: dezvoltarea și/sau transformarea unor clădiri pentru a fi utilizate de IMM-uri pentru demararea activității sau ca centre de inovare; construirea unor drumuri de acces la fabrici sau depozite; conectarea construcțiilor la rețelele de apă, canalizare și electricitate, toate acestea favorizând atragerea investițiilor în regiuni pentru reabilitarea infrastructurii publice de servicii. Este utilă sprijinirea financiară a următoarelor tipuri de infrastructuri:

a) Infrastructura complementară economiei, care reprezintă o condiție indispensabilă pentru dezvoltarea sectorului privat. Existența acestei infrastructuri este aceea care îi determină pe întreprinzătorii privați să opteze pentru o anumită regiune, județ sau localitate. Acest tip de infrastructură vizează:

- reabilitarea mediului vechilor situri industriale degradate și al întreprinderilor închise, pentru ca potențialul infrastructural deja existent al acestora să poată fi utilizat în cadrul noilor situri sau parcuri industriale ce se vor crea;

- îmbunătățirea infrastructurii de bază – apă, canalizare, energie – care deservește activitățile productive, precum și a condițiilor de mediu, pentru a spori gradul de atractivitate al arealelor oferite pentru implantarea de noi activități economice;

- reabilitarea infrastructurii serviciilor publice prin reconstrucția spitalelor, orfelinatelor, școlilor etc.;

- îmbunătățirea infrastructurii turismului prin amenajarea suprafețelor destinate turismului și crearea/extinderea facilităților publice de bază pentru turism, pentru a ajuta la dezvoltarea turismului ca sector economic esențial al țării;

- ameliorarea calității infrastructurii de afaceri, cu accent pe proiecte de infrastructură, care să aducă beneficii directe activității din sectorul productiv și mediul local de afaceri;

- dezvoltarea unor infrastructuri legate de noul sistem de producție, și anume echipamente legate direct de nevoile specifice ale firmelor și activităților de servicii productive;

- organizarea sistemelor informaționale locale, crearea structurilor de piață, crearea facilităților educaționale, crearea structurilor de sprijinire a inovațiilor tehnologice, îndeosebi pentru întreprinderile mici și mijlocii.

b) Infrastructura în domeniul științei, cercetării, dezvoltării și tehnologiei informaționale. Construirea și consolidarea condițiilor infrastructurale corespunzătoare în acest domeniu înseamnă realizarea următoarelor tipuri de investiții în:

- domeniul cercetării și dezvoltării tehnologice;
- transferul de tehnologie;
- infrastructura pentru informații, comunicații și multimedia.

c) Infrastructura necesară calificării și perfecționării profesionale necesită investiții în modernizarea imobilelor și structurarea lor corespunzătoare, astfel încât să poată răspunde cerințelor actuale și viitoare de calificare, recalificare, perfecționare profesională și învățământ continuu. La alegerea obiectivelor finanțabile se va ține seama de capacitățile existente pentru calificare, recalificare și perfecționarea pregătirii profesionale, de cererea privind dezvoltarea activității economice în zonă, de relația cerere-grad de ocupare într-o perspectivă pe termen lung.

d) Dezvoltarea infrastructurii regionale și locale prin:

- dezvoltare urbană, inclusiv îmbunătățirea habitatului, cu accent pe efectele regional economice;

- realizarea de infrastructuri pentru dezvoltarea diferitelor cartiere urbane, arealuri care folosesc și potențialele regionale endogene.

e) Dezvoltarea infrastructurii transporturilor are scopul de a asigura întărirea legăturilor dintre poli economici regionali și coridoarele de transport european. Investițiile în acest tip de infrastructură vizează, de asemenea, îmbunătățirea accesului spre zonele-cheie pentru dezvoltarea industrială, turistică sau comercială. Se va urmări cu precădere dezvoltarea infrastructurii rutiere, feroviare și navale adiacente principalelor drumuri sau rețele de căi ferate, pentru a se crea și/sau permite accesul adecvat la fabrici, depozite sau alte unități productive.

Trebuie să fie sprijinită refacerea, lărgirea sau construirea de noi rețele rutiere primare, a străzilor și podurilor de gabarit din orașe sau județe, precum și a drumurilor care asigură conexiunile între diferitele zone în cadrul regiunilor sau între regiuni, în dependență de situațiile regionale concrete. Realizarea fluidizării circulației și descongestionării orașelor, precum și ocolirea localităților sunt proiecte de investiții care pot fi, de asemenea, sprijinite în cadrul acestei priorități.

4. Dezvoltarea resurselor umane

Proiectele finanțabile vor fi orientate în principal spre sporirea posibilităților de ocupare (prin calificarea și recalificarea forței de muncă), dezvoltarea spiritului antreprenorial, ameliorarea capacității de adaptare a

întreprinderilor și a angajaților acestora la cerințele unei economii de piață, asigurarea de oportunități egale pentru femei și bărbați. Pentru atingerea acestui obiectiv este necesar să se aibă în vedere:

- organizarea de programe de pregătire și perfecționarea pregătirii profesionale pentru persoanele care au un loc de muncă. Scopul acestei măsuri este de a conduce la o mai mare siguranță în păstrarea locurilor de muncă;

- desfășurarea de cursuri de formare care au ca scop dezvoltarea, sporirea și îmbunătățirea calificării profesionale a muncitorilor în ceea ce privește metodele de producție, noile tehnologii, precum și obținerea de noi calificări și aptitudini profesionale care să îi ajute să-și păstreze locurile de muncă și/sau să sprijine întreprinderea în care lucrează, dacă este necesar, să pătrundă și în alte domenii de activitate;

- programe de training care dezvoltă capacitatea managerială și administrativă a personalului întreprinderilor și care dau posibilitatea angajaților să efectueze schimbările necesare în compania în care lucrează, să cunoască și să utilizeze progresele tehnologice și inovatoare realizate, precum și tehnologiile informaționale, ceea ce va permite întreprinderilor să devină competitive, să poată nu numai să supraviețuiască, dar și să se dezvolte.

Sunt necesare: inițiative pentru orientare profesională, alegerea carierei, ocupare și motivare, care să ajute beneficiarii fie să intre pe piața muncii (pentru cei care sunt în căutarea primului loc de muncă), fie să își găsească un alt loc de muncă, care să le asigure independența economică; inițiative care să permită întreprinderilor să recruteze șomeri și persoane subocupate pentru locuri de muncă cu normă întreagă; inițiative de training pentru absolvenți și ucenici, care să permită tinerilor să-și găsească loc de muncă și/sau să-și aleagă meseria pentru care s-au pregătit. Trebuie luate, de asemenea, măsuri active pentru îmbunătățirea integrării în muncă a persoanelor dezavantajate și a celor cu nevoi speciale.

5. Dezvoltarea turismului prin:

- investiții în sectorul privat realizate prin granturi pentru cofinanțarea de investiții fizice în inițiative inovatoare, în forme alternative de turism, dezvoltate în regiuni cu potențial turistic recunoscut, destinate pentru: dezvoltarea turismului rural și a rețelei de pensiuni; construirea de noi unități de cazare în sate turistice, campinguri etc.; renovarea hotelurilor existente și îmbunătățirea dotărilor; diversificarea ofertei turistice;

- investiții în sectorul public, în infrastructura turistică și în siturile renumite ca puncte de atracție pentru turiști, ca de exemplu investiții pentru: conservarea patrimoniului cultural-istoric și a peisajului; reabilitarea muzeelor și a altor expoziții publice; hoteluri pentru tineret; crearea sau dezvoltarea infrastructurii de acces spre zonele turistice;

- servicii de sprijinire a turismului, precum: sisteme de rezervare a locurilor; studii de piață; consiliere și sprijin pentru organizarea unor campanii de marketing; realizarea de pachete de servicii pentru grupuri țintă; realizarea de pachete de servicii turistice rurale; cursuri de calificare specifice turismului; training specific pentru comunitățile rurale.

6. *Sprijinirea cercetării, dezvoltării tehnologice și a inovării* trebuie să urmărească:

- introducerea, respectiv utilizarea rezultatelor obținute în cercetarea științifică și dezvoltarea tehnologică; un accent suplimentar trebuie pus pe faza postcercetare/ dezvoltare, iar participarea financiară trebuie să fie extinsă asupra proiectelor-pilot, de demonstrație, de implementare pe piețe, pentru obținerea de patente etc.;

- crearea de centre de transfer a inovațiilor și tehnologiilor de cercetare și dezvoltare tehnologică, care să focalizeze activitățile de introducere și diseminare a rezultatelor cercetării/dezvoltării, inovării și transferului de tehnologie.

Sprijinirea întreprinderilor în domeniul transferului de tehnologie cuprinde consultanța corespunzătoare, sprijin destinat aplicării în economie a rezultatelor cercetării/dezvoltării, cât și calificării resurselor umane necesare. Sprijinul financiar va fi orientat spre:

- consultanță tehnologică acordată de unități specializate;

- sprijin pentru obținerea brevetelor și pentru crearea unei piețe specifice, care să ajute la o mai largă utilizare în producție a rezultatelor cercetării /dezvoltării și inovării;

- atragerea de personal tehnic specializat în inovare, pe de o parte, cât și a celui de utilizare practică a noilor tehnologii;

- realizarea și coordonarea transferului tehnologic și inovational regional (de exemplu: strategii regionale de inovații).

Acest sprijin trebuie să fie însoțit de măsuri de:

- îmbunătățire a cercetării și dezvoltării, a infrastructurii transferului de tehnologie și de existența unei infrastructuri de consultanță în acest domeniu;

- utilizarea forței de muncă superior calificate. România se confruntă în prezent cu un fenomen de subocupare a inginerilor, tehnicienilor, cercetătorilor și oamenilor de știință. Această situație i-a determinat pe aceștia să caute locuri de muncă în alte sectoare de activitate sau să emigreze în țări ale UE sau America de Nord. De aceea, un obiectiv prioritar îl constituie utilizarea inteligenței, capacității și experienței acestor oameni superior calificați la dezvoltarea capacității tehnologice și inovatoare a țării. Acest lucru se poate realiza de exemplu prin încadrarea lor în centrele de transfer tehnologic și inovare propuse a se crea. De asemenea, reprezintă o prioritate dezvoltarea potențialului intern al conducerii și personalului

întreprinderilor în acest domeniu, inclusiv prin asigurarea capacității acestora de a iniția și/sau prelua proiecte care să implice colaborarea cu astfel de centre, prin:

- dezvoltarea calificării și aptitudinilor tehnicienilor pentru a deveni consultanți ai IMM-urilor în probleme de inovare și transfer tehnologic;
- organizarea unor cursuri și a altor inițiative care să permită conducerii și personalului întreprinderilor să înțeleagă necesitatea utilizării tehnologiei și a inovării în activitatea întreprinderii lor, precum și să preia și să utilizeze sisteme avansate de lucru;
- sprijinirea afacerilor și axarea lor pe tehnologie, pentru a le aduce la un nivel compatibil și, în același timp, competitiv cu întreprinderile din UE.

Acțiunile ce vor fi finanțate în cadrul acestei măsuri vor fi orientate spre promovarea acelor inițiative care susțin diseminarea inovațiilor și transferul tehnologiilor moderne în IMM-uri.

- dezvoltarea societății informaționale, utilizarea telematicii și a serviciilor din acest domeniu.

Sprijinul va fi orientat în următoarele direcții:

- definirea strategiilor și participarea la aplicarea lor pentru consultanță sau pentru analiza nevoilor și organizarea de studii de piață;

- stimularea ofertei și cererii de informație;

- organizarea de acțiuni de publicitate;

- dezvoltarea competențelor în materie de informație.

Întărirea capacității concurențiale a întreprinderilor implică implementarea următoarelor elemente de bază:

- sisteme electronice de informații și sisteme de comunicație pentru IMM-uri;

- comerț electronic, servicii de informații și comunicații pentru IMM-uri;

- utilizarea tehnicilor de informare și comunicare pentru calificarea, recalificarea și perfecționarea pregătirii profesionale a resurselor umane;

- folosirea „asistenței telematice” în IMM-urilor.

Prioritățile naționale de dezvoltare sectorială completează armonios primele șase priorități naționale de dezvoltare regională. Prioritățile dezvoltării sectoriale se referă la:

7. Agricultura și dezvoltarea rurală

Cu 60% teren arabil din suprafața totală a țării, sectorul agricol ar trebui să joace un rol important în economia națională, iar 42% din populația activă ocupată în agricultură reprezintă faptul că agricultura constituie sursa principală de asigurare a locurilor de muncă, inclusiv pentru cei care au fost nevoiți să-și părăsească activitățile desfășurate în industrie. Pentru aceste rațiuni este necesară dezvoltarea programelor și inițiativelor în domeniul agriculturii și spațiului rural care să susțină politicile de dezvoltare regională și națională.

Proiectele în domeniul spațiului rural intră în sfera de intervenție a fondului SAPARD; există, de asemenea,

proiecte de dezvoltare agricolă de dimensiuni mai mici care permit acțiuni complementare din fondurile PHARE. Un astfel de exemplu îl constituie proiectele care permit dezvoltarea IMM-urilor, în domeniul colectării și prelucrării produselor, la care se adaugă proiectele care oferă alternative de diversificare a economiilor rurale, dependente, în general, de agricultură.

Această prioritate se poate realiza prin măsuri înscrise într-un Plan Național pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală, grupate în 4 axe prioritare:

A. Îmbunătățirea accesului la piețe și a competitivității produselor agricole prelucrate

Obiectivele specifice sunt:

- orientarea producției în concordanță cu tendințele previzibile ale pieței sau încurajarea dezvoltării de noi piețe pentru produsele agricole;

- îmbunătățirea calității produselor alimentare prin respectarea cerințelor minime de securitate alimentară impuse de UE;

- îmbunătățirea și controlul condițiilor sanitare;

- apariția procesatorilor privați de produse agroalimentare și piscicole.

Măsurile SAPARD incluse în cadrul acestei axe prioritare sunt:

- prelucrarea și marketingul produselor agricole și piscicole;

- îmbunătățirea structurilor instituționale în vederea realizării controlului veterinar și fitosanitar, pentru păstrarea calității produselor alimentare și protecția consumatorilor.

B. Îmbunătățirea infrastructurii pentru dezvoltare rurală și agricultură

Obiectivele specifice sunt:

- sporirea accesului locuitorilor spațiului rural la rețelele locale de drumuri ale satelor și județelor, la drumurile regionale și naționale, precum și la rețeaua națională de căi ferate etc.;

- îmbunătățirea condițiilor de igienă și sanitare ale locuințelor rurale, precum și ale activităților agricole în conformitate cu standardele în vigoare;

- repunerea în stare de funcțiune, precum și sporirea capacității de folosire a sistemelor de irigații.

Măsurile SAPARD incluse în cadrul acestei axe prioritare sunt:

- dezvoltarea și îmbunătățirea infrastructurii rurale;

- managementul resurselor de apă pentru agricultură.

C. Dezvoltarea economiei rurale

Obiectivele specifice sunt orientate spre:

- promovarea și diversificarea activităților agricole;

- aplicarea regulilor unitare referitoare la producție, recoltare și distribuția pe piață a produselor, reguli recunoscute în țările candidate;

- conservarea și prezervarea mediului natural agricol;

- protecția și îmbunătățirea resurselor forestiere.

Măsurile SAPARD incluse în cadrul acestei axe prioritare sunt:

- acordarea de investiții sporite pentru exploatațile agricole, protejarea mediului și silvicultură;
- organizarea mai bună a grupurilor de producători;
- diversificarea activităților economice pentru generarea de venituri alternative.

D. Dezvoltarea resurselor umane

Se au în vedere următoarele măsuri:

- reorientarea calitativă a producției, protejarea peisajului și protecția mediului;
- atingerea unui nivel de pregătire profesională care este necesar pentru managementul unor exploatații viabile;
- pregătirea și specializarea diferitelor autorități și organizații responsabile pentru îndeplinirea programelor legate de dezvoltarea resurselor umane.

Măsurile SAPARD incluse în cadrul acestei axe prioritare sunt:

- îmbunătățirea pregătirii și perfecționării pregătirii profesionale a celor care lucrează în agricultură;
- acordarea asistenței tehnice adecvate.

8. Dezvoltarea infrastructurii transporturilor

În programele de dezvoltare regională, dezvoltarea infrastructurii transporturilor joacă un rol important în asigurarea implementării proiectelor. De aceea sunt necesare investiții mari în domeniul transporturilor. Pentru dezvoltarea infrastructurii transporturilor trebuie avut în vedere obiectivul prioritar – reabilitarea, modernizarea și dezvoltarea infrastructurii, echipamentelor și a mijloacelor de transport aferente. Principalele proiecte avute în vedere sunt cele situate pe:

- coridorul IV: Constanța – București – Brașov – Curtici, iar în domeniul rutier, construcția autostrăzii București – Constanța;
- coridorul VII – Dunărea, prioritar fiind terminalul de containere din portul Constanța;
- coridorul IX: Giurgiu – București – Ungheni/Albița.

9. Protejarea și ameliorarea calității mediului

În ultimele decenii, peste 10% din teritoriul României a fost expus unor surse de poluare industrială excesive. Circa 8 milioane de persoane trăiesc în condiții incerte de mediu și aproximativ 2 milioane de persoane suferă deja de afecțiuni cronice datorate expunerii îndelungate la surse de poluare. Prin urmare, poluarea industrială reprezintă o grea povară a dezvoltării regionale, din cauza costurilor publice mari pentru protecția și prezervarea mediului și a serviciilor de îngrijire medicală care sunt necesare. Este puțin probabil ca regiunile poluate să atragă investiții în alte industrii. În același timp, poluarea afectează dezvoltarea agriculturii, prin diminuarea productivității pământului, dar și prin diminuarea altor activități, cum ar fi turismul.

Prin urmare, investițiile pentru protejarea și prezervarea mediului sunt o prioritate națională. Măsurile privind reabilitarea mediului din zonele industriale degradate sau din vechile situri (platforme industriale) din mediul urban, în prezent închise, dar care sunt avute în vedere pentru noi activități economice sunt finanțate din fondurile PHARE. Măsurile de siguranță împotriva consecințelor fenomenelor naturale, cum ar fi eroziunea solului, inundații și despăduriri, sunt finanțate prin fondurile acordate de SAPARD.

Strategia propusă de Ministerul Apelor, Pădurilor și Protecției Mediului în cadrul planului său sectorial, care urmează să fie finanțat din fonduri ISPA, se articulează pe două direcții principale: îmbunătățirea calității apei pentru atingerea standardelor acquis-ului comunitar, precum și managementul deșeurilor. Măsurile indicative se referă la:

- ameliorarea calității resurselor de apă și a apei furnizate către populație;
- reducerea infestării cu plumb a apelor uzate, industriale și casnice;
- îmbunătățirea parametrilor stațiilor de tratare a apelor uzate;
- diminuarea acumulărilor de metale grele și componente organice din sedimente;
- reducerea concentrației de azot, pesticide etc. din resursele de apă;
- construirea, modernizarea sau extinderea zonelor pentru depozitarea deșeurilor menajere din marile orașe sau comune în curs de urbanizare;
- construcția/recondiționarea depozitelor pentru deșeuri industriale și crearea de oportunități pentru utilizarea lor eficientă;
- construirea de incineratoare pentru deșeuri periculoase, conform standardelor UE.

Principalele priorități și măsuri de dezvoltare ale regiunilor, selectate din strategiile respective de dezvoltare regională, integrate în structura obiectivelor prioritare și a măsurilor corespunzătoare cuprinse în Planul Național de Dezvoltare sunt următoarele pentru:

Regiunea Nord-Est:

- dezvoltarea IMM-uri prin sprijinirea creării de noi IMM-uri productive și dezvoltarea celor existente, a unor centre de cercetări pentru IMM-uri, sprijinirea transferului de tehnologie, crearea de parcuri industriale care să utilizeze infrastructuri ale fostelor întreprinderi de stat și ale vechilor platforme industriale, acordarea de consultanță pentru IMM-uri, constituirea unor rețele de informații pentru afaceri;
- dezvoltarea infrastructurii fizice prin reabilitarea/modernizarea drumurilor de acces spre zone industriale, turistice, de munte și a rețelei de distribuție a gazului metan, precum și prin modernizarea/dezvoltarea infrastructurii telecomunicațiilor;

- dezvoltarea turismului și a serviciilor pentru turism, a agroturismului și a altor categorii de turism alternativ, dezvoltarea infrastructurii drumurilor și a infrastructurii adiacente în zonele de munte;

- dezvoltarea rurală prin crearea de IMM cu profil agroindustrial și de servicii, dezvoltarea ecofermelor, promovarea și comercializarea produselor locale agricole și neagricole, dezvoltarea infrastructurii rurale;

- dezvoltarea resurselor umane prin intermediul trainingului pentru manageri și personalul IMM-urilor în vederea calificării profesionale, reconversiei profesionale, de asemenea al trainingului pentru persoanele ocupate în agricultură, în administrația publică locală, pentru servicii în turism și în tehnici de protejare a mediului;

- legat de protejarea mediului: investiții în tehnologii prietenoase mediului și în utilități publice, reciclarea deșeurilor, reabilitarea zonelor afectate de dezastru naturale și de activitățile antropice.

Regiunea Sud-Est:

- dezvoltarea IMM-urilor prin sporirea numărului de centre de consultanță, dezvoltarea spiritului antreprenorial și a tehnicilor de management, aplicarea unor scheme de împrumut pentru IMM-uri și a unor stimulente pentru activitatea de export a IMM-urilor;

- dezvoltarea rurală prin diversificarea economică a zonelor rurale, sprijinirea asociațiilor de fermieri, acordarea de investiții directe pentru dezvoltarea fermelor, know-how și transfer tehnologic în agricultură, efectuarea marketingului produselor agricole și rurale;

- dezvoltarea infrastructurii transporturilor, a utilităților publice (apă curentă, gaze, electricitate), dezvoltarea infrastructurii necesare IMM-urilor, sprijinirea cercetării și a centrelor pentru inovații în mediul rural;

- dezvoltarea resurselor umane prin organizarea de cursuri pentru calificarea profesională a tinerilor în meserii cerute de piața muncii, cursuri pentru șomeri, persoane neocupate și persoane dezavantajate, precum și integrarea acestora pe piața muncii;

- dezvoltarea turismului și a infrastructurii zonelor turistice, realizarea unor investiții pentru protejarea valorilor culturale, dezvoltarea serviciilor pentru turism și diversificarea ofertei turistice;

- protejarea mediului prin reabilitarea siturilor industriale, sprijinirea împăduririlor, modernizarea sistemelor de monitorizare a mediului și managementul factorilor de mediu.

Regiunea Sud:

- diversificare și extinderea bazei industriale a regiunii prin dezvoltarea IMM-urilor productive, reabilitarea siturilor industriale și pregătirea lor pentru alte activități, crearea de parcuri industriale, dezvoltarea infrastructurii fizice;

- dezvoltarea rurală, a unor IMM-uri care să prelucreze resursele locale, obținerea de produse agricole ecologice;

- dezvoltarea turismului și a serviciilor în turism, organizarea de acțiuni de marketing și promovare a turismului, protejarea valorilor culturale și a zonelor naturale cu potențial turistic, dezvoltarea turismului specializat în vânătoare și pescuit;

- dezvoltarea resurselor umane prin organizarea de cursuri pentru recalificare profesională a personalului din sectorul servicii, a șomerilor și altor categorii de persoane neocupate.

Regiunea Sud-Vest:

- dezvoltarea IMM-urilor prin transferul tehnologic pentru IMM-uri, crearea de noi IMM-uri productive, servicii pentru afaceri și centre de cercetare pentru dezvoltarea activității IMM-urilor;

- dezvoltarea infrastructurii turistice prin investiții directe în activități turistice și în protejarea valorilor culturale și a zonelor naturale de interes turistic, promovarea agroturismului și a turismului cultural, a marketingului la nivelul regiunii, cursurilor pentru personalul ocupat în turism;

- dezvoltarea rurală, a marketingului pentru produse rurale, îmbunătățirea calității produselor rurale;

- dezvoltarea resurselor umane prin organizarea de cursuri de calificare pentru șomeri și alte categorii de populație neocupată, pentru tineri și femei în meserii cerute de piața muncii, precum și pentru dezvoltarea capacităților manageriale și antreprenoriale;

- dezvoltarea infrastructurii, a rețelei de apă curentă, de telecomunicații și de electricitate în zonele rurale, sprijinirea construcției de locuințe;

- protejarea mediului și efectuarea de investiții în noi tehnologii pentru protecția mediului și pentru economisirea energiei, organizarea de acțiuni pentru conștientizarea problemelor privind mediul, monitorizarea riscurilor privind mediul;

- atragerea de investiții străine directe prin acțiuni de marketing ad-hoc și prin promovarea avantajelor oferite de legislația zonelor dezavantajate și a zonelor libere.

Regiunea Vest:

- dezvoltarea sectorului privat și promovarea investițiilor prin sprijinirea transferului de tehnologie, crearea de IMM-uri în industria prelucrătoare, realizarea de investiții în infrastructura publică, crearea de parcuri tehnologice;

- dezvoltarea turismului și agroturismului, reabilitarea utilităților publice în arealurile turistice, dezvoltarea și modernizarea infrastructurii în stațiunile de munte, calificarea personalului care lucrează în servicii turistice;

- dezvoltarea rurală, a infrastructurii de bază în mediul rural (drumuri, apă curentă, gaze, canalizare, telecomunicații),

înființarea de centre de colectare a produselor agricole, precum și de IMM-urilor în domeniul prelucrării produselor agricole, dezvoltarea activităților meșteșugărești, acordarea de sprijin financiar pentru finanțarea achiziției de echipamente;

- dezvoltarea resurselor umane prin recalificarea forței de muncă disponibilizate în meserii cerute de piața muncii, precum și prin alte măsuri active de ocupare a populației;

- îmbunătățirea calității mediului prin diminuarea efectelor poluării în zonele afectate, cu atenție specială pentru zonele turistice, modernizarea sistemului de monitorizare a mediului și extinderea sistemului de colectare a deșeurilor, reciclarea materialelor re folosibile;

- dezvoltarea infrastructurii de bază (apă curentă, gaze, canalizare) și a telecomunicațiilor în zonele cu dezvoltare economică și socială scăzute.

Regiunea Nord-Vest:

- crearea unui mediu de afaceri favorabil dezvoltării unei economii diversificate și creșterii atractivității regiunii prin: dezvoltarea infrastructurii de susținere a sectorului privat, dezvoltarea activităților economice bazate pe resurse locale, dezvoltarea spiritului antreprenorial și a inițiativei locale, stimularea cooperării economice și a transferului de tehnologie;

- dezvoltarea durabilă a spațiului rural prin: reabilitarea și dezvoltarea infrastructurii fizice, valorificarea resurselor locale, dezvoltarea serviciilor, reabilitarea și protejarea calității mediului;

- dezvoltarea și utilizarea eficientă a resurselor umane prin calificarea și recalificarea forței de muncă, organizarea unor cursuri speciale de pregătire pentru șomeri și pentru alte categorii de populație dezavantajate.

Regiunea Centru:

- dezvoltarea IMM-urilor și a mediului de afaceri prin sprijinirea înființării de noi IMM-uri productive, sprijinirea transferului de tehnologie, promovarea produselor industriale și meșteșugărești, aplicarea unor noi scheme de finanțare;

- dezvoltarea agroturismului și a turismului montan, îmbunătățirea serviciilor turistice, dezvoltarea unor activități pentru atragerea turiștilor (artă populară, târguri cu produse meșteșugărești, spectacole folclorice, evenimente religioase etc.);

- dezvoltarea agricolă și rurală, a infrastructurii rurale de bază, precum și a serviciilor rurale și agricole, diversificarea activităților rurale;

- dezvoltarea localităților și a serviciilor sociale prin efectuarea unor lucrări de protecție împotriva inundațiilor și alunecărilor de teren, crearea unor servicii de sprijin a persoanelor din categorii dezavantajate;

- protejarea mediului și a valorilor cultural-istorice, reciclarea deșeurilor industriale și menajere, dezvoltarea rețelei de epurare a apelor și de canalizare.

Regiunea București-Ilfov:

- sprijinirea sectorului privat și promovarea investițiilor prin transferul de know-how, modernizarea întreprinderilor cu potențial viabil, dezvoltarea industriei de înaltă tehnologie, dezvoltarea infrastructurii afacerilor, a cercetării fundamentale și aplicate;

- dezvoltarea și modernizarea infrastructurii drumurilor, a rețelei de căi ferate, dezvoltarea și îmbunătățirea transportului interregional de bunuri și persoane, dezvoltarea infrastructurii tehnico-edilitare;

- protejarea mediului, diminuarea poluării apei, aerului și solului;

- dezvoltarea resurselor umane prin recalificarea șomerilor proveniți din industrie, precum și a altor categorii de populație dezavantajate, sprijinirea ocupării tinerilor și femeilor;

- dezvoltarea turismului efectuând investiții în infrastructura turistică și situri turistice și istorice recunoscute, promovarea turismului cultural-științific, dezvoltarea serviciilor turistice.

În privința cooperării interregionale, apreciem că trebuie să existe două variante de abordare: derularea de colaborări punctuale, chiar complementare, mergând pe sistemul reciprocității, între oricare județ dintr-o regiune și alte județe ale țării, pe coordonatele impuse de prioritățile de dezvoltare ale acestor regiuni; derularea relațiilor de cooperare între regiunile de dezvoltare înțelese ca un tot unitar, pe proiecte cu grade diferite de complexitate și de relevanță regională. În acest sens, este necesar ca regiunile respective să-și definească prioritățile, eventual în cadrul unor strategii județene, ceea ce ar permite interconectarea și armonizarea diverselor programe de dezvoltare.

Bibliografie

- Bratu, I., „Creșterea performanțelor sistemului instituțional, premisă a dezvoltării durabile a economiei românești și a integrării ei în Uniunea Europeană”, în *Probleme economice*, nr. 32-33, 2002, Centrul de Informare și Documentare Economică, București
- Ciutacu, C-tin și Chivu, Luminița, „România și modelul european de agricultură și de dezvoltare a spațiului rural”, în *Probleme economice*, nr. 31, 2002, Centrul de Informare și Documentare Economică, București
- Iordache, Floarea, „Modele și strategii ale integrării României în Uniunea Europeană”, în *Probleme economice*, nr. 17, 2002, Centrul de Informare și Documentare Economică, București
- Păuna, Carmen-Beatrice (coordonator), „Politica de dezvoltare regională în perspectiva aderării României la Uniunea Europeană”, în *Probleme economice*, nr. 40, 2002, Centrul de Informare și Documentare Economică, București
- Postolache, T. (coord.) (1991). *Economia României – secolul al XX-lea*, București, Editura Academiei Române
- Răduțiu, Simona Vonica (coordonator), „Aderarea României la Uniunea Europeană: impactul asupra statului bunăstării românesc”, în *Probleme economice*, nr. 122-123, 2004, Centrul de Informare și Documentare Economică, București
- *** (1995). *De la Essen la Cannes: itinerarul strategiei românești de integrare europeană*, Editura Academiei Române

Metoda standard-cost în varianta standard-cost unic, direcție de perfecționare a contabilității de gestiune și a calculației costurilor în industria de mașini și echipamente

■

Cleopatra Șendroiu

Lector universitar doctor

Aureliana Geta Roman

Lector universitar doctorand

Costantin Roman

Conferențiar universitar doctor

Academia de Studii Economice București

Abstract. *The main purpose of improving and varying cost calculation methods in the machine building industry is to make them more operational and efficient in supplying the information necessary to the management in taking its decisions. The present cost calculation methods used in the machine building plants – global method and the method per orders – by which a historical cost is determined a posteriori used in deducting and post factum justification of manufacturing expenses does not offer the management the possibility to fully satisfy its need for information. We are talking about a change of conception in applying certain systems, methods and work techniques, according to the needs of efficient administration of production and the plant seen as a whole. The standard-cost method best answers to the needs of the effective management of the value side of the manufacturing process and raising economic efficiency. We consider that, in the machine building industry, these objectives can be achieved by using the standard - sole cost alternative of the standard-cost method.*

Key words: machine building industry standard - sole cost; standard-cost method; historical cost; economic efficiency.

■

Metoda standard-cost face parte din categoria metodelor de calculație previzionale și de urmărire operativă a procesului de producție permițând stabilirea costurilor de producție cu anticipație față de începerea procesului de producție și efectuarea controlului bugetar al costurilor prin determinarea abaterilor costurilor efective de la cele prestabilite, pe feluri de abateri și pe cauze, concomitent cu desfășurarea procesului de producție. În felul acesta, ea oferă avantaje incontestabile pe linia studierii și analizei operative a eficienței producției, putând să îndeplinească astfel o funcție importantă pentru conducerea întreprinderii moderne, aceea de instrument de investigație și de previziune și să fie deci un mijloc prețios în adoptarea deciziilor.

Potrivit conceptului acestei metode, costurile de producție unitare trebuie calculate cu anticipație, folosind în acest scop mărimi prestabilite. Concomitent cu desfășurarea procesului de producție se organizează urmărirea operativă a cheltuielilor pe care le ocazionează pentru ca, prin comparare cu costurile standard, să se stabilească abaterile pe locuri de cheltuieli și pe cauze, astfel încât să se efectueze controlul bugetar al costurilor.

În concepția originală a metodei standard-cost nu trebuie să se mai calculeze costul efectiv, întrucât costul standard este considerat cost științific și, în același timp, real, motiv pentru care orice abatere costurilor efective de la cele standard este considerată ca o abatere de la normal și ca atare trebuie trecută direct pe seama rezultatelor financiare.

Totuși, nu este exclusă posibilitatea calculării costurilor efective ale producției obținute. Aceasta se face prin adăugarea sau, după caz, scăderea, din costul standard a abaterilor preluate din contabilitatea de gestiune care se vor urmări nu numai pe locuri de cheltuieli și pe cauze, ci și pe produse. Modelul de calcul este următorul:

$$Cu_e = \frac{Ct_s \pm A}{Q}$$

în care:

- Cu_e – reprezintă costul unitar efectiv;
- Ct_s – costul total standard;
- A – abaterile;
- Q – cantitatea de producție obținută.

Principalele lucrări pe care le presupune aplicarea metodei standard-cost constau în elaborarea calculațiilor standard pe produs; calculul, urmărirea, analiza și raportarea abaterilor costurilor efective de la cele standard pentru efectuarea controlului bugetar; organizarea contabilității de gestiune în condițiile aplicării metodei standard-cost.

Pentru elaborarea calculațiilor standard pe produs, sunt necesare următoarele lucrări: *elaborarea standardelor pentru cheltuielile directe*, lucrare care presupune elaborarea standardelor cantitative de materiale și manoperă și elaborarea standardelor valorice privind prețurile de aprovizionare standard și tarifele de salarizare standard; *elaborarea standardelor pentru cheltuielile indirecte sau de regie*, care implică efectuarea următoarelor lucrări: întocmirea bugetului cheltuielilor indirecte de producție sau de regie a secției, pe de o parte, și întocmirea bugetului cheltuielilor generale de administrație sau de regie a întreprinderii, pe de altă parte, și, în final, *elaborarea calculațiilor privind costul unitar standard pe produs* sau bugetul costului unitar în structura articolelor de calculație specifice întreprinderii respective.

Elaborarea standardelor privind costurile de producție impune stabilirea sortimentelor și volumului de producție standard care să determine utilizarea optimă a capacității de producție din întreprinderile de mașini și echipamente.

Calculul, urmărirea, analiza și raportarea abaterilor costurilor efective de la cele standard se efectuează în mod operativ (zilnic, săptămânal, decadal etc.) pe locuri de cheltuieli, pe articole de calculație și pe cauze (dacă este cazul chiar și pe produse sau pe părțile lor componente), pentru efectuarea controlului bugetar al costurilor și adoptarea deciziilor privind conducerea laturii valorice a procesului de producție.

În acest scop se întocmesc rapoarte sau situații pentru abateri în structura menționată, iar prin centralizare se obține raportul sau situația abaterilor pe întreprindere.

Aplicarea metodei standard-cost prezintă avantajul raționalizării muncii de calculație, întrucât costul standard unitar determinat cu anticipație este socotit cost real

și deci nu mai trebuie calculat costul efectiv al producției finite și al producției în curs de execuție la sfârșitul fiecărei perioade de gestiune, iar abaterile sunt considerate ca abateri de la normal și se trec direct pe seama rezultatelor financiare ale întreprinderii. Producția finită și cea în curs de execuție se pot deconta la costul standard. Această particularitate însă nu înlătură posibilitatea calculării costurilor unitare efective la anumite intervale de timp, prin repartizarea abaterilor asupra producției finite și producției în curs de execuție după anumite criterii convenționale, cum ar fi, de exemplu, în raport de costurile standard ale producției respective.

Un alt avantaj al metodei standard-cost este și acela că, deși are la bază conceptul costurilor totale folosind clasificarea cheltuielilor de producție în directe și indirecte, ea folosește și clasificarea cheltuielilor de producție în variabile și fixe, ceea ce permite analiza costurilor în raport de volumul producției și calculul unor indicatori specifici metodei direct-costing, și anume punctul de echilibru, punctul activității optime, factorul de acoperire, coeficientul și intervalul de siguranță, necesari pentru adoptarea unor decizii fundamentate științific.

Deci, cu ajutorul acestei metode se efectuează un control operativ al modului în care se consumă resursele materiale și de muncă vie prin urmărirea distinctă, permanentă și completă a abaterilor pe parcursul activității, și nu la sfârșitul perioadei de gestiune ca în metodele clasice, atât în evidența operativă, cât și în contabilitate, global și pe cauze, din momentul apariției, respectiv identificării lor și până în momentul repartizării asupra rezultatelor financiare.

Caracteristica de bază a metodei standard-cost constă în existența unui cadru adecvat comparațiilor operative între cheltuielile efective și cele prestabilite, luate ca bază de referință. Aplicarea metodei standard-cost, în varianta standard-cost unic, conduce la sporirea valorii practice a informației contabile și, implicit, la perfecționarea organizării activității economice. Toate acestea au ca efect o mai bună fundamentare a bugetelor de costuri și, în consecință, stabilirea unor valori de referință care să exprime cât mai bine condițiile normale de activitate a întreprinderilor din industria de mașini și echipamente. Conducerea pe baza unor mărimi prestabile cum sunt costurile standard corespunde principiului metodei de conducere pe bază de obiective și îi conferă contabilității, în calitatea ei de furnizoare de informații utile deciziilor și măsurilor corective, o importanță majoră.

În aceste condiții, contabilitatea devine, la nivelul întreprinderilor de mașini și echipamente, un instrument util de gestiune, de conducere a întreprinderii, întrucât misiunea ei principală nu mai este aceea de a determina costul producției, ci de a controla dacă acesta, determinat în prealabil, a fost respectat de responsabilii sectoarelor de activitate. În acest fel, contabilitatea de gestiune poate realiza urmărirea și controlul încadrării în prevederile din

buget și poate să ofere informații operative asupra nivelului cheltuielilor de producție.

Aplicarea metodei standard-cost urmărește, în principal, creșterea rolului costurilor de producție în asigurarea îndeplinirii obiectivelor stabilite, în dirijarea și buna funcționare a întreprinderii. Scopul principal al unei astfel de calculații este de a furniza operativ informația necesară pentru a bugeta, evalua, coordona și controla activitatea întreprinderii.

Pornind de la rolul și locul informației contabile în cadrul conducerii moderne, aplicarea metodei standard-cost oferă acesteia un caracter de eficacitate, determinat de gradul de valorificare în procesul de pregătire și luare a deciziilor pentru declanșarea măsurilor corective.

Metoda standard-cost înlocuiește simpla operațiune de colectare și înregistrare a datelor efective pentru compararea lor la sfârșitul perioadei de gestiune ce se realiza prin metoda pe comenzi utilizată în industria de mașini și echipamente, cu asigurarea unui caracter analitic, operativ și previzional al informațiilor care permite fructificarea lor în scopul creșterii eficienței activității viitoare.

Mai mult ca oricând, standardizarea costurilor de producție trebuie să se bazeze pe standarde cantitative și valorice fundamentate științific, cu motivare tehnico-economică. Este necesar acest lucru, întrucât abaterile cheltuielilor efective de la cele standard, determinate concomitent cu desfășurarea procesului de producție, au o semnificație mai mare decât abaterile calculate la sfârșitul perioadei de gestiune, care conduc în multe cazuri la decizii tardive, sau decât datele efective luate izolat, care arată numai ce s-a realizat, dar nu și cum s-a realizat. Ele impun cu necesitate determinarea operativă a cauzelor, întrucât acestea sunt elementele esențiale la adoptarea deciziilor și acțiunilor viitoare pentru corectarea devierilor în realizarea obiectivelor stabilite, în îmbunătățirea activității. Dar, pentru a crește rolul contabilității de gestiune, informațiile privitoare la abateri trebuie să fie prezentate organelor interesate într-o formă sugestivă, astfel încât acestea să poată lua operativ măsurile corective.

O premisă necesară pentru introducerea în practică a metodei standard-cost, în afară de existența unui sistem suficient de cuprinzător de standarde fundamentate științific, o constituie și existența unor tehnici bine puse la punct și operative de programare a producției. Acest lucru presupune existența unui nivel corespunzător al organizării producției, precum și a unui grad avansat de cunoașterea și precizare a factorilor tehnologici și economici ai producției pentru toate produsele și, mai ales, pentru produsele și tehnologiile noi.

Organizarea în bune condiții a documentației primare privind evidența cheltuielilor de producție și calculația costurilor, precum și organizarea corespunzătoare a evidenței abaterilor de la standarde, sunt de asemenea premise necesare pentru adoptarea acestei metode de contabilitate de gestiune și calculație a costurilor.

Urmărirea costurilor de producție prin contabilitate în cazul metodei standard-cost se poate organiza în una din următoarele variante: standard-cost parțial, standard-cost unic și standard-cost dublu. Deosebiriile dintre aceste variante constau în modul de reflectare a costurilor în conturile de calculație și în modul de calcul și înregistrare a abaterilor de la costurile standard.

Având în vedere avantajele și dezavantajele fiecăreia dintre cele trei variante de organizare a contabilității costurilor standard, apreciem că varianta care răspunde cel mai bine necesităților conducerii întreprinderilor din industria de mașini și echipamente este varianta standard-cost unic.

Această variantă permite stabilirea abaterilor costurilor efective de la cele standard pe parcursul desfășurării procesului de producție, costuri pe articole de calculație și pe cauze, ceea ce facilitează controlul bugetar al costurilor și adoptarea unor decizii eficiente pe linia conducerii la toate eșaloanele ierarhice. De asemenea, se elimină volumul mare de muncă determinat de operația de inventariere a producției în curs de execuție, întrucât, prin sistemul de înregistrare a consumurilor și a producției obținute în conturile de calculație numai la costul standard, se permite determinarea acesteia prin metoda contabilă.

În concluzie, considerăm că adoptarea și introducerea în întreprinderile din industria de mașini și echipamente a metodei de calculație standard-cost, în varianta standard-cost unic, răspunde necesităților de sporire a gradului de utilitate a informației privind activitatea internă și se integrează în concepția modernă de conducere pe bază de obiective, de perfecționare continuă a folosirii costurilor în orientarea producției și întărirea gestiunii economice.

Metoda costurilor standard este una din metodele de calculație a costurilor folosită cu succes în întreprinderile industriale din țările dezvoltate. În industria de mașini și echipamente progresul tehnic presupune folosirea unor instalații mult mai performante și a unor tehnologii noi antipoluante. Cheltuielile indirecte au o pondere mult mai mare în totalul cheltuielilor de producție. În acest sens elaborarea bugetelor cheltuielilor de regie devine o problemă curentă și acută. Pentru aceasta metoda standard-cost oferă o bază de comparație concludentă și operativă pentru aprecierea evoluției costurilor efective.

O primă condiție de aplicare a metodei standard-cost ar fi existența unei codificări a nomenclurii materialelor, semifabricatelor și materiilor utilizate, a operațiilor tehnologice și a produselor. Toate materialele utilizate în industria de mașini și echipamente primesc un cod care are în componența sa informații cu privire la locul de depozitare, articol, loc de folosință etc. Tehnologia de fabricație este aceeași pe durata mai multor exerciții, iar nomenclatura produselor este constantă.

O altă condiție necesară ar fi existența unui sistem de norme de consum și de timp care pot deveni standard după

o analiză pertinentă a valorii acestora. Aceste condiții există la toate întreprinderile din industria de mașini și echipamente unde procesul de producție are la bază un flux tehnologic care trebuie respectat în totalitate.

Costul standard este un cost prestabilit care acționează atât ca etalon de măsură și comparație a costului efectiv, cât și ca instrument de orientare și precizare a condițiilor în care trebuie să se desfășoare activitatea unei întreprinderi. În esență, standardele exprimă mărimi sau valori antecalulate, cât și unele elemente previzionale corelate cu condițiile în care se preconizează desfășurarea activității viitoare a unui agent economic.

Costul standard teoretic sau standardul ideal se poate obține în cele mai bune condiții de organizare a producției și a muncii. Aceste previziuni ale costurilor standard nu permit niciun fel de defecțiune a mașinilor sau alte întreruperi de lucru, și au nevoie de un nivel de efort care poate fi atins doar de cei mai pricepuți și eficienți angajați, care lucrează la un randament de 100%. Unii manageri sunt de părere că aceste standarde dau naștere la noi valori, la noi motivații. Acești manageri evidențiază faptul că, deși angajații știu că nu se vor încadra în standard, acestea aduc aminte în permanență de necesitatea creșterii constante a efortului și a eficienței. Însă cei mai mulți manageri consideră că folosirea acestor standarde are tendința de a-i descuraja chiar și pe cei mai sârguincioși angajați.

Costul standard realist este un cost standard dificil de determinat, dar nu imposibil de obținut. Aceste standarde permit o perioadă normală de întrerupere a producției și perioade de refacere a forței de muncă și sunt stabilite în așa fel încât să fie atinse prin eforturi medii rezonabile, dar destul de eficiente. Variațiile de la aceste standarde sunt foarte folositoare managementului și gestiunii deoarece reprezintă abateri de la normal, prin repetarea unor ineficiențe. Toate aceste abateri solicită o mai mare atenție din partea managerilor. În plus, aceste standarde pot servi

mai multor scopuri. Pe lângă faptul că semnaleză abaterile anormale în ceea ce privește costurile, pot fi folosite, de asemenea, în antecalculul cash-flow-urilor și în gestiunea stocurilor.

În opoziție, standardele ideale nu pot fi folosite în antecalcul și planificare; acestea nu permit ineficiențe și de aceea acestea apar în cifre nerealiste în ceea ce privește planificarea și antecalculul. Costul standard normal este costul estimat corect și ușor de obținut. În determinarea costului standard normal este bine să se ia în considerare și variația orelor de muncă și mai ales a eficienței lor.

De asemenea, existența unui sistem informatic în întreprindere și a unui program de aplicații de gestiune poate amplifica reducerea timpului de muncă în elaborarea standardelor și calculul costurilor standard pentru materiale, manoperă și cheltuieli de regie. Astăzi nu mai prezintă o problemă deosebită gestiunea informatică a stocurilor și a produselor finite. Odată cu lansarea în producție a unui lot de produse se pot determina cantitățile de materiale de aprovizionat și timpul necesar realizării acestei producții pentru luarea deciziilor privind producția pe perioada imediat următoare.

Există posibilitatea stabilirii pentru fiecare verigă organizatorică a centrelor de responsabilitate, iar în cadrul acestora a standardelor de cheltuieli. Costul de producție trebuie să fie defalcat pe sectoare care prin activitatea lor influențează mărimea acestuia.

Ținând cont de precizările de mai sus se poate afirma că aplicarea metodei standard-cost nu necesită niște condiții speciale care să nu poată fi atinse. Fiecare întreprindere trebuie să-și însușească tehnicile unui management modern și să-și asigure formarea unui sistem informațional adecvat specificului activității desfășurate. Economia de piață impune acest lucru și transformă informația costurilor în principalul instrument de asigurare a competitivității și a rentabilității întreprinderii.

Bibliografie selectivă

Andersen, H., Needles, B., Caldwell, J. (2000). *Principiile de bază ale contabilității*, Ediția a cincea, Editura Arc

Călin, O., Cârstea, Gh. (2003). *Contabilitate de gestiune și calculația costurilor*, Editura Atlas, București

Evian, N., Epuran, M., Băbăiță, V. (1997). *Contabilitatea industrială*, Editura de Vest, Timișoara

Nicolescu, O. (1998). *Profitul și decizia managerială*, Editura Tribuna Economică, București

Prevalența naturii umane în economia lui Adam Smith

Mara Magda Maftai

Asistent universitar doctorand

Academia de Studii Economice București

Abstract. *Adam Smith is thought to be the first economist, his economic considerations being even nowadays valid, no matter the everchanging connotations of capitalism throughout the world. Unfortunately, only The Wealth of Nations was translated in Romanian, and that is why there is a tendency among us to analyze Smith only by means of his economic paradigm, leaving out his preoccupations of moral philosophy, of finding the connections between political, juridical and economic aspects. Above all, we should insist on his obsession with human nature, obsession to be embedded within the increasing importance of economic sciences in his time, growing out of moral philosophy and jurisprudence.*

Key words: moral philosophy; human nature; smithian human being; impartial spectator; virtues.

Adam Smith s-a născut în 1723 în orașul Kirkcaldy. Avea să devină cel dintâi economist din istoria științei economice, cel care a întemeiat prima școală de economiști, cunoscută sub numele de școală clasică. Despre Adam Smith se poate afirma că este, în ciuda veacurilor trecute, mai tot timpul actual. Din păcate, în România, din întreaga sa operă, publicată în timpul vieții și postum, nu s-a tradus decât volumul care îl propulsează în poziția de analist de bază al fenomenului economic, și anume *Avuția Națiunilor*. Ar trebui să se pună foarte mult accent pe interdependența dintre formația sa de filozof moralist, metafizician (așa cum este ea reflectată în primele scrieri) și cea de economist, ulterior de cercetător al relației dintre aspectele politice, juridice și cele economice. Românii au tendința de a-l judeca și analiza doar prin prisma *Avuției Națiunilor*, considerându-l a fi doar economist. Nu trebuie uitat, însă, că în vremea lui A. Smith științele economice începeau să se dezvolte pe terenul filozofiei morale, al jurisprudenței.

O privire generală asupra istoriei științei economice ne arată existența a numeroase neînțelegeri între economiști, o lipsă de omogenitate în rândul acestora, care exista mai puțin în secolul al XVIII-lea, când știința economică încă nu era conturată și care tocmai datorită lui A. Smith se desprinde în cele din urmă de științele politice și sociale.

Dezacordurile radicale în vremea lui A. Smith erau mai mult doctrinare. În orice caz, concepția economică a economistului scoțian rezidă în câteva elemente pe care el le preia din epocă, în special din filozofia morală și pe care le transferă zonei economice odată cu identificarea anumitor fapte economice, elemente de logică economică, a unui limbaj economic. A. Smith nu a impus un model economic precis, dar a conturat clar domeniul de cercetare economică.

El inserează în schema doctrinară liberală a lui John Locke concepția sa economică și folosește ideile juridice și politice ale acestuia în *Avuția Națiunilor*. Intenția lui A. Smith atunci când și-a conturat concepția economică a fost să realizeze mai întâi un studiu istoric în care să integreze sistemul de economie politică: era familiarizat cu opera lui Montesquieu și cu cea a fiziocraților, pe care îi cunoscuse în timpul călătoriei sale în Franța. A fost bun prieten cu David Hume, după moartea acestuia, în 1776, ocupându-se de editarea scrierilor sale necontroversate. Economistul scoțian a știut să folosească foarte bine descoperirile liberalismului politico-filosofic și ideile fiziocraților pentru a-și construi propriul său sistem economic.

Economia a crescut pe terenul filozofiei morale și abia în cele din urmă a devenit unul dintre domeniile științei

morale. La un anumit moment, ea s-a detașat de științele morale și apoi de moralitatea în sine.

Probleme economice au fost puse în discuție de-a lungul întregii istorii a umanității, dar noțiunea unei științe independente a apărut de-abia la mijlocul anilor 1700, perioada de până la A. Smith o numim cea a economiștilor presmithieni, deși aceștia sunt impropriu numiți economiști. Până la A. Smith economia a fost subordonată politicii, moralei și problemelor teologice. Economia propriu-zisă, ca știință și teorie, începe cu A. Smith. În *Avuția Națiunilor*, economia se desprinde clar de filozofie și teologie. A. Smith a fost influențat de D. Hume și Fr. Hutcheson, iar în momentul în care a devenit profesor de filozofie morală la Universitatea din Glasgow, el a urmat în cursurile sale teoria predată de profesorul său, Fr. Hutcheson. Așa cum a explicat John Millar, un student al lui A. Smith, cursul acestuia despre filozofie morală cuprindea patru părți: teologia naturală, etica (publicat ca *The Theory of Moral Sentiments* în 1759), justiția (publicat postum ca *Lectures on Jurisprudence*) și reglementările politice care se bazează pe eficacitate și care sunt folosite pentru a crește bogățiile, puterea și prosperitatea unui stat (idei publicate în *The Wealth of Nations*, 1776). Pentru A. Smith, economia, sau ceea ce el numea economia politică, se situa în schema mare a filozofiei morale. În prezentarea sistemului său moral, el discută despre o gamă largă de virtuți. Această gamă include virtuțile care merită cel mai puțin a fi luate în calcul, cele comerciale: prudența, vigilența, circumspecția, caracterul constant, fermitatea. Printre cele mai de ignorat tipuri de prudență putem enumera grija pentru sănătate, avuție, rang și reputație. Pentru A. Smith, prudența nu este un dat, este una dintre cele mai neînsemnate virtuți din sistemul lui moral. Omul prudent, scrie A. Smith, trebuie să sacrifice plăcerea prezentă pentru cea viitoare și acest comandament interior este aprobat de către spectatorul imparțial, judecătorul sentimentelor morale.

O altă virtute discutată de către A. Smith în *The Theory of Moral Sentiments* este justiția. Viziunea lui despre justiție este restrânsă la nivelul justiției comutative, nu distributive. Acest fel de justiție este necesar pentru păstrarea ordinii în societate, iar încălcarea ei trebuie pedepsită. Cea mai mare virtute pentru A. Smith este bunăvoința. În *Avuția Națiunilor*, el a considerat creșterea economică drept starea normală a unei societăți, ceea ce îl separă de moralisții anteriori (Grotius, Pufendorf, Hutcheson, David Hume), care au văzut idealul în prezervarea unei stări staționare, deși A. Smith a aplicat schema sa morală la nivelul considerațiilor economice. Creșterea economică era legată de moralitate; acest lucru se vede în efectele morale și în premisele morale ale creșterii economice.

Una dintre preocupările lui A. Smith în *Avuția Națiunilor* a fost să atace sistemul restrictiv mercantilist și să promoveze comerțul liber, care să asigure creșterea

avuției indivizilor și a națiunii. Faptul că el susține comerțul liber colonial și intern nu înseamnă că nu pune anumite bariere manifestării interesului propriu. Schimbul are loc în cadrul schemei morale identificate în *The Theory of Moral Sentiments*. A. Smith rezumă idealul său de sistem al libertății naturale prin maxima: „Fiecare om, atât timp cât nu încalcă legile justiției, este lăsat absolut liber să-și urmărească propriul interes așa cum știe el cel mai bine” (Smith, 1992, vol. I: p. 38), ceea ce indică clar dimensiunea morală a economiei lui A. Smith. Acesta dezvăluie, de asemenea, cum acumularea de capital joacă un rol central în creșterea economică, succesul acesteia fiind asigurat prin intermediul prudenței. A. Smith folosește, totodată, schema morală pentru a critica efectele negative ale economiei comerciale.

Opera publicată în timpul vieții sau postum cuprinde următoarele lucrări: *The Theory of Moral Sentiments*, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, *Essays on Philosophical Subjects*, *Lectures on Jurisprudence*, *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*, *Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms*, *Correspondence of Adam Smith*.

Încă de la început, Adam Smith a fost preocupat de activitățile cu încărcătură simbolică și de crearea realităților intersubiective. Prima lucrare cu care A. Smith a câștigat atenția a fost de fapt o serie din *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*, cursuri predate la Universitatea din Edinburgh între 1748-1749. Insistând asupra modalității în care vede el practica retorică, A. Smith construiește un spațiu în care discursul devine operativ. Trasează un univers al relațiilor discursive, le include apoi într-o schemă atât politică, cât și teologică. Consideră dezvoltarea și diseminarea cunoștințelor ca fiind parte din retorică, aspect esențial pentru modalitatea în care el va concepe ulterior economia. Plasând discursul sub influența retoricii didactice, A. Smith îl plasează de fapt sub influența metodelor simbolice prin care articularea, comunicarea și dobândirea de cunoștințe sunt acumulate. Cunoștințele obținute reprezintă pentru el o construcție lingvistică și o formulare strategică. Sub influența lui D. Hume, cursurile lui sunt organizate în jurul tipologiilor lingvistice, stilistice și retorice.

A. Smith pare să dețină unele noțiuni în ceea ce privește prototipurile folosirii limbajului, anumite categorii adesea folosite în limbajul cotidian, o dovadă a intersubiectivității la nivelul sensurilor generate de aceste categorii familiare. La nivelul lexicului, A. Smith recomandă folosirea cuvintelor familiare, în locul celor nefamiliare, a împrumuturilor lexicale. La nivelul sintaxei, ar trebui să primeze folosirea ordinii standard a cuvintelor în propoziții și a propozițiilor scurte pentru asigurarea clarității în vorbire. Toate aceste considerații de început îi vor fi utile în organizarea materialului operei sale de bază, a *Avuției Națiunilor*, unde urmărește nu doar transmiterea de informație, ci și plasarea ei într-un cadru atractiv,

intercalând, adesea, diferite digresiuni, deși, de multe ori, ajunge la contradicții majore în interiorul propriului său discurs. Un exemplu în acest sens îl constituie și lucrarea *Essays on Philosophical Subjects*, structurată în trei părți, cea mai importantă fiind *History of Astronomy*.

Essays on Philosophical Subjects conține o istorie a astronomiei, așa cum a fost ea imaginată de către A. Smith, și câteva gânduri despre fizica antică și metafizică. Lucrarea a fost publicată postum în 1795, cuprinzând materialul pe care autorul intenționa să-l publice, dar nu a mai avut timp. *History of Astronomy* este prima și cea mai cuprinzătoare parte a lucrării menționate, scrisă în anii 1750, înaintea lucrărilor fundamentale ale lui A. Smith. Deși este cunoscut ca fiind primul mare economist, acesta nu a fost preocupat numai de problemele științei economice. În *The Theory of Moral Sentiments* A. Smith descrie principiile naturii umane, care pot fi utilizate pentru a analiza instituțiile sociale și comportamentul. El se întreba cum pot oamenii emite judecăți morale, în special asupra propriei lor persoane, cum pot reflecta asupra naturii și sursei comportamentului corect, în concluzie, cum pot ajunge la armonizarea generală a unor astfel de păreri. Ulterior A. Smith s-a gândit să dezvolte pe larg tema acestor mecanisme autoreglatoare, dar le-a aplicat la nivel economic în *Avuția Națiunilor*. De altfel, în centrul acestei opere se află întrebarea: cum poate funcționa un sistem al libertății perfecte, date fiind constrângerile naturii umane de a produce o societate perfect ordonată? A. Smith era de părere că ordinea la scară socială rezultă din aceleași pasiuni și rațiuni care o produc la nivel personal. Atât societatea, cât și economia, potrivit opiniei lui, trebuie înțelese ca urmare a unei analize a motivației umane. El a adus în discuție sistemul ordinii naturale, al mâinii invizibile, succesul acestuia depinzând de restricționarea intervenției guvernului în economie. A. Smith folosește celebra metaforă a mâinii invizibile pentru prima oară în *History of Astronomy*, unde se referă la mâna invizibilă a lui Jupiter; cea de-a doua utilizare a metaforei apare în *The Theory of Moral Sentiments* și apoi în *Avuția Națiunilor*, unde intențiilor oamenilor pot ajunge să ghideze cursul evenimentelor. A. Smith credea că ne putem doar imagina principiile de legătură desemnate de către această mână invizibilă. Nu le putem cunoaște însă. Obiectivul său, în calitate de filozof moral, este acela de a reprezenta ceea ce el își imaginează ca fiind aceste principii invizibile, nu de a cunoaște schema în care sunt integrate.

Analiza rolului filozofiei începe de la premisa imposibilității decodificării schemei, este posibil doar acceptarea ei așa cum este. Unui copil, de exemplu, îi face plăcere să ofere o simplă taxonomie a aparențelor când este pus „să aleagă între două clase de obiecte, clasa realității, pe care el o numește lucruri, sau cea a aparențelor, numită nimic” (Smith, 1982b: p. 38). Adulții fac același lucru, cu același scop, dar într-o manieră mai sofisticată „când ne este prezentat ceva nou și unic, ne întrebăm ce

poate fi, cum arată” (Smith, 1982b: p. 39). Ne comportăm așa din dorința de a „face ordine într-un haos al aparențelor discordante” (Smith, 1982b: pp. 45-46).

Numai filozoful, mânat de curiozitate, explorează conexiunile invizibile dintre principiile naturii. A. Smith a fost un filozof moral și a aplicat ceea ce Newton a descoperit pentru filozofia naturală la filozofia morală: și-a imaginat și reprezentat acele principii de legătură desemnate de către zeitatea care determină cursul naturii. Domeniul filozofiei naturale a lui Newton consideră natura ca incluzând umanitatea; domeniul filozofiei morale a lui A. Smith a fost umanitatea însăși. Ca filozofi, care au crezut în calitatea zeității de arhitect al lumii, atât Newton, cât și A. Smith s-au confruntat cu aceeași provocare: cum putem avea acces în atelierul perfect zidit al arhitectului universal? Cum putem aplica schema arhitectului universal, chiar dacă nu avem acces la planul lucrării și deci nu-l putem înțelege? Tocmai de aceea, A. Smith își rezervă o porțiță de scăpare: el este de părere că nu descrie niciodată adevărul, ci oferă doar o aproximare bună a ceea ce el crede a fi adevărul. Chiar și opera lui Newton, pe care A. Smith îl consideră a fi cel mai mare filozof al tuturor timpurilor, este, în opinia sa, doar o reprezentare a adevărului, nu adevărul însuși. El ne amintește în acest sens „chiar și noi, după ce ne-am străduit să reprezentăm toate sistemele filozofice ca pure invenții ale imaginației...am recurs la cuvinte pentru a exprima principiile de legătură, ca și cum cuvintele ar fi legăturile reale de care Natura se folosește pentru a conecta câteva operații” (Smith, 1982b: p. 105).

History of Astronomy avansează noțiunea sceptică a formării cunoștințelor, afirmând că întregul impuls al creării îl reprezintă neliniștea psihologică ce rezultă pe neașteptate, așa încât apare nevoia generală de a concilia experiențe disparate într-un demers rațional, pentru a forma asociații previzibile. În vederea progresului intelectual al astronomiei, A. Smith prezintă o serie de încercări pentru a împăca din ce în ce mai mult experiențele într-o manieră profitabilă. El a fost totdeauna sceptic în ceea ce privește cunoașterea adevărului teoretic, care, la urma urmelor, este determinat mai mult de nevoia noastră psihologică, decât de înțelepciunea noastră.

Filozofilor le revine rolul de a crea acele idei care leagă experiențele și ne oferă liniștea psihologică. A. Smith a menționat impactul disruptiv al situațiilor surprinzătoare și a evenimentelor neprevizibile asupra oamenilor, culminând cu o descriere a fricii care se revărsa asupra unei armate atunci când „se surprinde deodată în fața pericolului” (Smith, 1982b: p. 35). Filozoful, furnizând societății o imagine satisfăcătoare, îmblânzește confuziile noastre și le plasează într-un sistem coerent și familiar care oferă apoi baza interpretării, coordonării și cooperării într-o societate. Explicațiile filozofice calmează colectivitățile și asigură ordinea socială, istoria este succesiunea ideilor asupra cărora mintea umană se oprește pentru a căuta un

răspuns la informația în permanentă schimbare cu care trebuie să jonglăm. Newton a atenuat multe dintre neliniștile lui A. Smith și ale contemporanilor săi în ceea ce privește cosmosul și modul în care acesta funcționează, și a suprimat explicațiile bizare și supărătoare ale experiențelor religioase fanatice.

A treia lucrare, în ordinea preocupărilor lui A. Smith, a fost *The Theory of Moral Sentiments*. Contrar celor vehiculate, *The Theory of Moral Sentiments* nu a fost scrisă în totală independență de *Avuția Națiunilor*, dar în timp ce *Avuția Națiunilor* se ocupă mai mult de problemele economice, *The Theory of Moral Sentiments* explică un sistem moral care furnizează un cadru general pentru demersul economic. În *Avuția Națiunilor*, A. Smith formulează principiile justiției și pe cele legislative în domeniul economic. Aici el se adresează avantajelor individuale, intereselor proprii și iubirii de sine care reprezintă un aspect important al naturii umane. Omul economic din *Avuția Națiunilor* nu este însă numai omul virtuos, ci și prudent. În *Avuția Națiunilor*, A. Smith a văzut economia ca pe un studiu al ordinii spontane, care apare atunci când schimburile voluntare dintre indivizi produc beneficii părților implicate.

În *The Theory of Moral Sentiments*, el examinează procesul conform căruia indivizii adoptă standardele morale prin care ei judecă acțiunile proprii și ale altora. Admițând că, de fapt, capitalismul nu se reduce la economie și politică, A. Smith discută fenomenul sentimentelor morale, dorința oamenilor de a fi pe placul societății și de a câștiga respectul acesteia. *The Theory of Moral Sentiments* se ocupă de maximizarea virtuții, iar *Avuția Națiunilor* de maximizarea avuției. Omul economic din *Avuția Națiunilor* nu este diferit de omul binevoitor din *The Theory of Moral Sentiments*.

A. Smith delimitează din nou două seturi de virtuți (A. Smith a dovedit multe inconsistente și contradicții în operele sale, ca și multe aspecte care reapar obsesiv, dar cu noi abordări). Primul cuprinde virtuțile economice, comerciale, cele centrate pe propria persoană și care sunt prudența, justiția, afacerile, egoismul, fidelitatea. Al doilea set cuprinde virtuțile primare sau nobile, ce sunt bunăvoința, generozitatea, grațitudinea, compasiunea, bunătatea, mila, prietenia, dragostea. Trebuie să existe o armonie între cele două seturi de virtuți. La nivel economic, interesul propriu le permite oamenilor să opereze cu un minim de virtute și cu toate acestea pot obține cele mai mari beneficii pentru societate. Un om nu trebuie să fie profund virtuos pentru ca sistemul economic să funcționeze în sensul de a maximiza avuția.

Potrivit lui A. Smith cele patru virtuți principale în viața unei persoane sunt justiția, prudența, bunăvoința și autocontrolul. Numai prin exercitarea controlului de sine, virtutea de bază din sistemul smithian, poate un om să-și controleze propriile impulsuri, comportamentul și să-și orienteze interesul spre obținerea unui maximum de binefacere. În *The Theory of Moral Sentiments*, A. Smith

este preocupat să descopere ce anume produce comportamentul moral al oamenilor și cum se dezvoltă capacitățile morale ale acestora. Teoria morală a lui A. Smith se bazează pe școala sentimentalistă a eticii secolului al XVIII-lea, formată din empiriștii puternic influențați de către D. Hume. Sentimentele (cunoscute, de asemenea, ca pasiuni, dispoziții, afecte sau înclinații) sunt emoții sau senzații care, potrivit lui A. Smith, formează baza judecății morale. Aceste sentimente au fost așezate, fixate în ființa umană de către o zeităte pentru a aduce fericirea și bunăstarea omenirii și determină acțiunile, alegerile oamenilor. Sentimentele sunt mai importante, atât pentru A. Smith, cât și pentru D. Hume, decât rațiunea. Sentimentele morale includ aprobarea, dezaprobarea, grațitudinea, resentimentul. Ceea ce este moral poate fi cunoscut prin intermediul experiențelor originale prin care trece un om în raport cu ceilalți. Omul smithian este o creatură socială care achiziționează un cod moral prin intermediul experienței și inducției. Acest cod se bazează pe sentimente morale interioare pe care natura i le-a furnizat și ele includ sentimentele egoiste și pe cele simpatetice față de alții. Potrivit lui A. Smith, oamenii au o dorință interioară de a fi simpatizați și le face plăcere să-și vadă propriile sentimente manifestându-se la ceilalți. Baza moralității, pentru A. Smith, este simpatia – abilitatea de a comunica cu emoțiile celorlalți oameni. Prin simpatie, el înțelege armonia fiecărei emoții de la compasiune la milă și bucurie. A. Smith explică cum Dumnezeu l-a înzestrat pe om cu principiile care îl fac să fie preocupat de soarta altora și fericirea acestora este importantă pentru el. Omul smithian este un om moral, care se poate împlini numai în societate. Este o ființă ce, pentru a fi fericită, are nevoie de aprecierea celorlalți, în plus față de autoapreciere. Potrivit lui A. Smith, judecățile morale rezultă numai din interacțiunile actorilor simpatetici dintr-o societate. Simpatia dintre oameni este facultatea operativă în determinarea proprietății morale. Oamenii sunt încântați când descoperă că sentimentele lor corespund cu cele ale altor oameni. Înclinația fiecărei persoane pentru interacțiunea simpatetică îi permite să interacționeze cu pasiunile și sentimentele altora determinând-o să experimenteze aceleași pasiuni și înclinații. A. Smith mai era de părere că un om nu poate fi egoist vizavi de plăcerile și fericirea pe care este interesat să le stârneasă celor din jurul său. În timp, procesul comun al căutării simpatiei sentimentelor conduce la acceptarea standardelor de comun acord. Acest proces de ajustare reciprocă se concretizează în formarea unui sistem inconștient al standardelor. Potrivit lui A. Smith, procesul interacțiunii simpatetice se finalizează cu dezvoltarea virtuților înalte, a normelor și ordinii morale. Regulile generale care cuprind un astfel de sistem de moralitate sunt rezultatul unui proces de inducție, pe care fiecare persoană îl realizează în funcție de propriile experiențe. Regulile generale se bazează pe încercările individuale de a simpatiza cu acțiunile specifice.

Procedura spectatorului imparțial

Când A. Smith observă că teoria sa nu este aplicabilă în totalitate inventează noțiunea spectatorului imparțial care să rezolve problema. Scrie că un individ poate să fie judecat incorect datorită unei informații incomplete sau false. Judecarea persoanelor în calitatea lor de spectatori este parțială și bazată pe o informație trunchiată.

Potriviți noțiunii de spectator imparțial, o persoană simpatizează mai ales cu ea însăși și cu cei care îi sunt apropiați. Există un nivel ascendent de bunăvoință și un nivel descendent de interes propriu dacă ar fi să ne orientăm în funcție de o axă care ne conduce de la străini la rude, prieteni și familie. A. Smith presupune că un om este capabil de a se detașa de propria persoană pentru a face o evaluare imparțială care are în vedere toate aspectele situației. Pentru a decide dacă spectatorul imparțial ar aproba acțiunile unei persoane, acea persoană trebuie să se imagineze în locul spectatorului imparțial și să vadă cum acesta își proiectează sentimentele asupra agentului, adică asupra persoanei în cauză. Cu alte cuvinte, fiecare persoană încearcă să judece propriul comportament imaginându-și cum l-ar judeca un spectator imparțial. Putem spune că astfel conștiința unui om este spectatorul său imparțial. Pentru A. Smith, cel mai virtuos om este cel condus de autocontrol. Acest control de sine, firește, implică capacitatea de realizare a dorințelor personale, dar o capacitate atenuată, pentru că omul smithian nu poate alege decât dintre sentimentele pe care le experimentează.

A. Smith explică cum dorințele egoiste ale oamenilor au un scop și un final pozitiv. Când oamenii își urmăresc propriul interes în sfera economică, societatea va fi cel mai mare beneficiar. Avuția și armonizarea ordinii spontane rezultă din acțiunile oamenilor care își urmăresc propriul interes. O economie în care oamenii își urmăresc propriul interes este o economie bazată pe mecanismul mâinii invizibile. Deși A. Smith se îndoiește că avuția poate aduce fericire, în calitate de economist el scrie cum capitalismul poate produce și spori avuția. Ca filozof, el ne spune că posesiile materiale nu conduc în mod necesar la obținerea fericirii. A. Smith a văzut lumea, inclusiv natura umană, ca un sistem desemnat de către Dumnezeu, pentru a maximiza fericirea umană. Omul este o componentă naturală a telosului. Schema teologică este importantă în sistemul lui A. Smith din moment ce el atribuie ordinea lumescă unei zeități binevoitoare. Providența a construit natura și predispozițiile sentimentale ale omului în așa fel încât schema universală să fie favorabilă acestuia. Dar mai există decepția, un element esențial al sistemului stoic smithian care îi conduce pe indivizi spre atingerea a ceea ce ei consideră că sunt propriile lor scopuri, dar care de fapt corespund scopurilor zeității universale.

Deși avuția nu-l face pe om fericit, producerea și creșterea acesteia contribuie la beneficiul întregii societăți. Aceasta este esența încercării lui A. Smith de a explica de

ce Dumnezeu a creat oamenii cu o iregularitate a sentimentelor lor care în mod frecvent face ca intențiile și rezultatele obținute de fiecare să fie disproporționale. O ordine neintenționată este rezultatul tuturor tranzacțiilor dintr-o economie în care indivizii sunt liberi să găsească cea mai profitabilă întrebuintare a bunurilor lor. Concepția lui A. Smith despre sistemul libertății naturale reprezintă aplicația legilor naturale și justiției naturale. El explică astfel cum legile pieței sunt legile unei societăți organizate. Ca moralist, este de părere că o economie care are o bază etică este necesară pentru a asigura tratamentul corespunzător al tuturor oamenilor. Este nevoie de un proces economic moral pentru a dezvolta pasiunile umane în scopul atingerii unui nivel mai înalt de virtute și moralitate. Prudența ghidează omul virtuos spre urmărirea binelui propriu. Omul economic este parte a omului virtuos și atinge apogeul atunci când își urmărește propria fericire prin obținerea bunurilor fundamentale, precum proprietatea, sănătatea și reputația. Își dorește avuția pentru recunoașterea pe care aceasta i-o asigură în ochii celorlalți, care se bucură când îl văd plin de succes și productiv! Aici A. Smith devine de-a dreptul utopic. Un om prudent demonstrează că este demn de autocontrol atunci când renunță la plăcerea curentă pentru obținerea unor plăceri viitoare care, crede el, vor fi mai mari. De asemenea, un om prudent realizează importanța creșterii producției, știe că munca devine mai productivă prin introducerea specializării ei și că, cu cât sunt mai mulți oameni implicați în schimbul voluntar, cu atât ei devin mai specializați. Sistemul imaginat de A. Smith este cel în care fiecare individ își urmărește propriul interes spre beneficiul întregii societăți. Puterile oamenilor, slăbiciunile lor, afectele și dispozițiile sunt date de către Dumnezeu. Proiectul lui Smith a fost să stabilească principiile naturale care guvernează comportamentul oamenilor. A încercat să elucideze legile naturale care reglementează legile morale ale acestora.

A. Smith era conștient de natura complexă a societăților umane în care diviziunea muncii este folosită pe scară largă. Originea diviziunii muncii se află în principiul persuasiunii pe care îl găsim în *Lectures on Jurisprudence*, preocupare care urmează *Avuției Națiunilor*. Dar în analiza lui A. Smith societatea civilă este susținută de două argumente: principiul moral al simpatiei și legile ordinii naturale. Propunerile lui A. Smith legate de determinarea nivelului ocupării forței de muncă față de existența comerțului exterior sunt în congruență cu alte sugestii din *Avuția Națiunilor*, care accentuează existența utilizării alternative a pământului, muncii și capitalului. Schema lui A. Smith se bazează pe distincția dintre discursul didactic și cel retoric dezvoltate în *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*.

În filozofia morală a secolelor XVIII și XIX era ceva obișnuit să crezi că justiția reprezintă un drept perfect. Să ne gândim la modalitatea în care A. Smith face distincția

dintre drepturile perfecte și cele imperfecte în *Lectures on Jurisprudence*. Accentul de bază cade pe necesitatea drepturilor perfecte și imperfecte „drepturile perfecte sunt cele pe care avem dreptul de a le cere și un ordin de a le duce la bun sfârșit. Ceea ce ei (Pufendorf și Hutcheson) numesc drepturi imperfecte sunt cele care corespund acelor obligații ce trebuie să fie îndeplinite de către alții, dar pe care nu-i putem forța să le îndeplinească. E responsabilitatea lor de a le duce la bun sfârșit sau nu.....un cerșetor este un obiect la dispoziția carității noastre și poate avea un anumit drept să apeleze la mila noastră, deși în acest context cuvântul drept este folosit într-un sens impropriu. Ceea ce înțelegem prin drept înțelegem de fapt prin dreptul perfect, cel care se relaționează cu dreptatea comutativă. Drepturile imperfecte se referă la justiția distributivă. Primele sunt drepturile care trebuie considerate, celelalte nu aparțin propriu-zis jurisprudenței, ci mai mult unui sistem al moralității din moment ce nu intră în jurisdicția legilor” (Smith, 1982c: p. 45).

Când A. Smith vorbește de justiție el se referă totdeauna la o justiție comutativă (vezi *Lectures on Justice*), forma asupra căreia suntem perfect îndreptățiți. Justiția comutativă se referă la ideea readucerii unui individ la condiția sa de dinaintea comiterii răului, precum violarea drepturilor de proprietate. A. Smith admite că el a optat pentru justiția în sensul platonian sau justiția în ochii lui Dumnezeu. Pe de altă parte, alte virtuți, incluzând caritatea, mila sunt „vagi și nedeterminate”. În afară de justiție și gramatică „nu există reguli despre care să fi fost învățați să acționăm asupra lor cu milostenia propriu-zisă, așa cum nu sunt reguli a căror observare să ne conducă infailibil la atingerea elocvenței în scris” (Smith, 1982c: p. 45).

Principiul de bază al sistemului smithian este cel al interesului propriu. În societatea civilizată oamenii sunt indiferenți unul față de altul. Dar chiar și aici există reguli care guvernează asupra deciziei fiecărui individ: „omul poate alerga cât demult după avuție, onoruri.....și își poate încorda fiecare mușchi și folosi fiecare nerv în lupta cu concurenții. Dar dacă calcă în picioare indulgența spectatorului (adică simpatia) se epuizează complet. Nu se poate admite violarea regulilor jocului” (Smith, 1982a: Part II, Chapter II, 2.1).

În *Lectures on Jurisprudence*, A. Smith accentuează acest aspect mult mai concret: „...când oamenii interacționează unii cu alții, sunt oarecum înclinați spre discuții, pentru că pot câștiga mai mult astfel decât pot pierde prin dezvăluirea adevăratului lor caracter” (Smith, 1982c: p. 89). Astfel, într-o societate comercială liberă fiecare cetățean trebuie să fie conștient de regulile jocului.

Să ne amintim că în *Lectures on Rhetoric* A. Smith își exprimă părerea despre stilul simplu al lui Swift, și spune că stilul simplu este produsul unui caracter simplu. Deși nu poate înțelege pesimismul lui Swift și utilizarea satirei de către acesta, consideră că simplitatea stilului și a caracterului sunt potrivite pentru societatea comercială

imaginată de el, unde oamenii depind unii de alții datorită schimbului de bunuri și servicii. A. Smith presupuse, cel puțin în prima ediție a *The Theory of Moral Sentiments*, existența unei societăți omogene formată din indivizi conduși de propriile lor interese și aflați în permanență pe picior de egalitate. Această omogenitate le permite să simpatizeze în timpul schimbului de roluri, agenți și spectatori, și să devină spectatori ai propriilor lor comportamente conduși fiind de propriul interes. Astfel, conștiința ia naștere din mixtiunea acestor simpatii reciproce și furnizează o imagine a opiniei publice. Nu vedea la acea perioadă nicio discrepanță între opinia publică și conștiința individului. Dar în *Lectures on Jurisprudence* admite relativitatea istorică a simpatiei, ilustrată prin simpatia spartanilor față de infanticid. În *Avuția Națiunilor* descrie trei clase ale societății comerciale, muncitorii, capitaliștii și proprietarii funciari și efectele intereselor acestora asupra dezvoltării societății. În ultima ediție a *The Theory of Moral Sentiments* citează execuția lui Jean Calas, motivul fiind cel al crimei, ca un exemplu dramatic al discrepanței dintre opinia publică și sensul de bine și rău individual. Admițând că societatea a devenit foarte heterogenă și accentuând în scrierile sale economice efectele acestei schimbări, A. Smith rămâne loial principiului său egalitar inițial. Această ambivalență poate fi văzută în toate lucrările sale, în special în cele de maturitate.

Din punctul de vedere al lui A. Smith, statul nu trebuie să se amestece în activitățile economice ale cetățenilor săi, ceea ce nu înseamnă că totul trebuie lăsat la bunăvoința pieței: loialitatea competiției trebuie asigurată de către stat. În Cartea V a *Avuției Națiunilor* el este de părere că bunurile publice precum educația și transportul nu pot fi lăsate la bunăvoința inițiativei particulare. În *History of Astronomy*, A. Smith crede că scopul final al filozofilor este acela de a domestici necunoscutul a cărui prezență o simt mereu și nu o pot explica. El a făcut exact același lucru în faza unei societăți comerciale emergente, schițând noul sistem de viață declanșat de către aceasta.

Concepția economică a lui Adam Smith merge mână în mână cu filozofia morală a secolului al XVIII-lea, care, deși cuprinde mai multe curente, totuși principala preocupare filozofică rămâne cea de ordin etic. El este tributar empirismului moral al lui Locke, așa-numitul sentimentalism, care se dezvoltă mai ales în cadrul Universității din Glasgow, în legătură strânsă cu liberalismul. În *The Theory of Moral Sentiments* A. Smith teoretizează ceea ce va defini în *Avuția Națiunilor*: concepția economică cu trăsăturile ei liberale, promotoare a capitalismului de tip laissez-faire. Etica lui A. Smith întemeiază moralitatea pe simpatie, pe înclinarea firească a omului către semenii. Simpatia este consimțirea individului la acțiunea și scopurile altora. Măsura moralității este lărgimea acestei consimțiri. Criteriul după care se măsoară simpatia și, prin ea, valoarea morală a unei acțiuni e judecata spectatorului

imparțial din conștiința fiecăruia. A. Smith credea în armonia firească a interesului individual cu cel general. Orice motiv de dezacord își găsește remediul într-o reacție naturală, care restabilește echilibrul tulburat. Economia nu contrazice etica lui Smith, ci dimpotrivă se dezvoltă de la constatările acesteia.

Adam Smith a fost influențat de prietenia sa cu David Hume, cel care i-a propus să-l însoțească pe ducele de Buecleuch în călătoria sa în Franța. Propunerea a fost atât de tentantă încât l-a determinat pe A. Smith să renunțe la cariera de profesor. În timpul călătoriei, el nu a ținut niciun jurnal și a avut o adevărată aversiune pentru scrisori, așa încât nu a rămas nicio notiță din vremea călătoriei sale.

Adam Smith și David Hume au avut multe idei comune, la nivel politic, filosofic, dar sunt și cazuri în care primul se detașează de al doilea.

David Hume era de părere că luxul promovează dezvoltarea economică și politică. În lucrările care au precedat *Avuția Națiunilor*, A. Smith a urmat aceeași părere, dar în a sa opus magnum consideră că economisirea determină creșterea economică, sugerând cum cheltuielile pe bunurile de lux dăunează acesteia, dar în același timp el nu renunță la argumentele prietenului său, ceea ce explică încă o dată numeroase inconsistente și neconcordanțe din *Avuția Națiunilor*.

În *The Theory of Moral Sentiments*, A. Smith a folosit distincția pe care D. Hume o făcea în cadrul teoriei sale morale între agent, receptor și spectator. Concludent în acest sens fiind citatul din *The Theory of Moral Sentiments* „este evident că, oricât de benefice sau de dăunătoare ar fi acțiunile sau intențiile unei persoane care ia o anumită decizie, atunci motivele agentului nu mai contează, dacă nu putem afla pasiunile care i-au determinat comportamentul, ne rămâne puțină simpatie pentru persoana care a beneficiat de pe urma unei acțiuni sau, în alt caz, pare să nu fie niciun impediment în motivele agentului, dacă, dimpotrivă, pasiunile care îi influențează comportamentul sunt normale și nu trebuie să avem niciun fel de simpatie față de persoana care suferă” (Smith, 1982a: Part II, Chapter II).

Adam Smith a fost, probabil, unul dintre cei mai mari teoreticieni morali în mod direct influențat de tradiția sensului moral. El era de părere că sentimentele noastre morale nu au nevoie de nicio explicație. Teoria lui trebuie, așadar, înțeleasă ca o încercare de a explica ceea ce Școala Instituționalistă considera ca fiind inexplicabil și reprezintă reacția a priori împotriva unei metode pe care aceștia au folosit-o în tratarea problemelor morale. Poziția lui A. Smith dovedește că îl urma îndeaproape pe D. Hume, care descoperise *principiul universal din care deriva orice cenzură și orice aprobare*, folosind metoda experimentală în cercetare prin compararea calităților care sunt reprobabile, pe de o parte, și cele care sunt acceptate, pe de altă parte, observând apoi elementul comun al fiecăreia. Sunt bune acțiunile utile și rele acțiunile dăunătoare, după

efecte se calculează categoria în care intră fiecare. Ca și A. Smith, D. Hume era de părere că există un principiu care stă la baza tuturor sentimentelor noastre morale. Un principiu natural al bunătații, care ne determină să considerăm interesele celorlalți, iată o parte esențială a naturii umane. Influența lui D. Hume asupra lui A. Smith este sesizabilă în felul în care concep amândoi simpatia și rolul jucat de aceasta în formarea sentimentelor noastre morale. Rolul utilității acordat de Adam Smith în filozofia morală este influențat de principiile moralității ale lui Hume; A. Smith a consacrat un întreg capitol din *The Theory of Moral Sentiments* utilității: *Effect of Utility upon the Sentiment of Approbation*. Dar totodată, în acest capitol, A. Smith introduce și două puncte diferite:

- tendința fiecărei pasiuni de a produce efecte benefice sau dăunătoare și care reprezintă doar o parte din fenomenul consacrat aprobării morale, constituind baza ideii de a merita sau nu aceste efecte, în timp ce cealaltă parte constă în percepția noastră asupra meritării sau nu a efectului obținut, concentrându-ne asupra pedepsirii agentului care a stimulat un astfel de efect.

- potrivit lui D. Hume, utilitatea oricărui obiect este o sursă de plăceri, pentru că acesta este scopul final; A. Smith adaugă combinarea obiectelor pentru dobândirea unui scop final plăcut. El menține, mai mult pentru a adăuga la părerea lui D. Hume decât pentru a o contrazice, ideea conform căreia capacitatea unui obiect de a fi pe deplin util sau fericita combinație a unor mijloace pentru a obține anumite plăceri sau a satisface unele conveniențe este adesea mult mai căutată decât îndeplinirea convenienței în sine. În istoria filozofiei morale, *The Theory of Moral Sentiments* ale lui A. Smith trebuie să își ocupe locul imediat după *Enquiry Concerning the Principles of Morals* a lui D. Hume.

Cele trei mari arii de interes pentru filozofii epocii au fost filozofia morală, istoria și economia. În filozofia morală întrebarea principală era dacă capitalismul poate fi compatibil cu virtuțile tradiționale ale simpatiei și justiției. Problema a fost pentru prima oară ridicată de către Bernard de Mandeville, conform căruia viciile individuale conduc la beneficii publice substanțiale, în timp ce comportamentul virtuos nu are o valoare socială prea mare. David Hume susținea că valorile morale și judecățile erau în orice caz construcții sociale.

Interesul lui A. Smith pentru filozofia morală și viziunea optimistă asupra lumii, care se va reflecta ulterior la nivel economic, în special în ceea ce privește încrederea sa în natura constructivă a capitalismului, toate acestea derivă din învățăturile profesorului său de la Glasgow, Francis Hutcheson. D. Hume, prin *Treatise of Human Nature*, l-a influențat pe A. Smith în efortul său de a dezvolta o filozofie a moralității bazată pe natura umană.

Este important să cunoaștem filozofia morală a lui Adam Smith pentru că aceasta a furnizat o parte din fundamentele construcției sale capitaliste. Ca și D. Hume, A. Smith și-a

fondat filozofia morală pe natura umană. Elementul decisiv al naturii umane, care este foarte important pentru definirea moralității, este, potrivit lui A. Smith, conceptul simpatiei, care apare și în *Treatise of Human Nature* a lui D. Hume. Conceptul de simpatie la A. Smith are însă foarte puțin de a face cu o atitudine simpatetică față de oameni, mai mult cu o reacție emoțională față de trăirile altora. Emoția simpatetică nu apare ca o intuiție, ci ca un rezultat al imaginației umane. Potrivit lui A. Smith, tocmai de aceea toți oamenii pot dezvolta aceste emoții simpatetice față de oameni în general, chiar dacă îi cunoaște personal sau nu. Emoțiile simpatetice formează un fel de ghid pentru judecățile morale, dar nu constituie singurul criteriu pentru judecata morală propriu-zisă, care, potrivit lui A. Smith,

depinde de corespondența emoțiilor simpatetice ale unei anumite persoane cu cele ale unui presupus observator neutru, pe care A. Smith îl numește „omul dinăuntru, tainic”. Acesta se manifestă ca o voce care nu poate fi ignorată, care aprobă sau condamnă acțiunile unei singure persoane ca și ale celor din jur. Dar mai există un element în natura umană, pe care A. Smith îl identifică ca fiind dragostea de sine, dorința fiecărui om de a se împlini personal și de a-și găsi fericirea. A. Smith presupune existența unei armonii naturale între interesele personale ale fiecăruia, așa încât binele general al comunității întregi nu poate fi amenințat niciodată. Această concluzie la care a ajuns A. Smith în domeniul filozofiei morale se regăsește la nivelul teoriilor economice expuse în *Avuția Națiunilor*.

Bibliografie

- Buchholz, Todd, G. (1990). *New Ideas from Dead Economists: An Introduction to Modern Economic Thought*, Penguin Books, New York
- Smith, A. (1982a). *The Theory of Moral Sentiments*, ed. D.D. Raphael and A.L. Macfie, vol. I of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund)
- Smith, A. (1982b). *Essays on Philosophical Subjects*, ed. W. P. D. Wightman and J. C. Bryce, vol. III of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund)
- Smith, A. (1982c). *Lectures on Jurisprudence*, ed. R. L. Meek, D. D. Raphael and P. G. Stein, vol. V of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund)
- Smith, A. (1992). *Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, Chișinău Universitas

Creștere și eficiență la nivel macroeconomic

■

Alexandrina Duță

Profesor universitar doctor

Nicoleta Sirghi

Conferețiar universitar doctor

Adina Popovici

Asistent universitar doctor

Universitatea de Vest Timișoara

***Abstract.** La croissance est un procès sous l'influence d'interférence de facteurs économiques social et politique. C'est le motif pour lequel le processus de la croissance peut être analysé parmi la dimension macroéconomique, social, mais aussi politique.*

C'est évident que la croissance économique peut être appréciée par mis des indicateurs macroéconomiques de résultat total et per capita. Pour l'analyse de la croissance économique et de corrélation d'efficacité, les structures de la population et de la technique sont celles qui définissent le contenu multidimensionnelle de la croissance.

Il y a trois variables qui déterminent la dynamique économique: la population, la technique et l'espace. L'interférence de ces variables peut être analysée par mis des effets: par l'effet quantitatif qui détermine: les niveaux et la dynamique du produit et du revenu national per total et per capita; la mesure dans laquelle l'économie s'inscrit dans le trend de la croissance au long terme; la mesure dans laquelle la croissance économique détermine une mutation dans le comportement individuel et social par la revenue disponible.

Key words: croissance; corrélation; dynamique économique; macroéconomique.

■

Fenomenele și procesele din viața economică au evoluat cu intensitate și rezultate diferite, determinând necesitatea de a cunoaște modul în care evoluează economia națională, precum și abordarea în dinamică a acesteia.

Existența și dinamica unei societăți nu pot face abstracție de locul central al sistemului economic și de rolul său în înscrierea economiei pe traiectoria creșterii și dezvoltării economice.

Creșterea economică desemnează dinamica ascendentă a produsului final total și pe locuitor, considerată ca rezultat al factorilor ce o influențează, inclusiv a mediului economic și social-politic în care are loc.

În ansamblul fenomenelor economice, creșterea economică aparține categoriilor de mișcări pe termen lung. Din acest motiv creșterea economică reflectă atât starea, cât și dinamica activității economice, iar factorii care acționează asupra acesteia sunt de fapt și factorii ai creșterii economice.

Creșterea economică este un proces complex ce se află sub influența interferenței unei multitudini de factori de natură economică, socială și politică, astfel încât procesul creșterii poate fi analizat prin prisma dimensiunii economice, a dimensiunii sociale, dar și a dimensiunii politice. Delimitarea acestor semnificații este de natură teoretică, realitatea fiind cea care evidențiază interferența

influenței factorilor specifici domeniului. Mai mult, orice proces economic, prin esența sa, are o multiplă determinare ca rezultat al structurilor specifice oricărei societăți: tehnologică, juridică, socială, politică și, nu în ultimul rând, al mediului natural. Multiplele structuri și interdependențele dintre ele caracterizează existența unei societăți, și tocmai de aceea, structurile, natura lor și corelațiile determinante și determinate pot fi considerate ca punct de plecare într-un studiu științific.

Orice producție socială are drept finalitate satisfacerea nevoilor societății și ale membrilor săi. Pornind de aici, prezintă importanță aprecierea *dimensiunii economice* a rezultatelor activității și cuantificarea acestora prin sistemul de indicatori proprii diferitelor niveluri de agregare macroeconomică, fie pe filiera fluxurilor materiale, fie pe cea a fluxurilor monetare.

Mărimea rezultatelor producției sociale este de natură să condiționeze nu numai resursele necesare satisfacerii nevoilor, ci și măsura în care sunt asigurate premisele materiale ale dezvoltării și progresului. Se știe că dezvoltarea economică orientează spre progres, dar fără creștere economică nu există dezvoltare. Relația creștere – dezvoltare – progres își îmbogățește semnificația economică cu atât mai mult cu cât creșterea și dezvoltarea durabilă presupun o relație benefică și pe termen lung cu mediul, dar și crearea unui nou sistem economic bazat pe cunoaștere. Accesul la cunoștințe, ca premisă a cunoașterii, este condiționat de creșterea economică prin aspectul material al dimensiunii sale economice, absolut necesar pentru crearea și dezvoltarea sistemului informațional și informatizarea lui. Nu trebuie însă omis nici faptul că accesul la cunoaștere este costisitor și în acest sens este evidentă importanța aspectului monetar al dimensiunii economice a creșterii, definitiv pentru capacitatea de finanțare.

Dimensiunea socială a creșterii economice poate fi privită în dublu sens prin prisma relației populație – economie. Resursele de muncă ale societății sunt legate de mărimea populației și de structura acesteia pe grupe de vârstă și, astfel, pentru creșterea economică prezintă importanță dimensiunea populației active disponibile care condiționează potențialul creșterii economice prin prisma factorului muncă. Măsura în care sistemul productiv are capacitatea să utilizeze acest segment al resurselor de muncă condiționează mărimea rezultatelor activității economice, dar și creșterea gradului de ocupare. Aspectul material al creșterii economice poate influența măsura în care crește posibilitatea de a investi în sistemul productiv, deci de a crea noi locuri de muncă. Creșterea gradului de ocupare înseamnă și venituri mai mari. Se ajunge astfel la un alt aspect al relației populație – economie, și anume măsura în care creșterea economică este de natură să determine un anumit nivel de trai, un anumit grad de satisfacere a nevoilor. Creșterea economică este generatoare de venituri și, implicit, de cerere solvabilă. Dar este evident că doar

dincolo de un anumit nivel al creșterii veniturilor se creează resursele necesare finanțării investițiilor și, deci, potențării creșterii economice viitoare.

Dimensiunea politică a creșterii economice este de natură să pună în discuție natura politicilor economice și efectul promovării lor asupra creșterii economice. Este evident faptul că în analiza acestor aspecte nu se poate face abstracție de platforma politică a puterii publice și de stabilitatea vieții politice. Dinamica indicatorilor economici este influențată de ciclicitatea vieții politice.

Reliefarea principalelor aspecte referitoare la semnificația creșterii economice și a dimensiunilor sale evidențiază faptul că aprecierea creșterii economice presupune luarea în considerare a indicatorilor specifici rezultatelor activității la nivel macroeconomic, per total și pe locuitor.

Dinamica indicatorilor creșterii economice

Tabelul 1

Indicator	2001	2002	2003	2004	2005
Produsul intern brut (nominal EUR)	100	108,01	112,21	131,18	171,04
PIB/locuitor(EUR)	100	111,08	116,48	135,86	178,02

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Urmărind dinamica indicatorilor specifici aprecierii creșterii economice este evident că ei se înscriu pe un trend de creștere cu sporuri diferite de la un an la altul. Concluzia pozitivă trebuie amendată cu următoarele observații:

- indicatorii sunt exprimați în EUR astfel încât dinamica lor poartă și influența modificărilor cursului de schimb;
- creșterea PIB/locuitor într-o proporție mai mare decât PIB total se datorează tendinței permanente de scădere a populației, ceea ce înseamnă că, cel puțin parțial, creșterea economică nu s-a concretizat în creșterea de bunăstare.

Aprecierea rezultatelor activității la nivel macroeconomic este unul dintre demersurile destul de dificile datorită, mai ales, metodei de determinare a indicatorilor la acest nivel, care se bazează pe principiul agregării. Dincolo de abstracțiile presupuse pentru a putea fi posibilă agregarea, indicatorii macroeconomici și corelațiile dintre ei sunt purtători de informații de natură cantitativă și calitativă, informații proprii unor domenii de interferență între diversitatea structurilor ce caracterizează societatea în general și economia în special.

Legătura dintre structurile mediului, structurile economice și mecanismele propriu-zise, pe de-o parte, și creștere economică, pe de altă parte, permite identificarea următoarelor structuri în spațiul de interferență cu structura economică:

- *structura politică și juridică sau edificiul instituțional*, care constituie armătura juridică în interiorul căreia se derulează jocul variabilelor economice. Dreptul public sau cel privat fixează natura mecanismelor de estimare și de decizie, determină gradul lor de centralizare, circumscrie întinderea puterii agenților economici, stabilește regulile lor de înfruntare și de arbitraj.

■ *structura tehnică*, ce influențează randamentele, costurile, prețurile și în consecință moneda. Este evident că ea determină prin ea însăși condițiile calculelor economice. Acest tip de structură este ca și precedentul, în contact cu factorii economici propriu-ziși și acționează direct asupra posibilităților de dezvoltare ale unei colectivități.

■ *structurile psihologice și științifice*, care înconjoară și influențează mecanismele economice. Ele constituie „baia” în care de derulează jocul lor: credințele, ideile, judecățile de valoare determină comportamentul grupurilor și animă instituțiile; nivelul cunoștințelor științifice condiționează natura tehnicilor utilizabile.

■ *structura demografică* determină fracțiunea de populație aptă să producă și totodată povara pe care populația inactivă o reprezintă în raport cu ea; dinamismul unei economii nu poate fi rupt de influența acestei structuri.

■ *structurile ce evidențiază localizarea activităților* ca element important prin influența asupra prețurilor și a eficacității aparatului de producție; ele sunt punctul de plecare în analiza regionalizării dezvoltării.

■ *structurile mediului natural* care determină resursele fizice și condițiile de existență oferite populației, într-o economie determinată, la un moment dat.

Pentru analiza creșterii economice și a corelațiilor de eficiență specifice pot fi reținute structurile corespunzătoare populației, tehnicii și mișcării ideilor, cele care definesc în fond dimensiunea economică, socială și politică a creșterii. Totuși, se cuvine a fi formulate cel puțin două observații: în primul rând, se poate admite că nu este absolut necesar să se separe mișcarea ideilor de fenomenele demografice deoarece ele nu sunt în mare parte decât una din consecințele calitative, în sensul că o populație în creștere și pe cale de întinerire este mai dinamică, mai întreprinzătoare, mai novatoare decât o populație în descreștere și pe cale de îmbătrânire; în al doilea rând, factorul spațial nu poate fi exclus dintre elementele principale ale dezvoltării economice.

Pornind de aici, înseamnă că variabilele dinamicii economice pot fi considerate următoarele trei:

■ *populația*, înfățișată sub aspectele sale cantitative și calitative, furnizează resursele de muncă;

■ *tehnica*, prin nivelul de înzestrare existent, dar și prin capacitatea de a fi promovată;

■ *spațiul*, în dimensiunea sa geografică sau ca sferă de influență.

Interferența acestor variabile poate fi analizată prin efectele de ordin cantitativ, știut fiind că ea determină nivelul și dinamica indicatorilor produsului final și cea a venitului național per total și pe locuitor, măsura în care economia se înscrie în trendul creșterii pe termen lung, dar și măsura în care creșterea economică, prin efectele ei, determină mutații în comportamentul individual și social prin prisma mărimii veniturilor disponibile. Totodată, este

evident faptul că interferența acestor variabile poate fi analizată și prin efectele de natură calitativă reflectate de corelațiile de eficiență la nivel macroeconomic.

Indicatorul sintetic al eficienței la nivel macroeconomic poate fi considerat productivitatea muncii (W), determinată ca raport între unul din indicatorii produsului final, și populația ocupată în economia națională. La o prima analiză, productivitatea este funcție de volumul de producție și de mărimea populației ocupate. Dinamica acestora în diferite combinații au ca efect fie creșterea, fie descreșterea productivității muncii. În acest caz *corelația de eficiență presupune o creștere mai rapidă a producției decât a populației ocupate.*

Modificările procentuale față de anul precedent ale produsului intern brut și ale populației ocupate

Tabelul 2

Indicatori	1992	1995	2000	2001	2002	2003
Produsul intern brut (PIB)	91,20	107,1	102,1	105,7	105,1	105,2
Populația ocupată (PO)	96,48	90,78	90,91	99,23	97,28	99,72

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Analizând comparativ modificările procentuale ale celor doi indicatori determinanți ai productivității muncii social, produsul intern brut și populația ocupată, se observă următoarele:

■ scăderea productivității muncii în primii trei ani ai intervalului luat în considerare se datorează unor situații diferite: în anul 1992, PIB a scăzut într-o proporție mai mare decât PO; în anii 1995 și 2000, cu toate că PIB a crescut, PO a scăzut într-o proporție mai mare;

■ creșterea productivității muncii sociale în intervalul 2001-2003 se datorează unor dinamici diferite ale celor doi indicatori determinanți astfel: în anul 2002, creșterea productivității a avut loc în condițiile în care a scăzut atât PIB, cât și PO, dar scăderea acesteia din urmă a fost mai mică; în anii 2001 și 2003, creșterea productivității muncii s-a realizat pe fondul scăderii PO și creșterii PIB.

În concluzie, se poate aprecia că doar în anii 2001 și 2002 creșterea productivității muncii exprimă efectul unei corelații eficiente dintre modificarea PIB și a PO.

Dinamica modificărilor procentuale ale principalilor indicatori macroeconomici (%)

Tabelul 3

Indicatori	2001	2002	2003	2004	2005
Produsul intern brut (PIB)	5,7	5,1	5,2	8,3	4
Consum final (CF)	6,1	4,9	6,9	10,3	9,3
Formare brută de capital (FBK)	10,1	8,2	9,1	10,1	9,4
Producția industrială (Pind)	8,4	6,0	3,1	5,3	2,0
Productivitatea în industrie (Wind)			12	11,6	4,3

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Urmărind corelația dintre sporurile PIB și ale FBK, se poate observa că ambii indicatori cresc față de anul precedent, dar sporul mai accentuat al FBK este de natură să evidențieze faptul că, în intervalul de timp analizat, dinamica productivității muncii a fost influențată negativ de scăderea randamentului capitalului brut, ca indicator de eficiență a utilizării stocului de capital.

Corelația dintre sporurile PIB și cele ale CF, ca expresie a efectelor social-economice ale creșterii, îmbracă forme diferite în perioada analizată. Astfel, de regulă, sporurile CF au fost mai mari decât cele ale produsului, cu diferențe variind între 0,4 în anul 2001 și 5,3 în anul 2005. O asemenea situație poate fi explicată prin creșterea creditelor, în special a celor de consum, și trebuie să atragă atenția asupra efectelor privind utilizarea viitoare a venitului național și, implicit, mărirea economisirilor ca sursă de finanțare a potențialului de creștere economică.

Știut fiind că, prin definiție, industria se caracterizează prin niveluri de productivitate superioare altor ramuri, este semnificativ faptul că în perioada 2001-2005 sporurile procentuale ale producției industriale au înregistrat, cu

excepția anului 2004, o tendință de scădere care a fost proprie și sporurilor productivității muncii industriale. Explicația unor proporții diferite semnificativ între modificările celor doi indicatori poate fi legată de scăderea populației ocupate în acest sector, destul de accentuată în anii analizați. Un alt aspect ce atrage atenția este cel legat de faptul că sporurile procentuale ale producției industriale au fost superioare celor proprii PIB în primii doi ani ai intervalului, devenind mai mici în intervalul 2003-2005, reflectând o dinamică proprie unui proces de dezindustrializare prin prisma rezultatelor activității economice.

În concluzie, dinamica indicatorilor specifici aprecierii creșterii economice prin prisma rezultatelor activității la nivel macroeconomic se înscrie pe un trend ascendent cu sporuri diferite de la un an la altul. Cu toate acestea, analiza principalelor corelații la nivel macroeconomic evidențiază preponderența aportului dimensiunii cantitative factorilor de influență. În acest context, creșterea economică ar putea fi relansată prin măsuri menite să valorifice căile de creștere a contribuției factorilor calitativi și de eficiență a utilizării potențialului productiv.

Bibliografie

Băbăiță, I., Silași, G., Duță, Alexandrina, Imbrescu, I. (2003). *Macroeconomie*, Editura Mirton, Timișoara

Silași G., Sîrghi, Nicoleta (2004). *Macroeconomia în fișe*- Editura Mirton, Timișoara, 2004

*** Starea socială și economică a României în anii 2001-2002 - Institutul Național de Statistică, București, 2004.

*** Buletin statistic lunar – Institutul Național de Statistică, București, 12/2005.

*** Forța de muncă în România, ocupare și șomaj - Institutul Național de Statistică București, 2006.

Poluare și proprietate: cât mai rezistă teoria eșecurilor pieței?

■

Radu Șimandan

Asistent universitar

Universitatea „Politehnica” București

Abstract. *An externality exists whenever a transaction creates a cost or a benefit for a party not directly involved. Pollution, such as smoke emitted into the air or sewage poured into the water is an externality.*

In this paper I analyze the differences between Neo-classical and Austrian School of Economics regarding externalities and the best way to fight it. Neo-classicals are concerned about efficiency and they propose some forms of government intervention in order to alleviate pollution: taxes and tradable permits. Austrians seek to remove interpersonal conflict related to pollution and show that although taxes and permits could theoretically work, they fail to eliminate conflicts among people.

Key words: externality; pollution; property rights; neo-classical economics; Austrian economics.

■

Piața și eșecurile ei: externalitățile

Oamenii se angajează în schimburi pe piață atunci când anticipează că în urma acestor operațiuni bunăstarea lor va crește. Datorită schimburilor resursele productive vor ajunge să fie deținute de cei ce le prețuiesc cel mai mult. Specializarea producătorilor ca urmare a schimburilor permite realizarea unor câștiguri din producția de masă și din diviziunea muncii. Condiția libertății schimburilor fiind îndeplinită, oamenii se vor organiza în piețe și progresul economic va fi promovat.

Atunci când nu sunt exploatate toate câștigurile din comerț (*gains from trade*) apare ceea ce în teoria neoclasică se numește *eșecul pieței*. Piața eșuează pentru că nu produce rezultate optime. Externalitățile sunt costuri sau beneficii pentru o parte care nu este direct implicată într-o tranzacție. Externalitățile pot fi negative, sub forma unui cost impus unei a treia părți, sau pozitive, dacă o a treia parte primește un beneficiu ca rezultat al unei tranzacții. Datorită externalităților, piețele se spune că eșuează. Producția se îndepărtează de nivelul optim și apare ineficiența. Producția a prea puține bunuri

sau prea puțină informație este considerată un eșec al pieței dacă costul total de producție este mai mic decât beneficiul tuturor celor care le consumă. Cazul clasic de externalitate negativă este *poluarea*.

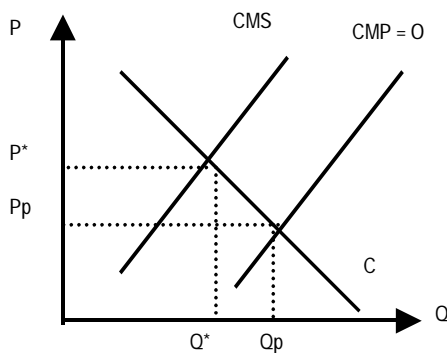
Prea multă poluare este un eșec al pieței când costul pentru firmă al reducerii poluării este mai mic decât beneficiul pentru populația totală.

Pentru ca resursele să fie folosite optim trebuie ca prețul plătit pentru folosirea lor să acopere costul de oportunitate. Spre exemplu, dacă producătorii de mașini vor să folosească oțel, ei trebuie să cumpere oțelul de pe piață, iar prețul oțelului va reflecta valoarea oțelului în utilizările alternative. Diferența dintre aerul poluat (sau ape etc.) și alte resurse ca oțelul este aceea că, în mod normal, pentru folosirea aerului sau apelor nu se plătește.

Dacă o firmă poate folosi un factor de producție fără a plăti pentru el, curba ofertei care rezultă nu reprezintă întregul cost marginal de producție. Rezultă necesitatea distincției între *costul privat* (reflectat de curba ofertei) și *costul social*.

Cost social = cost privat + externalități.

Rezultatul este ineficiența: cantitatea produsă este prea mare dacă se ia în calcul întregul cost de producție, indiferent de cine îl suportă. Concluzia care rezultă din aplicarea metodologiei neoclasică problemei poluării este una clară: guvernul, care se presupune că acționează întotdeauna în interesul general, trebuie să intervină și să corecteze eșecul pieței. Costul social reprezentat de externalitate trebuie internalizat, adică trebuie luat în calcul de poluator. Cu toate acestea, pentru unele resurse precum aerul și apa, structura drepturilor de proprietate nu este clară. Pentru a-și îndeplini sarcina, guvernul poate apela la două instrumente: impozite impuse centralizat (bazate pe taxe Pigou), precum și descentralizat, prin permise (de poluare) comercializabile.

Analiza neoclasică: externalitățile determină eșecul pieței

Adepții teoriei neoclasică folosesc distincția cost marginal privat și cost marginal social pentru a ilustra externalitățile negative ca eșec al pieței. Piața produce cantități Q_p la prețul P_p . Cantitatea Q_p este însă prea mare. Unitățile de la Q^* la Q_p au un cost de producție mai mare decât sunt consumatorii dispuși să plătească (curba CMS este deasupra curbei C). Dacă se ia în calcul și externalitatea, cantitatea optimă ar trebui să fie Q^* la prețul P^* .

Drepturi de proprietate și costuri de tranzacție: teorema lui Coase

Aerul și apa sunt resursele care au cel mai des de suferit de pe urma poluării. Structura drepturilor de proprietate în cazul acestor resurse este neclară. Conceptul de proprietate publică aplicat acestora este foarte ambiguu. Oamenii nu au titluri asupra acestui tip de proprietate și în consecință nu pot decide cum să fie ea folosită și nici nu își pot vinde partea lor de proprietate.

Dacă drepturile de proprietate asupra unei resurse sunt clare, proprietarii vor avea stimulente să se angajeze în

negocieri cu poluatorul. Proprietarului (privat) nu îi este indiferentă valoarea proprietății sale; acesta are o puternică motivație de a conserva resursele pentru viitor și a le utiliza în moduri care sunt benefice altora.

În analiza cazurilor de externalități, atunci când o parte afectată nu participă la tranzacție, întrebarea relevantă este „de ce?”. Să presupunem că, dată fiind structura drepturilor de proprietate, partea afectată este dispusă să plătească pentru a nu fi expusă poluării. În cazul acesta, poluatorul neglijează o sursă de venit. Cu alte cuvinte, acesta suportă un cost (de oportunitate). Costul de oportunitate cuprinde atât costuri explicite, cât și costuri implicite (renunțări la utilizările alternative ale unor factori de producție aflați în proprietatea producătorului). La rândul său poluatorul va avea un stimulent de a intra în negocieri cu proprietarul.

Cazul în care posibilitatea schimburilor și negocierilor pe piață nu conduce la rezultate optime, deși atât producătorul (poluatorul), cât și proprietarul ar avea de câștigat, este catalogat drept un eșec al pieței. Laureatul Nobel pentru economie Ronald Coase remarcă însă că analiza neoclasică a acestor situații care scoate în evidență câștigurile din comerț care nu se realizează face presupunerea nerealistă că costurile de tranzacție sunt zero.

În realitate nu există însă o lume a costurilor de tranzacție egale cu zero. Informarea, negocierea, întocmirea, monitorizarea și aplicarea termenilor contractuali sunt activități care presupun costuri. Analiza externalităților ca eșecuri ale pieței eșuează pentru că nu ia în calcul costurile de tranzacție. Cazurile de externalități sunt prezente pe piețe caracterizate de costuri de tranzacție mari. În esență, externalitățile există pentru că costurile rezolvării lor prin negocieri pe piață sunt prea mari.

Analiza bazată pe costuri de tranzacție definește externalitățile astfel: valoarea netă a externalității constituie pragul minim pentru costurile de tranzacție asociate. Să presupunem că proprietarul unui teren suferă de pe urma poluării produse de o sursă învecinată. Pagubele de pe urma poluării sunt evaluate la 125.000 um, iar costul instalării unor dispozitive pentru eliminarea poluării este 100.000 um. Dacă negocierea și schimbul ar fi posibile, câștigul rezultat de pe urma eliminării poluării ar fi în sumă de 25.000 um. Presupunerea este aici aceea a costurilor de tranziție egale cu zero. În realitate aceste costuri cu siguranță nu sunt zero. Dacă ele sunt însă mai mari de 25.000 um stimulentele ca problema să fie rezolvată dispăr.

Teorema lui Coase

În cazul unui schimb din care rezultă costuri externe, agenții implicați vor negocia până în punctul în care

producția rezultată este în cantitate optimă, dacă următoarele condiții sunt respectate:

- drepturile de proprietate sunt clar definite (i.e. este clar dacă cineva poate polua și în ce cantitate);
- drepturile de proprietate sunt transferabile (i.e. poluatorul să plătească pentru a putea polua în continuare sau poate fi plătit de proprietarul resursei poluate pentru a renunța să mai polueze);
- costurile de tranzacție sunt zero sau neglijabile (i.e. informarea, negocierea, întocmirea, monitorizarea și aplicarea termenilor contractuali au costuri mici).

Poluarea: o viziune austriacă

Adepții Școlii austriece privesc știința economică drept studiul acțiunii umane. Indivizii acționează conștient în vederea atingerii unui scop. Scopul ultim al acțiunii este întotdeauna satisfacerea unei nevoi a omului care acționează. Economiiștii austrieci încep analiza cazurilor de poluare plecând de la ipotezele unei economii libere. Drepturile de proprietate privată și piețele competitive (absența intervențiilor și reglementărilor) sunt premisele economiei libere. Piețele alocă resurse rare și indivizii sunt liberi să se angajeze în schimburi de titluri de proprietate. Această viziune conduce la concluzia că poluarea nu este un eșec al pieței, ci un *conflict interpersonal* cu privire la folosirea resurselor. Ideea că acțiunile oamenilor pot duce la degradarea mediului înconjurător este greșit formulată. Acțiunile unor oameni pot modifica mediul înconjurător într-un mod care intră în conflict cu planurile altor oameni. Întotdeauna problemele de mediu sunt conflicte interpersonale cu privire la destinația unor resurse productive. Problema care necesită o rezolvare este conflictul interpersonal, și nu eșecul pieței în atingerea unei eficiențe optime. În plus, conceptul de cost social utilizat de analiza neoclasică este unul ambiguu. În viziunea austriacă, nu pot exista costuri obiective, situate în afara comportamentului oamenilor. Toate costurile sunt subiective și își au sursa în evaluările (subiective) ale indivizilor. Numai indivizii pot face alegeri și în consecință doar ei pot cântări alternativele la care trebuie să renunțe.

Încercările de a măsura costurile sociale sunt sortite eșecului și recomandările de politică publică pentru reducerea poluării făcute în absența unei „piețe a poluării” nu pot decât să înrăutățească lucrurile.

Drepturile de proprietate privată asupra resurselor au un rol important în analiza problemelor mediului. Originea problemei poluării – definită drept conflict interpersonal în folosirea unor resurse productive – stă în lipsa drepturilor de proprietate clar definite. Rezolvarea nu poate veni decât din aceeași direcție: posesiunea privată și titluri de proprietate transferabile. Perspectiva asupra poluării este astfel schimbată din „eșec al pieței” în generarea unui nivel optim de producție în eșec legal, care face ca piața să nu poată funcționa eficient datorită lipsei instituției cruciale a dreptului de proprietate.

Soluții austriece la problema poluării

Drepturi de proprietate privată: problema poluării apare datorită lipsei drepturilor de proprietate privată asupra unor resurse. Posesiunea privată a resurselor crește eficiența și responsabilitatea folosirii acestora. Oamenii tind să fie mai întreprinzători și să folosească resursele mai chibzuit atunci când există proprietatea privată.

Poluatorul plătește: odată ce toate drepturile de proprietate sunt clar stabilite, poluatorul și proprietarul resursei poluate pot intra în negocieri și rezolva conflictul pe baze private. Fiind nevoit să plătească, poluatorul internalizează costul activității sale generatoare de conflict în costul de producție. Poluatorul are apoi libertatea să acționeze conform propriilor planuri: eliminarea poluării, reducerea poluării doar la proprietatea sa sau compensarea (în continuare a) proprietarului resursei în cauză.

Primul venit, primul servit: în cazul în care drepturile de proprietate asupra unei resurse sunt neclare, principiul primul venit, primul servit poate avea unele avantaje din perspectiva piețelor. Acesta reduce probabilitatea apariției unui conflict sau generează un proces de negociere. Primul venit va beneficia de o certitudine crescută că va putea folosi în continuare resursa în cauză, lucru care va conduce la creșterea eficienței piețelor prin îmbunătățirea relevanței informațiilor transmise de sistemul de prețuri.

Bibliografie

- Cordato, R. (2005). *An Austrian Theory of Environmental Economics*, USA: Ludwig von Mises Institute
- Halbrooks, J. (2003). *The „Externalities” Argument*, USA: Ludwig von Mises Institute
- Lypsey, R.G., Alec, K. Ch. (1999). *Economia pozitivă*, Editura Economică, București
- Marinescu, C. (2004). *Economie instituțională*, Editura ASE, București
- Storfner, S. (2004). *Can Market Forces Solve Environmental Problems? Neoclassical vs. Austrian Analytics*, U.K., University of Central England
- Zerbe, R.O., Mc. Curdy, H. (2001). „The End of Market Failure”, în *Regulation*, vol. 23, No. 2

O perspectivă mentală de valoare în teoria deciziei în condiții de risc

■

Roxana Davidescu

Lector universitar doctor

Alexadru Trifu

Conferențiar universitar doctor

Universitatea „Petre Andrei” Iași

Abstract. *This work is based on Prospect theory, which was developed by D. Kahneman and A. Tversky in 1979. This is one the most quoted and best-documented point of view in economic psychology. First of all, it replaces, once again, the notion of utility with value. But value is defined in terms of gains and losses and this, according with an irrational human tendency to be less willing to gamble with profits than with losses. So, we discover the great importance of these assumptions in the field of risk decision-making, especially for firms' activity in the marketplace.*

Key words: risk; prospect theory; decision theory; uncertainty; risk decision-making.

■

Ceea ce ne-am propus în aceste rânduri este numai o mică parte dintr-un proiect mai larg, de înțelegere a mecanismului decizional, dincolo de stricta determinare și finalitate economică. Ne referim la procesele ce au loc în mintea fiecăruia dintre noi, a antreprenorilor în special, atunci când se dorește a se lua o anumită *decizie*. Mai precis, intrăm pe domeniul *psihologiei economice* și din care am selectat contribuția cea mai însemnată în această problemă, pe care o considerăm cea a lui Daniel Kahneman și Amos Tversky, materializată în cunoscuta *Prospect Theory*, publicată în anul 1979 (Kahneman, Tversky, 1979, pp. 263-21).

Realizarea științifică a celor doi autori se pliază cum nu se poate mai bine pe *teoria deciziei*, ținând cont de faptul că *decizia* însăși este linia cea mai bună de urmat dintre *mai multe posibilități (alternative) existente*, iar *Prospect Theory* se constituie și ea într-un *model alternativ* în cadrul *teoriei deciziei*, mai precis față de cele ale determinării *utilității subiective așteptate* (SEU). Totul pleacă de la exemplele empirice studiate în legătură cu

modul în care *indivizii își evaluează pierderile și câștigurile*. De fapt, în sensul originar al enunțului, termenul de *prospect* avea chiar înțelesul de *loterie*, așa după cum, în foarte multe din situații, se prezintă viața noastră de zi cu zi.

Teoria ce ne interesează a fost gândită cuprinzând două etape importante: a. *enunțarea* și b. *evaluarea*. Prima etapă ia în considerare, ținând cont de informațiile care sunt recepționate, și de necesitatea de a alege dintre variantele (liniile de acțiune) construite acele *scurtături* ce se produc în judecata indivizilor, acei *euristici* ce caracterizează procesele de gândire rațională și care sunt specifici și altor abordări din spațiul psihologiei, ca de exemplu cunoscuta *teorie a „leneșului cognitiv”* și care exact pe acest proces se bazează (Lungu et al., 1999). Oamenii fac scurtături în raționamentele lor, lucru care îi ajută să efectueze interferențe rapide, chiar dacă nu corecte de cele mai multe ori, din cauza multitudinii de impulsuri și informații din mediul înconjurător și care nu pot fi prelucrate toate și, mai ales, în timp util, pentru a se lua decizia cea mai corectă.

O perspectivă mentală de valoare în teoria deciziei în condiții de risc

A doua etapă, ce devine mult mai simplu de înțeles după ce am parcurs-o pe prima, se focalizează pe luarea în considerare a așa-numitului *punct de referință* (*punct de inflexiune*) în delimitarea cadranelor (zonelor) de *câștig* sau *pierdere*. Prin acest punct se trasează linia *funcției valorii* ce interesează în determinarea celei mai bune căi de urmat în urma realizării procesului decizional. Funcția ce rezultă are o formă de S și este de natură asimetrică (la fel ca și marea majoritate a proceselor și fenomenelor ce au loc în economia reală sau în viața cotidiană), *cu un impact mai mare în cadranul pierderilor decât în cel al câștigurilor*, fenomen ce poartă numele de *aversiune față de pierderi* (*loss aversion*).

Funcția valorii astfel trasată este, în mod normal, *concavă* pentru zona *câștigurilor* și *convexă* pentru cea a *pierderilor* și prezintă în general o pantă mai abruptă la *pierderi* decât în cealaltă situație existentă. Și astfel descoperim și înțelegem, în același timp, principala contribuție originală a celor doi autori: *înlocuirea termenului de utilitate cu cel de valoare*, acesta din urmă înțeles din punctul de vedere al *așteptărilor individului*, traduse fie prin *situații de câștig*, fie prin *pierderi*. Suntem, dacă vreți, în prezența tot a unei variațiuni pe aceeași temă, *valoarea* fiind privită prin prisma *așteptărilor raționale ale fiecăruia dintre noi* și înlocuind termenul de *utilitate*, așa după cum, la sfârșitul secolului al XIX-lea, și *teoria valorii-utilitate* a înlocuit *teoria valorii-muncă*, descoperirea esenței *valorii* rămânând piatra unghiulară a întregii gândiri din domeniul economic.

Plecând de la această asumție, Kahneman și Tversky și-au construit teoria pe contradicțiile și inconsistențele ce apar în *comportamentul uman*, în special când este vorba de a lua decizii în condiții de risc și incertitudine. Deoarece, în realitatea economico-socială, oamenii subestimează (acordă o mai mică importanță) rezultatele numai probabile, față de cele considerate ca a fi sigure. De unde și fenomenul de *respingere a riscului* („*risk aversion*”) în acele alegeri, decizii vizând *câștiguri* sigure sau, din contra, existența fenomenului de *asumare a riscului* („*risk seeking*”), când avem de-a face cu situații ce conduc la *pierderi sigure*. De aici și această teorie alternativă în ceea ce privește modalitățile de alegere ale indivizilor, atunci când sunt puși în fața luării de decizii în care intervine *valoarea destinată* (*repartizată*) *pierderilor și câștigurilor decât bunurilor finale* rezultate. Și pentru că spuneam că *funcția valoare pentru pierderi* este mai abruptă și mai apropiată de tendințele care se manifestă în comportamentul uman, *pierderile sunt „percepute” mai puternic decât câștigurile*. Astfel,

o lipsă de 100 um este mai puternic resimțită decât un câștig de 100 um.

Drept consecință, cu toate că acest titlu dat teoriei enunțate este mai mult de captare a atenției, *Prospect Theory* a lui Kahneman și Tversky are o foarte mare importanță în domeniul *psihologiei economice*, mai precis în ceea ce este cunoscut ca *economia comportamentală*, vizând modul de acțiune al diferiților agenți ce acționează pe o piață și care își construiesc tipare subiective cu privire la rezultatele ce intenționează să le obțină sau la tranzacțiile pe care le vor desfășura, proces care poate afecta percepția corectă asupra avantajelor, valorilor pe care aceștia le urmăresc. Deci totul, conform acestei teorii, depinde de modul cum *o anumită problemă este încadrată într-un anumit tipar* și depinde grafic de acel *punct de referință* (sau flectare). Astfel, atunci când suntem în situația de a percepe rezultatul ales și dorit ca pe un câștig, atunci rezultanta *funcției valoare* va avea o formă *concavă* și decidentul va respinge acțiunea de a risca (se va afla deci în poziția *risk aversion*). Și bineînțeles vom avea o formă *convexă a funcției* atunci când rezultatul se prefigurează a fi o pierdere (decidentul va fi acum în situația *risk seeking*).

Teoria perspectivei este astfel un model descriptiv al adoptării deciziilor în condiții de risc și s-a dovedit a fi o alternativă demnă de luat în seamă la teoria utilității așteptate. Alegerile între mai multe variante riscante dezvăluiesc o serie de efecte incompatibile cu principiile de bază ale teoriei utilității. De exemplu, oamenii subestimează veniturile improbabile în comparație cu veniturile obținute cu certitudine. Această tendință, cunoscută sub denumirea de efectul certitudinii, contribuie la aversiunea față de risc în alegerile care implică câștiguri sigure și la acceptarea riscului în alegerile care implică pierderi sigure.

Trecând la aplicabilitatea produsului ideatic, cea mai importantă observație legată de abordarea *Teoriei perspectivei* în contextul prezent este modul asimetric de luare a deciziilor când sunt implicate *câștiguri și pierderi*. Cercetarea arată că atunci când sunt implicate sume semnificative de bani, majoritatea oamenilor vor respinge un „joc” de noroc corect în favoarea unui câștig cert. Tversky și Kahneman au descoperit că, pentru majoritatea subiecților, 100.000 dolari SUA sigur câștigați sunt preferați față de șansa 50%/50% de a câștiga 200.000 dolari SUA sau nimic. Într-unul din experimentele lor, prezentat în articolul lor sus-menționat, au descoperit că 80% din subiecți au preferat un câștig mai mic, dar sigur, față de un câștig cu o estimare matematică mai mare. Alegerea oferită subiecților în

experiment a fost între 100% șansă de a primi 3.000 dolari SUA și șansa de 80/20 de a câștiga 4.000 dolari SUA sau nimic. Câștigul sperat al celei de-a doua variante este de 3.200 dolari SUA (4.000 dolari SUA $\times$ 80%), dar a fost respins de 80% dintre persoane.

Rezultatul experimentului invers este la fel de interesant. Ei au oferit subiecților o alegere între o pierdere de 3.000 dolari SUA și o șansă de 80/20 de a pierde 4.000 dolari SUA sau de a nu pierde nimic. A doua variantă presupune o pierdere estimată de 3.200 dolari SUA; cu toate acestea, 92% dintre persoane au preferat-o. Se pare că perspectivei unui venit sigur i se acordă mai multă importanță în procesul de luare a deciziilor umane decât probabilităților matematice.

Întrebarea este: ce implicații au aceste descoperiri asupra teoriei financiare moderne? Cea mai mare parte a acestei teorii este fondată pe ideea că investitorii și managerii iau decizii raționale în investiții. Raționalitatea în acest caz înseamnă raționalitatea matematică. Nu există nicio dovadă empirică puternică pentru a susține această presupunție de raționalitate strictă, cu toate acestea ea este susținută cu tărie. Când asimetria demonstrată în luarea deciziilor este luată în considerare în contextul adăugării de valoare, poate fi atinsă o perspectivă diferită. Dacă alegerea oferită subiecților ar fi puțin modificată pentru a reflecta contextul prezent, rezultatele ar fi diferite de unele opinii larg susținute.

Să presupunem că, în locul alegerii oferite de cei doi autori subiecților lor în primul experiment, s-ar afla două companii listate la bursă. Prima companie oferă un câștig garantat de 30 milioane um, în timp ce a doua companie oferă șansa de 80/20 de a câștiga 40 milioane um sau nimic. Câștigul sperat pentru a doua variantă este de 32 milioane um. Abordarea rațională indică preferința pentru acțiunile celei de-a doua companii în detrimentul primei. Totuși, bazându-ne pe rezultatul experimentului celor doi psihologi, ne putem aștepta ca cererea pentru acțiunile primei companii să fie de 4 ori mai mare decât cererea pentru acțiunile celei de-a doua. Aceasta reprezintă

o izbitoare asimetrie de valoare.

Dată fiind această asimetrie în evaluare, poate fi susținută aserțiunea că o rată de actualizare mai mică aplicată la valori garantate ale fluxurilor viitoare va fi perfect simetrică cu costul protecției financiare care garantează aceste fluxuri? Dovezile ultimilor 30 de ani de cercetare empirică neagă orice asemenea aserțiune. Acesta poate fi unul dintre motivele pentru care companiile găsesc managementul riscului relevant în practică și, mai mult, el este solicitat companiilor listate la bursă în multe țări.

De asemenea, conform și altor opinii exprimate, teoria analizată întărește din punct de vedere psihologic tendința de a obține *bunăstarea* și de a găsi măsuri subiective pentru aceasta și relativ stabile în timp (Easterlin, 1974).

Teoria dezvoltată de cei doi remarcabili autori este considerată fundamentală în domeniul *teoriei comportamentale a deciziei*, în special în condiții de *incertitudine și risc*, deschizând noi căi de abordare interdisciplinare ale aspectelor legate de activitatea și personalitatea umană. Pentru această realizare, numai profesorul Daniel Kahneman s-a putut bucura de deplina recunoaștere internațională, prin acordarea, în anul 2002, a premiului Nobel pentru economie (Amos Tversky decedând între timp).

Teoria perspectivei a fost dezvoltată ca un segment sau ca răspuns la dezbaterile asupra relevanței sau irelevanței protecției financiare a companiei. Descoperirile ei sunt pertinente pentru unele dintre argumentele susținute în cadrul dezbaterii, în special pentru cele legate de creșterea de valoare a companiei prin reducerea riscurilor, și constituie o contribuție la emergența viziunii sau teoriilor nemarfare ale economiei. Pentru a nu mai vorbi de acțiunea rezultatelor cercetării asupra *motivației* fiecărui individ atunci când dorește să realizeze un anumit lucru, în orice activitate vizată, folosind un anumit vector direcțional, sprijinindu-se pe efort și perseverență.

Bibliografie

- Barberis, N., Hung Ming, Santos, T. „Prospect Theory and Asset Prices”, în *Quarterly Journal of Economics*, vol. CXVI, issue 1, February 2001
- Berstein, P. (1996). *Against the Gods: the Remarkable Story of Risk*, John Wiley & Sons, New York
- Dickson, P.R. „Prospect Theory and Pricing Decision”, în *Journal of Behavioural Economics*, nr. 19(1), 1990, pp. 69-81
- Easterlin, R.A. (1974). *Does Economic Growth Improve the Human Lot?*, în P.A. David și M.W. Reder (editors) „Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz”, New York, Academic Press, Inc.
- Edwards, K.D. „Prospect Theory. A Literature Review”, în *International Review of Financial Analysis*, nr. 5(1), 1996, pp. 19-38.
- Kahneman, D., Tversky, A. „Prospect Theory. An Analysis of Decision Under Risk”, în *Econometrica*, XLVII, 1979
- Lungu, O., Brown, M. B., Sanitioso, Rasyd Bo (1999). *Cogniția socială*, Editura Eurocart, Iași